

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN
AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI
(1870-1928)

Merve ÜNVER

İstanbul-2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN
AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI
(1870-1928)

MERVE ÜNVER

DANIŞMAN
PROF. DR. HARUN DUMAN

İstanbul-2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Merve ÜNVER'in "Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası (1870 - 1928)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Harun DUMAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Baki ASILTÜRK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Handwritten signatures of the jury members on dotted lines.

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..28..101.../ 2013 tarih ve 2013/02-2... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM MİZAHIN NİTELİĞİ	8
I.I. MİZAHIN TANIMI	8
I.II. MİZAH FELSEFESİ	9
I.III. MİZAH İLE KARİKATÜR İLİŞKİSİ	10
II. BÖLÜM ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİ (1870-1928)	12
II.I. ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN DAĞILIMI	12
II.II. ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	15
II.III. ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN KRONOLOJİK BİBLİYOGRAFYASI	18
III. BÖLÜM DÖNEMLERE GÖRE MİZAH BASININDA İŞLENEN KONULAR	180
III.I. 1870-1908 ARASI OSMANLI MİZAH BASINI	180
III.II. 1908 II. MEŞRUTİYET İLE BAŞLAYAN BASIN PATLAMASI	184
III.III. CUMHURİYET DÖNEMİ OSMANLI MİZAH BASINI	188
SONUÇ	192
KAYNAKLAR	195

ÖNSÖZ

“Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası” isimli bu çalışmada Osmanlı Devleti ve ardından Cumhuriyet Türkiye’sine ait mizah süreli yayınları incelenmiştir. Süreli yayınların özellikleri ayrıntılı olarak verilmeye çalışılırken, devletin o dönemde içinde bulunduğu şartlar ve yönetimin basın üzerindeki hâkimiyeti de göz önünde bulundurulmuş, bunun sonucu olarak yer yer basını ve daha büyük ölçekte devleti etkileyen tarihi olaylar üzerinde de durulmuştur.

Osmanlı döneminde mizah hareketleri İstanbul’da başlar, Anadolu’da, Rumeli ve diğer memleketlerde devam eder. Bu sebeple bu çalışmada sadece Osmanlı Devleti sınırlarında çıkan mizah dergileri ele alınmamıştır. Padişahların otoritelerini korumak için sürgün ettikleri aydınların Mısır’da, Rumeli’de, Avrupa’da neşrettikleri yayınlar da incelenmiştir.

Çalışmanın kapsamını Harf Devrimi sınırlar. Bununla birlikte Latin harflerine geçiş, bir süreci kapsadığı için, çalışmada, Harf Devrimi’nden sonra da Arap harfleriyle devam eden dergiler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu esnada dergi ve gazetelere ulaşım mevcut kütüphane ve arşivlerden sağlandığı için, hakkında bilgi bulunamayan yayınlar özellikle belirtilmiş, bu yayınlar dışında kalanlar ise ulaşılabildiği ölçüde aktarılmıştır. Hakkında tez çalışması olmayan dergi ve gazetelerin çoğunluğu oluşturması, çalışmayı sınırlamıştır. Her yayının her sayısı ayrı ayrı okunmaya çalışıldığından çalışma güçlükle devam etmiştir. Bunun yanı sıra süreli yayınların tespiti uzun bir sürece yayılmıştır. Kaynaklar titizlikle araştırılıp, arşivlerde karikatürlü ya da mizahi yayınlar tek tek okunmuştur.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında sabrını ve desteğini eksik etmeyen aileme şükranlarımı sunarım. Tezin başlangıcından itibaren her türlü desteği sağlayan ve beni yönlendiren Sayın danışmanım Prof. Dr. Harun Duman’a da teşekkürü bir borç bilirim.

Merve Ünver
İstanbul

ÖZET

Osmanlı Dönemi'ne ait Türkçe mizah süreli yayınlarının incelendiği bu çalışmanın ilk bölümünde mizahın ne olduğu, niteliği ve mizah edebiyatında gazetenin rolü araştırılmış, çeşitli kaynaklar ekseninde tanımlar üzerinde durulmuştur.

Osmanlı mizah edebiyatının süreli yayınlar alanının kronolojik ve bibliyografik olarak incelendiği ikinci bölümde ise süreli yayınların, görselleriyle birlikte çıkış tarihleri, imtiyaz sahipleri, kapağının üstünde yazan bilgileri, fiyatı ve yazar-çizer kadrosu ele alınmıştır. İncelenen her süreli yayınlara ilgili eğer varsa tez çalışması yazılmış, tez çalışması yoksa olmadığı hususunda not düşülmüştür. İkinci bölümün son kısmında kısa bir değerlendirme yapılmış, mizah gazetelerinin neşredildiği matbaa ve yayın grupları incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş sürecindeki kronolojik süreç ele alınmış, bu süreçteki muhteva ve çizim değişimleri gösterilmeye çalışılmıştır. Karikatürle desteklenen mizah basını, gündemde olan her konuya bir söz ya da çizimle karşılık vermiş, yorum yapmıştır. Bu yorumlar sebebiyle kimi zaman yasaklanmış, kimi zaman sürgüne uğramış, kimi zaman ceza almıştır. Her şartta varlığını sürdürmeye çalışan bu gazeteleri dönemin diğer gazetelerinden ayıran özellik, kimsenin umursanmadan sadece halkın menfaati için eleştiri ve hicivlerde bulunulmasıdır. Bu sebeple gazetelerin muhtevası incelenirken muhalif taraflarına daha çok yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Cumhuriyet Türkiye'sine geçişi çok sancılı olmuştur. Halkın yoksulluk ve savaşlarla imtihanı, ülkenin mevcut basınına an be an yansımış, basının işlevini sürekli değiştirmiştir. Basın yeri geldiğinde hicveden, yeri geldiğinde halka savaşlardan dolayı moral veren, yeri geldiğinde yönetimi destekleyen bir tutum içerisinde olmuştur. Bu sebeple tezin son kısmındaki muhteva başlıkları süreli yayınların çoğunlukta vermeye çalıştığı mesajdan yola çıkarak oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: mizah, Osmanlı, gazete, dergi.

ABSTRACT

This research looks for the periodical comic Turkish papers in Ottoman Empire. In the first chapter, main focus is on humour itself, what humour is, its quality and the importance newspapers in humour are explained through a diversity of sources.

The second part of the thesis consist of a chronological and bibliographical data of periodicals in Ottoman humour literature including illustrations, issue dates, license holders, information written on cover pages, price and credits to all caricaturists and writers for each issue one by one. If there is an existing thesis for the related issue, this is mentioned and if not a special note is included accordingly. At the end of the section, a short evaluation and a research on printing houses of these periodicals and publisher groups exist.

In the last chapter, the transition period from Ottoman Empire to Turkish Republic is the point of focus. The humour media both in articles and caricatures mentions almost each and every popular discussion and makes its comments. Based on their criticisms, from time to time writers were send to exile, were banned to write and punished. The major feature of these newspapers which draw a big difference from others is the fact that regardless of any authority, they sought for the interest of people and made their criticism for the well-being of people. Therefore, a special emphasis on opposition attitudes of these newspapers is made during the content analysis.

It is painful transition period which leaded millions to live hard times with poverty, hunger and wars from Ottoman Empire to Turkish Republic. This reflected a lot to the press. The role and attitude of press was constantly changing. Sometimes it was in a position of strong criticism, sometimes trying to cheer people up or sometimes even supports the power-holders. Taking this fact into consideration, the last section which includes the title of contents is organized according to the messages of these periodicals.

Keywords: humour, Ottoman, newspaper, periodical

KISALTMALAR

- A.K. : Atatürk Kitaplığı
- A.g.k.: Adı geçen kaynak
- Bkz: Bakınız
- C. : Cilt
- H. T. U. : Hakkı Tarık Us Kütüphanesi
- M. K.: Milli Kütüphane
- S.: Sayı
- s.: Sayfa

GİRİŞ

“Mizah, bir toplumda insanın taşıyabileceği en iyi elbisedir”

William Makepeace Thackeray

Türkçede eğlence, alay, şaka, latife gibi anlamlara gelen mizah¹, insanlığın varlığından beri çeşitli yollarla kendini göstermiş güldürü öğelerinin toplamına verilen isimdir. Nasıl ki karikatür tarihi, insanlığın çizime olan merakı ve ihtiyacı dolayısıyla *Neandertal* adı verilen mağarada yaşamış ilk insan türüne bağlanıyorsa, mizah tarihi de insanlığın ortaya çıkışıyla paralel bir seyirdedir. Yazının bulunmasından önce ve kısmen sonra sözlü edebiyatta, yazıyla birlikte gelişen ulusal ve uluslararası yazın alanlarında mizahi unsurlar hep önemini korumuştur.

Gülme ve güldürü dünyanın her yerinde kendine insanlığın doğuşuyla birlikte geniş bir yer bulmuş eylem ve olgulardır. İnsanların tanıklık ettiği sosyal, siyasal her olay, insanlık tarafından tepki görürken ya da eleştirilirken mizah unsurlarıyla sürekli pekiştirilmiştir. Bu da şu sonucu çıkarır: “Mizah boyun eğmez; meydan okur!”²

Mizah, baş kaldırmak için, tarihi kaydetmek için, bazen meydana gelen kabullenilmesi zor olayları alay yoluyla hafifletmek için, ama kesinlikle güldürmek için kullanılan pek çok unsurun bir araya gelmiş bütünüdür. Dolayısıyla keskin bir zekâ gerektirir. Hem herkesin anlayabileceği hem de kimsenin anladığını dile getirecek cesareti gösteremeyeceği bir kurguyla, en ince detayına kadar işlenmelidir ki bunun sonucu olarak mizah konusunda bu hüneri gösterebilen şair, yazar ve sanatçılar dünya çapında üne kavuşmuş kişilerdir. “Dünya edebiyatında güldürülere eleştirilerle de katılanlar oldu. Bazı yazarlar bu yolda yazdılar. Fransız edebiyatında Rabelais (1490-

¹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, 6. Cilt, 1986, İstanbul, s. 383

² Irène Fenoglio, François Georgeon, *Doğu'da Mizah*, Çeviren: Ali Berktaş, YKY, İstanbul, 2007, s. 8 (Sözün asıl sahibi: Freud, *Le Mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient*, 1988)

1553), İspanyol edebiyatında Cervantes (1564-1616), İtalyan edebiyatında Boccaccio (1313-1375)... Bunlardan bazılarıdır”.³

Türk mizah tarihinin sözlü ve yazılı olarak gelişim evrelerini Ferit Öngören şöyle açıklar: 1. Antik Anadolu Mizahı, 2. Selçuki Mizahı, 3. Osmanlı Mizahı, 4. Cumhuriyet Öncesi Anadolu Mizahı.⁴ Türk mizahına genel olarak bakılacak olunursa her dönemde sözlü ya da yazılı birtakım ürünlerin günümüze kadar ulaştığı görülür; deyimler, atasözleri, bilmece, tekerlemeler, masallar, seyirlik oyunlar... Tüm bunlar aslında mizahın Türk geleneğinde kendine geniş bir yer bulduğunu gösterir, fakat yazıya geçildikten sonra alan sınırlanmış, yazılanlara sözlerden daha fazla dikkat edilir olmuştur. Bunun sebebi olarak İslamiyet, sansür, matbaanın geç gelişi ve geldiği dönemden kısa bir süre sonra devletin siyasi platformda zor bir döneme girmesi gösterilebilir. İnancın topluma dayattığı kurallar, figürü ve sureti caiz bulmaz. Dolayısıyla karikatür Türk toplumuna, dünya edebiyatında neredeyse modası eskidikten sonra gelebilmiştir. Bununla birlikte Türk mizah tarihinin temel taşlarından olan Nasreddin Hoca, sözlü mizah döneminden yazılı mizaha geçildikten sonra da dergilerde, gazetelerde ve yazılan kitaplarda çok fazla yer almış, sözlü ve yazılı mizahı birleştiren bir tip olmuştur.⁵ Mizahın hiciv kolu ise Türk toplumunda yazılı hale geldikten sonra bir edebî tür olarak gelişecektir, fakat her dönem için hiciv kabul edilmesi güç bir tür olmuştur. Zira hiciv ve yergi, Türk edebiyatında her zaman makul karşılanmaz. Saygının esas alındığı bir toplumda herkesin hürmetle bahsettiği birini eleştirmek Türkler için günümüzde bile problem arz etmektedir. Bu sebeple Türk mizah edebiyatının sadece bir kolu olan mizah basını konu edinen bu çalışmada bahsedildiği gibi, Türk mizahı kendini kabul ettirmeye çalışırken pek çok engeller, yasaklar, kanunlar, sürgünler ve idamlar gündeme gelmiştir. Buna rağmen yılmayan, yurt içinde ve yurt dışında gerek muhalif gerekse yandaş sesini hep yükselten bir basın-yayın organı olmuştur Türkçe mizah süreli yayınları.

Türkçe mizah gazetelerinin başlangıcı Tanzimat Fermanı'dır. Tanzimat Fermanı (15 Kasım 1839) ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti içinde sosyal ve siyasal yenilikler baş göstermiştir. Bu yenilikler elbette ki ülkenin aydın kesiminin de birincil

³ Ömer Özcan, *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece)*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 19

⁴ Ferit Öngören, Semih Balcıoğlu, *50 Yıllık Türk Mizah ve Karikatürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s.40-41

⁵ Bülent Varlık, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1092

hedefi olmuştur. Öyle ki Osmanlı tebaasındaki herkes bir anda yüzünü Batı'ya çevirmiş, Batı'dan neler alabileceğine bakmıştır. Bu yeniliklerden biri de gazeteciliktir. Gazeteciliğin yaygınlaşmasındaki hassasiyet için Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şu sözleri önemlidir: “Yeniliğin memleket içinde yerleşmesinde ve gelişmesinde âmil olan şeyler arasında yeni yeni filiz süren gazeteciliği de saymak lâzım gelir”.⁶ Tanzimat ile beraber gelen bütün yenilikler, halkın vatandaşlık görevlerinin farkında olması ve bilinçlenmesi için gazete şarttır. Gazetelerin yavaş yavaş halk tarafından benimsenmesiyle birlikte yayın hayatının omurgası da oluşur ve artık gazetecilik, sadece belli bir kesimin belli bir muhteva etrafında oluşturduğu bir beyanattan fazlası olur.

Osmanlı döneminde mizah gazeteleri ve karikatürün gazeteye girmesi ilk gazeteden yaklaşık 20 yıl sonra mümkün olur. Bu konuda ilk atılımlar Ermenilerden gelir. Osmanlı Devleti'nde mizah gazeteciliği Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilanından sonra Ermenilerin tekelinde başlar. Halk gazeteyi, basını benimsedikten sonra gazeteler çeşitlenmeye daha da profesyonelleşmeye başlar. İlk karikatürü kullananlar, ilk tenkit yazılarını yazarlar Ermenilerdir. Osmanlı Devleti içerisinde basın, halka hitap etmeyi amaçladığı gibi Batı'yı model almayı da hedefler. Bu sebeple gazeteler kısa süre içerisinde çeşitlenmeye başlar. Tanzimat Fermanı'ndan sonra çıkarılmaya başlanan ilk gazetelerden kısa süre sonra mizah gazeteleri kendini gösterir. Öyle ki ilk mizah gazeteleri Ermeniler tarafından çıkarılsa da Türklerin çıkardığı gazeteler de onlardan geri kalmaz, dönemleri için etkin bir basın politikası izleyerek yönetimi ve halkı yönlendirmeyi başarır.

Osmanlı Devleti'nde bilindiği üzere çıkmaya başlayan ilk gazeteler, padişahın izni ve beyanıyla basılmıştır. Üstelik Avrupa'da gazetecilik tam anlamıyla yerleştikten 200 yıl sonra Osmanlı'ya gazete gelmiştir. Bu sancılı bir süreçtir ve bir an önce Batı'ya yetişilmesi gerekmektedir. İbrahim Şinasi, Avrupa'dan model alıp Osmanlı Devleti içinde uyguladığı gazeteciliğin ardından hem Osmanlı'nın siyasi terbiyesi üzerinde rol oynamış, hem halkı gazeteyle tanıştırmak onun bilinçlenmesine katkıda bulunmuştur. Şinasi'ye göre gazete sadece halkın okuması ve Tanzimat Fermanı sonrası vatandaşlık haklarının bilincinde olması için basılmaz, gazete aynı zamanda halkın sözcüsüdür de. Ağâh Efendi'nin çıkardığı *Tercümân-ı Ahval* gazetesinin ilk sayısına yazdığı

---

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 146.

beyanname⁷ ile halkın ifade özgürlüğüne dikkat çeker. Bu yazı devrim niteliğindedir. İsteyen herkes fikrini beyan edebilecek, istediği gibi basında yer alabilecektir. Bu düşünce özgürlüğü beraberinde kamuoyu oluşturmayı ve yönetime tepki olabilecek karşıt düşünceleri yayabilme olanağını getirir. Artık gazeteler sadece padişahın ya da yönetimin boyunduruğu altında onların izin verdiklerini söylemek mecburiyetinde değildir; eleştiri yapıp eksik ve yanlışları görüp çözüm üretebilecek konuma gelir. Bu gelişmelerin hepsi yönetimi kendini savunmak için halk üzerinde baskı kurmaya yönelir. “Türkiye’de basın alanında görülen ilk düzenlemeler bu döneme rastlamaktadır. Türkiye’de basın alanında ilk düzenleme doğrudan gazeteciler bağlantılı olmayıp matbaalarla ilgili olmuştur.

1857 tarihinde yürürlüğe giren "Matbaa Nizamnamesi" ile matbaa açmak isteyenlere önce hükümetten izin almaları zorunluluğu getirilmiştir. O dönemde gazetelerin çoğunlukla kendi kurdukları matbaada basıldığı düşünülürse, bu nizamnameyle hızla çoğalmakta olan gazetelerin kolaylıkla kurulmasının önüne geçilmek istendiği anlaşılır.”⁸ Ardından “Âli Kararnamesi” kabul edilir ki bu kararname pek çok mizah gazetesinin canını yakacaktır. Âli Kararnamesi için *Diyojen*’in 9 Mayıs 1871 tarihli sayısında şöyle bir ifade geçer: “Ne olacak? Buna âlem derler. Her şey var. Kulak var, burun var, el var, ayak var, kedi var, köpek var, fare var, eşek var, eşekçi var, konak var, han var, hamam var, sehreç (mahzen) var, su hazinesi var, ayazma var, çeşme var hâsılı var var var. Kim bilir? Ne olur ne olmaz”. Bu sözler jurnalden ve jurnalciler yüzünden rahat bir yayın hayatı yaşayamamaktan şikâyet niteliğindedir. Teodor Kasab, bu jurnalden o kadar bezer ki sonunda 74. sayısında (2 Aralık 1871) ilk karikatürünü uzun kulaklı bir jurnalci olarak resmeder.

II. Abdülhamid ile başlayan İstibdat Dönemi, II. Meşrutiyet ile son bulur ve gazete sayısında patlama meydana gelir. “Söz konusu özgürlük ortamında en büyük payı da mizah gazeteleri almıştır. Sırf bu dönemde yayımlanan mizah dergilerinin sayısı 40’a yakındır. Artık beceren beceremeyen herkes, ufak bir sermayeyle soluğu mizah gazetesi çıkarmakta buluyordu. Öyle ki mevcut matbaalar bunları basmaya yetmiyor, gümrükler sürekli yeni yeni ısmarlanan makinelerle dolup taşıyordu. Kâğıt sıkıntısı had

⁷ “Mademki bir heyet-i ictimaiyede yaşayan halk bunca vezâif-i kanuniye ile mükelleftir; elbette kalen ve kalemen kendi vatanının menâfiine dair beyân-ı efkâr etmeyi cümle-i hukuk-i müktesebesinden addeyleyler.” (*Tercümân-ı Ahval*, 21 Ekim 1860)

⁸ Belkıs Ulusoy, “Türkiye’de Basın Özgürlüğüne Tarihsel Bir Yaklaşım”, *İletim Gazetesi*, Temmuz 2003, 84. sayı, http://www.istanbul.edu.tr/iletim/?page=template-news/detail&int_Id=267

safhaya ulaşmıştı. Gazete sahipleri normal beyaz kâğıt bulamadıklarından ambalaj kâğıtlarını, uçurtma yapmak için kullanılan renkli kâğıtları kullanmak zorunda kalıyorlardı”.⁹ İncelenen mizah gazetelerinin görülebilen nüshalarının zor okunup, yırtılmış bölümlerinin bulunamaması da bu sebeptendir.

II. Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki Partisi’nin teşvikiyle şaha kalkan Türkçe mizah basını, bir anda girilen savaşlar, yoksulluk ve ülkenin gidişatı nedenleriyle 6 yıl sonra sessizliğe bürünecektir. Ancak I. Dünya Savaşı’nın sonuçlanmasıyla tekrar canlanan mizah basınının görevi bu sefer de halkı bilinçlendirmek, Milli Mücadele için kamuoyu oluşturmak olmuştur. Dolayısıyla Milli Mücadele dönemi denilince epik tarzda bir mizah karşımıza çıkar. Eleştirilen yerilen sadece diğer devletlerdir, içeride herkes kenetlenmiştir. Milli Mücadele sonrası ise reformlarla ayağa kalkmaya çalışan bir Türkiye görülür.

Mustafa Kemal Atatürk, siyasi ve milli başarılarının ardından ülkeyi kalkındırmak için çeşitli yenilikler yaparken bir yandan da Türkçe basını, halkın eğitiminde yanında olması için eğitir. Bu dönemde yurt içinde ve yurt dışında çok fazla mizah gazetesi yayımlanır, Cumhuriyet yanlısı olsun olmasın hepsi özgürce fikrini beyan eder. Cumhuriyet’in ilanından sonra muhalif mizah gazeteleri kapatılır. Cumhuriyet’ten sonra Harf İnkılâbı’na kadar muhalif bir ses duyulmaz. Sonrasında da değişen alfabe sebebiyle basın sekteye uğrayacaktır. Halk yeni öğrendiği alfabeyi hemen basınla pekiştirecek düzeye gelemmez. Matbaanın tamamen değişmesi, yazar ve şairlerin alfabeye hızlı bir şekilde uyum sağlayamaması, basını ve ekseriyetle mizah basınıni geri planda bırakır.

“Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası” adlı bu çalışmanın başlangıcı Osmanlı Devleti içerisinde çıkarılan ilk Türkçe mizah süreli yayınına dayanır, fakat sonu Harf Devrimi ile neticelenmez. Harf Devrimi sonrası halkın alfabeye adapte olması bir süreci kapsar. Her ne kadar Mustafa Kemal Atatürk alfabeyi öğretme amacıyla büyük bir seferberlik başlatsa da milletin içinden çıktığı savaşlar, mevcut sefalet ve ayağa kalkma çabası, matbaayı, basını ve yazını biraz geri planda bırakır. Bu sebeple bu çalışma Osmanlı Türkçesiyle paralel olarak bitirilmiştir.

---

⁹ Hıdır OĞUR, *Türk Basınında Mizah*, İ. Ü. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1984, s. 15

Çalışmanın sınırlandırılması güç olmuştur. Her dönemin Türkçe mizah gazeteleri İstanbul, yerel ve uluslararası olarak üç farklı bölgeye ayrılmıştır. Yurt dışında basılıp Osmanlı Devleti sınırlarında yayılmaya çalışan süreli yayınlar dışında her ilin kendine özgü mizah gazetesi de mevcuttur. Bunlarla birlikte İstanbul'da basılıp diğer illere ve yurt dışına çıkarılan gazeteler de bulunduğundan hepsinin derli toplu bir arada bulunması oldukça zor olmuştur. Çoğu süreli yayının nüshası okunamaz haldedir. Bulunabilip okunanlar üzerinden çalışma ilerletilmiştir. Gazete ve dergilerin bulunmasında Hasan Duman'ın *Süreli Yayınlar Katalogu* baş kaynaklardan biri olmuştur. Bununla birlikte karikatürler için kaynak alınan Turgut Çeviker'in *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* adlı çalışması yazar ve çizer kadrosunun tamamlanmasında önemli bir eser olmuştur. Bu iki eserde de süreli yayınların yayımlanma tarihleri, çıkarıldıkları sayı ve hatta mizaha ait olup olmama konularında bazı hatalar mevcuttur. Süreli yayınlar tek tek belirlenip, incelenip, nüshalarının bulunabildiği ölçüde tasnif edilip o şekilde çalışmaya alınmıştır. Bu tasnif ve gazetelerin dilinin günümüz Türkçesine çevrilmesi çalışmanın tamamlanma süresini uzatsa da mevcut bilgiler, üzerinden sağlama yapılarak güvenilirlik derecesi konusunda hassas davranılmıştır.

Çalışmayı sınırlayan bir diğer etken de ele alınan dönemin içinde bulunduğu siyasi durumdur. Gerek padişahların tutumu, gerek savaşlar, gerekse yönetimin ve politik güçlerin tavrı, mizah yayınlarını sürekli sekteye uğratmış, yurt dışına sürgün etmiş ya da doğrudan yok etmiştir. Bu bağlamda mizah yayınlarına ulaşmak, sayılarının takibini yapmak, yazar ve çizer kadrosunun belirlenmesi uzun ve zor bir süreci kapsamıştır. Bununla birlikte mizah yayınlarının hangi kütüphanede kaç sayı olarak bulunduğu dipnotlarda verilmiştir. Bu konuda daha kapsamlı bilgi ise Hasan Duman'ın *Süreli Yayınlar Katalogu*'ndan temin edilebilir. Çalışmaya konu olan mizah süreli yayınları hakkında yapılan tez çalışmaları da her yayının arkasından belirtilmiştir. Bu sayede üzerinde çalışma yapılmamış süreli yayınlar da belirtilmiştir.

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış mizah süreli yayınlarının gazete mi dergi mi mecmua mı olduğu konusunda tartışmalar mevcuttur. Süreli yayınların bir kısmı kendini gazete, bir kısmı dergi, az da olsa bir kısmı da mecmua olarak tanımlar. Hemen hepsinin aynı formda ve sayfa sayısında olması dolayısıyla “dergi” ifadesi süreli yayınlar için kabul edilebilir bir tanımdır. Yayınlar her ne kadar kendilerine gazete ya da mecmua dese de, aslında basının ve dergiciliğin, gazeteciliğin, mecmua formlarının Osmanlı'ya

gelmesi ve yerleşmesi çok uzun bir zamana yayıldığı için bu tasnif ve tarifler çok sağlıklı değildir. Yayınların ebatları ve görsellik yoğunluğu hem Batı'nın dergicilik formuna daha uygundur, hem de Osmanlı'daki gazeteler ebat olarak bu mizah yayınlarından daha büyüktür. Çalışmanın adında “dergi” kullanılmasının sebebi budur.

Osmanlı Devleti sınırları içinde olsun olmasın Türkçe mizah yayınlarının ulaşılabilirdiği ölçüde hepsinin tasnifi ve bibliyografya çalışması yapılırken baz alınan dil Osmanlı Türkçesi olarak bilinen eski Türkçedir. Aynı dönemde kullanılan diğer alfabelerle yazılmış Türkçe mizah yayınları çalışma dâhilinde değildir. Bunun sonucu olarak çalışmanın adında “Eski Türkçe” tabiri kullanılmıştır.

1870-1928 yılları arasındaki bütün eski Türkçe mizah dergilerinin incelendiği bu çalışmada süreli yayınlar dönem dönem ele alınmıştır. II. Meşrutiyet'in temel alındığı bir kronolojik sıra izlenerek, II. Meşrutiyet öncesi bir bölüm, II. Meşrutiyet zamanı bir bölüm ve Milli Mücadele zamanı bir bölüm olarak sınıflandırılmıştır. Kronolojik sıra, hangi dönemde ne sıklıkta ve hangi çevrede yayın çıkarıldığı hakkında da bilgi vermektedir. Bu sebeple alfabetik sıra yerine kronolojik sıra tercih edilmiştir.

Eski Türkçe mizah yayınlarının incelenmesiyle Türkçe mizah tarihindeki bir boşluk giderilmeye çalışılmıştır. Türkçe mizah tarihinde böyle bir bibliyografik çalışma daha önce yapılmamıştır. Türk basınına irdeleyen eserler ve çalışmalar muhakkak ki kapsamı ve erişilebilirliği yüksek kaynaklardır; fakat Türk mizah basın tarihi üzerine yapılan çalışmalar sadece döneme damgasını vurmuş yayınların incelenmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu çalışmanın kazandırdığı edinimlerden en önemlisi, bundan sonra yapılacak Türk mizah basını çalışmalarının ne şekilde yönlendirileceğinin belirtilmesi olmuştur. Üzerine akademik çalışma yapılmayan süreli yayınlar belirtilmiş, ayrıca incelenen diğer yayınların akademik çalışma künyeleri tam olarak verilmiştir.

Osmanlı Türkçesi ile sınırlandırılan bu çalışma mizahın niteliği ile başlar, incelenen mizah dergilerinin konu olarak sınıflandırılmasıyla son bulur. Bu bağlamda tüm dengelim yöntemiyle mizah süreli yayınlarına daha detaylı değinilmiş, tezin içeriği yoğun olarak mizah süreli yayınlarına ayrılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİZAHIN NİTELİĞİ

I. MİZAHIN TANIMI

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ünde mizah; gülmece¹⁰ olarak tanımlanırken, Ferit Devellioğlu, şaka, lâtife, eğlence¹¹ olarak tanımlar. Batı'da humour, espri, ironi olarak çeşitlendirilen mizahın asıl anlamı tüm bunları kapsayacak biçimde bir kişiyi, düşünce ya da olayı gülünç duruma sokarak ya da normalin dışında davranışlardan ortaya çıkararak insanları güldürme amacı taşıyan söz, yazı, durum ya da davranışların tümüdür. İğneleme, küçümseme ya da mübalağa etme, alay etme, gülünç duruma sokma biçimleriyle mizah uygulanabilir. Yunanlı yazar Aristophanes, komedyalarında yönetime gelmiş insanların çıkarıcılıklarıyla alay ederken, Cervantes, güldürürken Don Quijote'a bakıp düşündürür. Jane Austen, kadınların zaaflarını hedef belirleyip onlarla zarifçe alay ederken, Wilhelm Busch, dar kafalılığı, bağınazlığı ağır bir şekilde hicveder. Her yazar, şair ve sanatçının olaylara bakışı ve mizahı uygulayışı farklı, amacı tektir; halka güldürü vasıtasıyla doğruyu göstermek.

Güldürmeyen mizah mümkün değildir. Mevcut durumun olması gerektiği halinden uzaklaşması komik bir reaksiyona yol açıyorsa orada mizah vardır. "Gülme ve komik (gülünç) birbiriyle ilişkili kavramlardır. Ayağı takılıp düşene gülmek, estetiğin konusu değildir. Bununla birlikte tolumdaki veya insandaki uyumsuzlukları, norma uymayışları estetize ederek komik kılmak mümkündür. Komik olan, estetik üretimin nesnesi haline geldiğinde, sanatın ana kollarından biri ortaya çıkar. Komikğin iki ana

---

¹⁰ TDK Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Ankara, 2005, s. 1404

¹¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004, s. 655

kolu vardır: Mizah ve hiciv. Mizah ve hicvi birbirinden, komik kılma yöntemleri, amaçları, konuları ayırmaktadır. Mizah toplumdaki ve insandaki düzeltilebilir kusurları ele alır; amacı abartarak, teşhir ederek de olsa düzeltmektir. Mizah, komik kıldığı şeye karşı hoşgörülüdür. Mizahın eğlendirme dışında, toplumsal aksaklıkları fark ettirme ve muhalefet işlevleri bulunmaktadır. Hiciv ise hoşgörülü bir saldırı biçimidir; komik kılınan kusuru veya şeyi ortadan kaldırmayı amaçlar. Hiciv bağışlayıcı değil, aşağılayıcıdır. Ok simgesiyle gösterilen hiciv, hedefini toplum içinde küçük düşürmek için dilin sağladığı bütün olanaklardan yararlanır”.¹²

Mizahın besin kaynağı hayattır. Geçen her saniye, mizahın konusu olabilecek bir olayı doğurabilir. Bu sebeple gerek dünya sanatında, gerekse Türk sanatında güldürü her zamanda memnuniyetle kabul edilmiştir. Günümüzde dahi sit-com denilen televizyon programlarının, mizah dergilerinin, komedi filmlerinin, müzikallerin bu kadar kolay halk tarafından benimsenmesinin ve tercih edilmesinin sebebi ‘gerçek hayattan’ olmasıdır. Mizah yaşanılanlara eğlenceli bir ayna tutar. Detayın gözden kaçtığı durumlarda zeki bir espri ya da ironi ile o detayı akla kazır. Bu sebeptir ki insanların görmek istemedikleri kusurlarını ortaya çıkardığı için en fazla mizah malzemeleri yargılanır. Mizah söylenmesi ya da yazılması gereken bu kusurları tam yerinde, tam zamanında ve zeki bir yolla ortaya koyar.

II. MİZAH FELSEFESİ

Mizah oluşumu itibariyle diğer türlerden ayrılır. Dramın, tragedyanın, epik ya da didaktik bir eserin yazımında görüneni ya da düşünüleni aktarmak yeterlidir. Mizah için görünen yetmez, o görünenin ardında kimsenin görmediği ama herkesin rahatça görebileceği bir hedef arar mizah. Bu konuda Cenap Şehabettin, *Evrak-ı Eyyam* kitabında mizahın ve mizahçının asıl görevinin haddini bildirme ve uyarma olduğunu söyler. Bu görevi de şiddetle değil nükte ile başarır. Mizahçı her gördüğünü, duyduğunu tenkit edebilme özelliğine sahip, bu tenkidin derecesini ayarlayabilen ve ulaştığı kitlede dikkatleri eleştirilecek kişi veya olaya çekebilen kişidir. Dolayısıyla her zaman tetiktedir. Cenab Şehabettin’e göre mizah felsefesinin odak noktası, güldürmenin yanı

---

¹² Mustafa Apaydın, “Tanzimat’tan Sonra Mizah ve Hiciv”, *Türk Edebiyatı Tarihi III*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 3106-3, İstanbul, 2007, s. 323

sıra toplumu uyandırmaktır. Güldürürken düşündürmek sözü burada önem kazanır. Çünkü mizahçının tenkit edebilmesi için önce bir aksaklığın olması gerekir. Aksaklığın üzerine gidilerek onun herkesin menfaatine olacak şekilde düzeltilmesi gerek. Bunun da en etkili yolu basın, ekseriyetle mizah basınıdır. Cenap Şehabettin'in bu düşüncelerinden yola çıkarak şu söylenebilir ki; güldürme yeteneği olan, çevresini, olayları ve gündemi iyi analiz eden ve analizini ustaca hazırlanıp sunuma getirilmiş lezzetli bir yemek gibi kusursuz sunan herkes mizah yazarı olabilir, mizahı ruhunda duyup insanlara duyurabilir.

III. MİZAH VE KARİKATÜR İLİŞKİSİ

Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan 'karikatür' kelimesi, insan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resim¹³ anlamına gelir. Dünya üzerinde bilinen en eski örnekler Leonardo Da Vinci tarafından verilmiştir. Arkasından 1700'lerin ikinci yarısında kitap haline gelmiş, dünya literatürüne kazandırılmıştır. Türklerin karikatürü kullanması ise bundan da 100 yıl sonradır. Türk karikatürcülerinin en önemli isimlerinden biri olan Cem, karikatür için şöyle demiştir: "Karikatür!.. Kapsamı geniş, büyük bir sözcük. Güldürmek için biraz yarı şaşkınlık baktırılan bir göz, biraz büyütülen bir buruncuk, biraz sırttırılan bir ağız, yanpiri çiziliveren bir çizgi, kimileyin bir kızgınlık yaratır. Güldürecekken kızdırır. Melek bir düşünceyi, ifrit bir düşmanlık biçimine sokar. [...] Karikatür; nükte, araştırma, ince söz gibi edebiyat sanatından sayılır. [...] Karikatür hiçbir zaman kötü düşünmez; hep tuhaf düşünür".¹⁴

Karikatür ister siyasi, ister ekonomik, ister sanatsal olsun mutlaka güldürüyü içinde barındırır. İnsanı, cismi, olayı ya da davranışı görünenden daha farklı çizmek anlamına gelir. Türk edebiyatında karikatür *Diyoben* ile başlar. Osmanlı basınında karikatürün ayrı bir yeri vardır. *İncili Çavuş*, *Karikatür*, *Tavus* gibi gazeteler karikatürleri çift sayfa kullanmaktan çekinmezler. Eleştirilmek istenen aksaklık ya da yanlışlık, mizahi, detaylı, alaycı ve hicvedecek biçimde büyük boy olarak verilir.

¹³ TDK, Türkçe Sözlük, s. 1090

¹⁴ Orhan Koloğlu, *1908 Basın Patlaması*, s. 74 (İçinde *Cem Mecmuası*'nın ilk sayısındaki Cem'e ait yazıdır.)

Bununla birlikte hiç karikatür kullanmayan gazeteler de mevcuttur; görüleceği üzere uzun soluklu olamamışlardır.

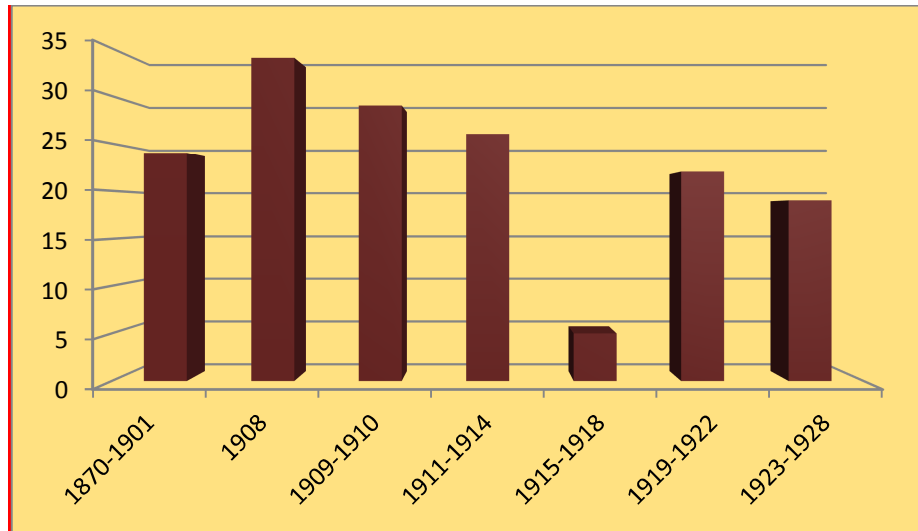
Karikatür, mizahın resmedilmesidir, hayattan alınan tek bir tablo, karikatürle konuşan, alay eden ve güldüren bir insana dönüşebilir. Yazı kadar, edebiyat kadar mesajı uzatamaz karikatür; dolayısıyla mesaj sayfalarca anlatılmak yerine bir kareye sığdırılmalıdır. Bu sebeple mizahi üsluptan çok yetenek gerektirmektedir. Türk mizahında yardımcı ögedir, hicvin ve eleştirinin tamamlayıcısı rolündedir. sayfalarca süren bir yazıyı özetler, o yazıda bambaşka bir perspektif bulur.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİ

I. ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN DAĞILIMI (1870-1928)

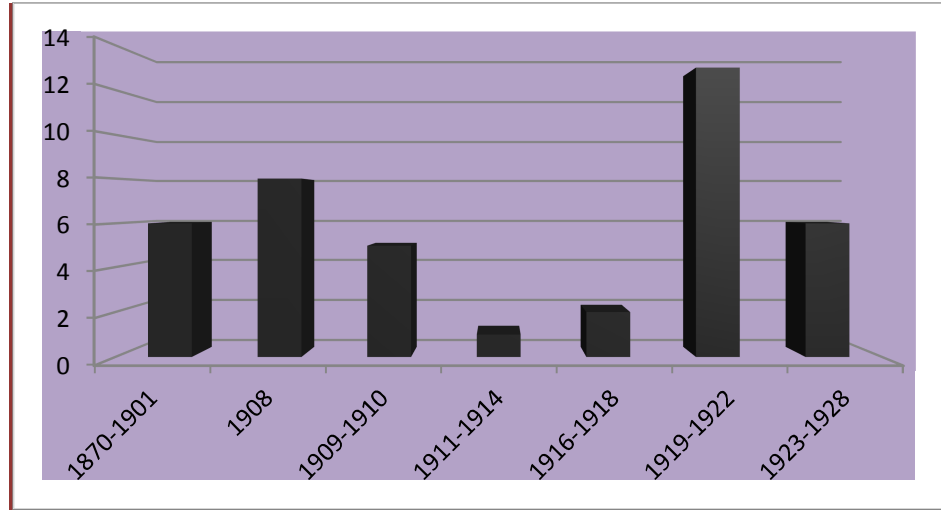
Eski Türkçe mizah gazete ve dergileri -ve hatta bazen kendilerine hitap ettikleri şekilde mecmua ve risaleleri- Tanzimat Fermanı ve akabinde Osmanlı Devleti'nin içine girdiği dönem itibariyle kendine basında bir yer edinir. Türkçe bir mizah gazetesinin neşredilmesi matbaanın gelişinden 150 yıl sonra mümkün olabilmiştir. Oysa Osmanlı Devleti içindeki Ermeniler, Türklerden 20 yıl daha önce karikatürlü mizah gazetesi yayımlamıştır. Bununla birlikte ilk Türkçe mizah gazetesi yine bir Ermeni vatandaş tarafından çıkarılır. Türkçe mizah gazeteleri periyodik olarak bazı dönemlerde yoğunluk kazanmıştır. Bunun birincil sebebi ülkenin içinde bulunduğu mevcut durumdur; bu durumdan etkilenen herkes tepkisini bir şekilde dile getirmeye çalışır. Bu sebeple aşağıdaki tablonun hazırlanması, Osmanlı içerisindeki halkın, aydın kesimin, matbuatın ne derece, yönetime, siyasal ve sosyal olaylara tepki gösterdiğini de ortaya koymaktadır.

Grafik 1: Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan Türkçe mizah gazetelerinin yıllara göre dağılımı

Görüldüğü üzere, öncelikle mizah yayınlarının bağladığı dönemde bir yoğunluk vardır. Ardından gelen İstibdat döneminde matbuat susturulmuş, ancak 1908’de canlandırılabilmiştir. Bu sebeple Orhan Koloğlu’nun 2005 yılında kaleme aldığı 1908 *Basın Patlaması* kitabının da doğruladığı gibi, İstibdat Döneminde susturulan herkes 1908 yılında gazetesiyse ılık atmıştır. Ardından gelen dönemlerde ise grafikte dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bunun en önemli sebebi ülkenin içinde bulunduğu savaşlar ve reform hareketleridir. 1928’de gerçekleşen Harf Devrimi ile birlikte bir dönem yeni harflerden dolayı gazete ve dergilerde azalma, sonrasında yine patlama meydana gelecektir.

İlk Türkçe mizah gazetesinin basımından itibaren her dönem çeşitli il ve ülkelerde Türkçe mizah gazeteleri çıkarılmıştır. Farklı memleketlerden yükselen bu Türkçe seslerin çeşitli sebepleri vardır, fakat üstünde durulması gereken ilk husus devrin padişahının tutumudur. Sürgün ettirilen aydınlar ve Jön Türkler, gittikleri ülkelerde Türkçe muhalif dergiler yayımlamış, böylece tepkilerini dile getirmişlerdir. O gazete ve dergilerin yıllara göre dağılımı da aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Grafik 2: Osmanlı Devleti döneminde İstanbul dışındaki şehir ve ülkelerde çıkarılan Türkçe mizah gazetelerinin yıllara göre dağılımı

Yukarıdaki grafikte de yansıtıldığı üzere, yurt dışında ve İstanbul dışındaki illerde neşredilen Türkçe mizah gazetelerinin sayısı dalgalı bir ivme göstermektedir. 1901 ile 1908 yılları arasında İstibdat döneminde Osmanlı içerisinde mizah gazetesi çıkarılmadığı gibi yurt dışında da çıkarılmamıştır. Bu sessizlik yine 1908’de bozulur. 1919 tarihinden itibaren İstanbul harici ve yurt dışı gazetelerinin bu kadar yoğunluk

kazanmasının en önemli sebepleri; devlet tarafından basın organlarının desteklenmesi ve Milli Mücadele içerisinde olan Türklere hissettirilmek istenen dostluktur. Devlet basın-yayın organlarını destekler; çünkü bu dönemin mizah gazeteleri halkın, yaşadığı savaş ve sefaletle karşı metanetini koruması için moral verici niteliktedir. Art arda alınan galibiyetler de bu gazetelerde hem yazıda hem çizgide kendine geniş bir yer bulur. Bu sebeple Harf Devrimi'ne kadar Türkçe mizah gazeteleri bu dönemde desteklenmiştir.

II. TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tanzimat Fermanı'nın (1839) ardından Osmanlı Devleti'nin aydınları, ülkenin içinde bulunduğu buhranlı durumdan çıkılmasını amaçlayan çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bunlardan en geniş yankıyı oluşturanlar gazetelerdir. Aydınlar, gazeteler aracılığıyla halkı bilinçlendirmek ve ülkenin mevcut durumuna çare bulmak amacındadır. Islahat Fermanı (1856) ile de ülkedeki basın-yayın hayatı bir canlılık kazanmıştır. Özellikle azınlıkların yayın hayatı çok çarpıcıdır. İlk mizah gazeteleri de bu devirde azınlıklar tarafından çıkarılır. Bununla birlikte bilindiği gibi ilk müstakil Türkçe mizah gazetesi de Teodor Kasab tarafından *Diyojen* adıyla çıkarılır. *Diyojen*'den önce neşredilen *Terakki Eğlencesi* de içinde karikatür ve mizah barındıran ilk gazetedir, fakat müstakil değildir. Bu sebeple *Diyojen* kendine Osmanlı basınında daha büyük bir yer edinmiştir.

Tanzimat'tan sonra gelişen Islahat hareketi mizah basınına hızlandırmıştır. Savaşlar ve devletin genel sıkıntılı durumu, mizah edebiyatını daha çok hiciv yönünde geliştirse de halk, fikrini dile getirmekten, eleştirmekten memnundur. Bu kamuoyu oluşumu yönetimi rahatsız eder ve yönetim halkı otoritesi altına alabilmek adına bazı kısıtlamalar getirir. Bu kısıtlamalar önce matbaa sonra da gazetecilik alanlarında olmuştur ki hevesle açılan her basın organının en az bir kere bu kısıtlamalar yüzünden kapatıldığı gözlemlenir. Bu kısıtlanmalar II. Meşrutiyet'e kadar gazeteleri yavaş yavaş kapattırarak, halkı sessizliğe boğacaktır.

"Tercüman-ı Ahval'le 1861 yılında başlayan ilk gazete kapatma vakasından sonra, basın üzerindeki bu türden baskılar yıllar boyunca artarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde fikir gazeteciliğinin, yani 'sakıncalı' gazeteciliğin başladığı 1860 yılında geçerli olan Matbaa Nizamnamesi; doğrudan gazetecilik ile ilgili olmayıp matbaalarla ilgili bir düzenleme olmuştur. 1857 tarihinde yürürlüğe giren 'Matbaa Nizamnamesi' ile matbaa açmak isteyenlere önce hükümetten izin almaları zorunluluğu getirilmiştir"¹⁵. Bu nizamnamenin 139. maddesi, genel adaba aykırı mizah yazıları ile müstehcen resim basılması yasak edilmiştir. Bu kadarı da yetmez, ardından 1864 yılında gazetecilik ve matbaacılığı kapsayan daha büyük bir düzenleme gelir. Bu düzenlemenin

¹⁵ Belkis Ulusoy Nalcıoğlu, "Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 259, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd14/sbd-14-21.pdf>

10-36 maddeleri arasında şu davranışlar suç sayılır: Ruhsatsız gazete çıkarmak; gazetenin imzalı bir sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek; hükümetten gelen resmî yazıları yayınlamamak; Devlet-i Âliyye'nin iç güvenliğini bozacak suçlardan birinin icrası için bazı kişileri kışkırtmak; genel adaba ve millî ahlâka aykırı yazılar; Hazreti padişahîye saldırı sayılabilecek yazılar; bakanlara dokunacak söz yazılması; dost hükümdarlara dokunacak deyimler kullanılması; meclisleri, mahkemeleri ve devletçe kurulan heyetleri kötüleyecek yazılar; devlet memurlarının aleyhinde kötü yazı yazılması; yabancı diplomatların kötülenmesi; halkın aşağılanması".¹⁶ Bu düzenleme de yeterli gelmez ardından 1867 yılında Âli Kararname çıkar ve bundan en büyük zararı mizah gazeteleri görür. Bu kararnamenin çıkış sebebi hükümetin basının sesinden tedirgin olmasıdır. *Muhbir* gazetesi Girit meselesi için bir kampanya başlatır, Namık Kemal, *Tasvir-i Efkâr*'da 'Şark Meselesi' adı altında yazılar yazar. Bu yazıların devamının gelmesinden tedirgin olan hükümet gazeteleri yıldırmak için kapatır. Bu kararname yüzünden *Diyojen* gazetesi 1871'de 15 kez kapatılır. Aynı yıl *İbret* gazetesi 1 ay yasaklanır. *İbretnümâ-yı Âlem*, *Letâif-i Âsar*, *Hayâl* gazeteleri çeşitli cezalarla kapatılır veya basından men edilir. Tüm bu cezalar beraberinde daha gür bir ses getirmiştir.

II. Meşrutiyet ile adeta "basın patlaması" yaşanır. Hemen her gün bir gazete neşredilmekte, birkaç sayı sonra varlığını sürdüremeyerek kapatılmaktadır. Aydınlar ve halk isyanını bu gazetelerde dile getirir. İsyân öyle büyüktür ki artık gazeteler İstanbul ile sınırlı değildir, Anadolu'nun sesi de bu dönemde çıkar. Bu dönem gazetelerin en büyük sıkıntısı savaşlardır. Balkan savaşlarıyla birlikte gazeteler bir bir kapanmaya başlar.

Milli Mücadele döneminin basın faaliyetleri hicivden çok halka moral vermeyi amaçlar. Ülke savunmasının ve askerin yüceltildiği bu döneme ait gazeteler kahramanlıkları sık sık dile getirir. Bu döneme ait mizah gazetelerini iki kolda incelemek mümkündür:

1. Milli Mücadele'yi ve Ankara Hükümeti'ni destekleyenler: *Güleryüz*, *Aydede*, *Babalık* gibi.

¹⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2003, İstanbul, s. 45

2. Milli Mücadele'ye karşı olan, İstanbul Hükümeti'ni destekleyen gazeteler: *Nefir*, *Peyâm-ı Sabah* gibi.

Milli Mücadele döneminden sonra Cumhuriyet Dönemi artık gazetelerin çizgisinin belirginleştiği bir süreç olmuştur. Mizah gazeteleri yeni oluşan yönetime ve rejime destek vermeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet'e karşı olan ve halkı galeyana getiren yayınlar da varlığını sürdürmektedir. Ankara yönetimi, savaşın ve yoksulluğun izlerini üstünden atmaya çalışan halk üzerinde henüz mevcut reformları tam şekillendirip uygulayamadığı için eskiyi yaşatmaya çalışan ve kendini sert biçimde hicveden bu yayınları kapattırıştır. Mizah gazeteleri bu olaydan sonra daha mahalli, sosyal ve gündemle ilgili konulara yönelmiştir.

9 Kasım 1928 tarihinde Latin Alfabesi kabul edilince gazeteler doğrudan Latin alfabesini kullanmaya başlamadığı için çalışmanın bu bölümünde 1928 tarihli gazetelere de yer verilmiştir. Gazeteler önce iki alfabeyle birlikte kullanma yoluyla halkı alfabeyle alıştırmışlardır. Bununla birlikte *Akbaba* gibi bazı gazeteler de Latin alfabesini Harf Devrimi'nden daha önceden kullanmaya başlamış, doğrudan Latin alfabesiyle basılmıştır.

Çalışmanın ilk kısmı olan gazetelerin bibliyografyalarının verildiği bu bölümde bazı gazeteler hakkında bilgi bulunamamıştır. Bu gazeteler; *Adam Sen de!*, *Balyoz*, *İkramiyeli Bilmece Mecmuası*, İzzet Efendi Matbaasında çıkarıldığı söylenen *Letâif-i Âsar* gazeteleridir. Bu gazeteler dışında erişilebilen her yayın hakkında kronolojik sıra izlenerek fiziksel ve içeriksel bilgi, görsellerin altında belirtilmiştir.

III. ESKİ TÜRKÇE MİZAH DERGİLERİNİN KRONOLOJİK BİBLİYOGRAFYASI

1. Terakki / Terakki Eğlencesi (İstanbul: 1286/1870)

Görsel: *Terakki Eğlencesi* 1. sayı, 1. sayfa (23.10.1870)¹⁷

“Eğlence ve udhûkeye dair gazetedir.” 23.10.1870 – 26.03.1871 tarihleri arasında İstanbul’da aynı adı taşıyan *Terakki* gazetesinin mizah eki olarak yayımlanan ilk Türkçe mizah gazetesidir.

Türkçe ilk mizah dergisi olarak her ne kadar *Diyojen* bilinse de *Terakki* (1868), 1870 yılında aynı adla bir mizah eki yayımlamaya başlamıştır. Karikatürlere, fıkralara, şiirlere ve edebiyat bölümüne yer veren *Terakki* mizah ekini, mizahın yer bulduğu ilk Türkçe dergi saymak gerekmektedir. Bu konuda Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* adlı eserinde şu ifadeleri kullanmıştır: “*Diyojen*’den önce olayın gelişimi şöyledir: 1868’de politik düşünce gazetesi olarak yayımlanan *Terakki* aynı adı taşıyan bir mizah gazetesini ek olarak verir: *Terakki* (23.10.1870). Abonelerine ücretsiz, diğer okurlarına parayla satılan *Terakki*, *Diyojen*’den önce yayımlandığı için ilk olma onuru onundur. Çizgiye yer vermeyen *Terakki*, ad değiştirir: *Terakki Eğlencesi* (Aralık 1870). Önce her sayı, yazılarını süslemek için karikatürümsü resimler (vinyet) serpiştirir sayfalarına. Daha sonra tam sayfa karikatüre açılır (05.02.1871). *Diyojen* karikatüre,

¹⁷ M. K.’de 1957 SB 213 numarada bütün sayılar bulunur.

anılan ek mizah gazetelerinden sonra yer verdi. Yayımladığı ilk karikatür (23.11.1871/S. 74, s.4) Cumhuriyet dönemi boyunca ilk Türk karikatürü olarak sunuldu.”¹⁸

İmtiyaz sahibi Ali Reşit olan *Terakki* gazetesi toplamda 12 sayı çıkarılmış, Cuma günleri büyük ve resimli, pazar günleri de küçük ve resimsiz yayımlanmıştır. 12. sayıdan sonra adı değiştirilerek *Terakki Eğlencesi* olmuş ve 1. sayıdan numaralandırılmıştır. Kapağında “eğlence ve udhûkeye dair gazetedir.” ibaresi bulunan *Terakki Eğlencesi*, Cuma günleri büyük ve resimli, Salı günleriye küçük ve resimsiz olarak yayımlanmıştır. Yer verdiği vinyetler imzasızdır. *Terakki* ve *Terakki Eğlencesi* isimlerinin sürekli karışık kullanıldığı görülür. Bazı sayılarda *Terakki* başlıkta verilir, iç sayfalarda *Terakki Eğlencesi* kullanılır; bazı sayılarda ise tam tersi uygulanır. *Terakki Eğlencesi* adından sonra 22. sayıdan itibaren gazetenin adı *Letâif-i Âsar* olur. Bu isimle çıkarken de yazar ve çizer kadrosu, gazetenin fiziksel görünüşü değişmez. Dergi numaralandırması 22’den devam eder, 55’e kadar gider. Gazetelerin hiçbiri hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

---

¹⁸ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I, (Tanzimat ve İstibdat Dönemi 1867-1877/1878-1908)*, Adam Yayınları, Eylül 1986, s.21

2. Diyojen: (İstanbul: 1286/1870)

Görsel: *Diyojen* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (24 Kasım 1870)¹⁹

İlk sayfasında Filozof Diyojen'in "Gölge etme başka ihsân istemem" sözü bulunur. Haftada iki defa neşrolunur. Toplamda 183 sayı çıkarılmış olan gazetenin sahibi Teodor Kasap'tır. İstanbul Cemiyet-i İlmîye-i Osmâniye Matbaası'nda 2 sütun 4 sayfa olarak 22,5x33,5 ebatlarında basılmıştır. 12 Teşrin II 1286-29 Kanun I 1288 (24 Kasım 1870-10 Ocak 1873) tarihleri arasında neşredilen *Diyojen*, müstakil olarak çıkarılan ilk Türkçe mizah gazetesidir. Daha önce *Terakki* adında bir gazetenin varlığı bilinmektedir fakat *Terakki* başka bir gazeteye bağlı olarak çıkarıldığı için *Diyojen*'i bağımsız ilk Türkçe gazete olarak ele almak gerekmektedir.

Diyojen'in daha önceki sayıları Fransızca, Rumca ve Ermenicedir. Türkçe olarak neşredilmeye başlayınca yazar kadrosu şu şekilde oluşur: Teodor Kasap, Âli Bey, Namık Kemal, Çaylak Tefvik, Ebüzziya Tefvik. İlk 61 sayısında kapak sayfasında karikatür bulunan gazete sonraki sayılarında sade bir başlıkla yayımlanmıştır. Yayın hayatı boyunca sansür yüzünden dört kez kapatılan gazetenin ilk sayısında ilk sayfasında Teodor Kasap tarafından yazılmış bir "Mukaddime" bulunur.

Teodor Kasap ve *Diyojen* için İnci Enginün şunları yazmıştır: "*Diyojen*'den başka *Çıngıraklı Tatar* (1873) ve *Hayâl* (1873) adlı mizah dergilerini de çıkaran Teodor

¹⁹ M. K.'de 183 sayısı da 1956 SB 288 numarada mevcuttur.

Kasap, mizahı politik hicivle kullanır. Diyojen döneminin siyasi ve sosyal havasını mizahi üslupla yansıtan çok önemli bir gazetedir. Diyojen mizahi olarak Türk-Avrupa ilişkilerini ele almaktadır. [...] *Diyojen* Türkiye’de çıkan ecnebi gazeteleriyle de mücadele eder. Bu gazeteler yabancı ülkelerin yandaşı olarak çalışmaktadır”.²⁰ *Diyojen*’in mücadelesi hem sansürle, yasalarla, hem diğer Türk ve ecnebi dergi ve gazetelerle hem de hükümetledir. Bu sebeple kapatılmalar, yasaklanmalar Teodor Kasap’ı hep başka yollara başka gazetelere yöneltmiştir.

“Meşrutiyet mizahı, savaşların ve yenilgilerin içinde, acı ve buruk bir mizah olmuştur. Ya mizah tadı az keskin hicivler olarak belirmiş, ya da Direklerarası gibi, boşvermenin, koyvermenin, avunmanın mizahı olmuştur. İlk mizah dergisi 1870 yılında yayımlanıyor. Bu tarih, yazılı mizahın ülkemizdeki başlangıcı da sayılabilir. Diyojen adlı bu mizah dergisi büyük ilgi toplamış, geniş tepkilere yol açmış, hatta mizahın yasaklanması için kanun tekliflerinin Mecliste görüşülmesine neden olmuştur. Diyojen’le başlayan bu yazılı mizah hareketi, giderek Birinci Meşrutiyet’in ilanını gerektiren politik olayların bir parçası durumuna gelebilmiştir.”²¹ Görüldüğü gibi *Diyojen* hem yenilikçi, hem halkı uyandırıcı, hem de cesur bir söylemin sesi olmuştur.

Hakkında yapılan tez çalışmaları şu şekildedir:

- 1- Namidar Günay, **Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr ve Diyojen Gazetelerindeki Makaleleri**, Danışman: Prof. Dr. Önder Göçgün, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990.
- 2- Şükran Oğuz, **Tanzimat Döneminde Mizah ve Diyojen Gazetesi (3. Cilt)**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Zöhre Bilgegil, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 1998.
- 3- Hamdi Özdiş, **Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal-Siyasal Eleştiri: Diyojen (1870-1873) ve Çaylak (1876-1877) Üzerinde Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Mehmet Özden, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

²⁰ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 69-70

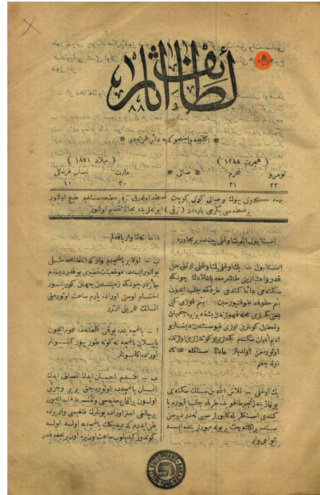
²¹ Ferit ÖNGÖREN, “Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi” (1923-1983), Türkiye İş Bankası Yayınları, Yonca Matbaası, 1983, Ankara, s. 73

3. Asır'ın Eğlence Nüshası: (İstanbul: 1870)

Asır gazetesinin ek olarak verdiği mizah gazetesidir. Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği* adlı kitabında şunları söyler: “*Asır*, 1870 tarihinde siyasi bir gazete olarak yayımlanmıştır. Sahibi Mehmet Tevfik Bey'dir. Ne kadar devam ettiği ve yazarlarının kimler olduğunu bilmiyorum. Hiçbir sayısını görmeyi başaramadım. *Asır* gazetesinin sahibi, o zamanlarda bir moda halinde olan, mizah sayıları yayımlamak alışkanlığını bozmamak için olacak bir de eğlence sayısı yayımlamıştı. Gayet küçük boydadır. Üzerinde tarih bile yoktur.”²² Hakkında yapılmış bir tez çalışması bulunmamaktadır, fakat *Asır* gazetesine ait aşağıdaki tezde bahsi geçmektedir.

1. Hülya Kanat, **Asır Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1895-1908)**, Danışman: Y. Doç. Dr. Erol Ülgen, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. Letâif-i Âsâr (İstanbul: 1871-1872)

Görsel: *Letâif-i Âsâr* gazetesı 1. sayı (21. sayı), 1. sayfa (30 Mart 1871)²³

Kapağında “Haftada bir defa Salı günleri sekiz sayfa olarak neşrolunur” yazan *Letâif-i Âsâr*, 30 Mart 1871-1872 (1287-1289) tarihleri arasında Terakki Matbaası'nda Cuma günleri büyük ve resimli, Salı günleri küçük ve resimsiz olarak basılmıştır nüshası 20 paradır. *Terakki*'nin devamı niteliğinde olduğu için 21. sayıdan başlamıştır

²² Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği* S. 55

²³ M. K.'de 1957 SB 221 numarada 55 sayısı mevcuttur.

(21-119 sayı) Ad değiştirmesinin sebebi, *Asır* gazetesinin yayın haklarının satın alınmasıdır. *Terakki* sahipleri bu vesileyle özgün bir mizah gazetesi adı oluşturmak isterler. Basımını Ali Rařit yapar, imtiyaz sahibi vekili Rıza'dır, başyazarı ise *Torpidor* ismini kullanır. Küçük boy, iki sütun ve 4 sayfa olarak yayımlanır. Eğlenceye yönelik olmasına rağmen karikatür bulunmaz. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

5. Şarivari: (İstanbul: 1872)

“Bu adı taşıyan bir mizah yayını ne gördük ne de süreli yayınlar kataloglarında adına rastladık. Şarivari'nin varlığını Dr. Ragıp Özden'in Tanzimat gazete ve dergilerini dil açısından irdelediği yazıdan öğreniyoruz. Namık Kemal'in 'Âteşin' yazılarını yayımladığı İbret gazetesinin tanıtıldığı bölüm aynen şöyledir: 'Kamerî 1288 ve şemsî (Rumî) 1287'de çıkmaya başlayan bu yarı mizahî dergi, dediğine göre 'Herkesin çıkarlarına dair politika ve diğer işlerden bahseden gazete'dir.'”

Elimizdeki 3. sayısının baş sayfasındaki 'İlan' başlığı altında gazetenin evvelce Şarivari adıyla iki sayı çıktıktan sonra, olagelen karşı çıkışlar ve dedikodular üzerine kapatılarak, bu sefer İbret adı altında aynı yola devam edeceği bildiriliyor.”²⁴

---

²⁴ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I, (Tanzimat ve İstibdat Dönemi 1867-1877/1878-1908)*, Adam Yayınları, Eylül 1986, s.123

6. Çingiraklı Tatar: (İstanbul: 1289/1873)

Görsel: *Çingiraklı Tatar* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (24.03.1873)²⁵

İlk sayfasında “İşbu gazete haftada iki defa neşrolunur. İdarehâne ve matbaası Galata Yeni Cami civarında Medrese sokağında, 15 numara” yazar ve abonelik bilgileri yer alır. İlk sayfasında ilk sayısından son sayısına kadar aynı karikatür bulunur. Soyтары kılığında bir adam kanepede oturmaktadır, bir elinde kırbaç, öteki elinde bir çingırağın ipi vardır. Bıyıklı bu soytarının kanepesinin altında da ondan korkan bir adam saklanmaktadır. Bu karikatürü ve gazetenin diğer karikatürlerini tek bir karikatürist çizmektedir; K. Opçanadassis. *Çingiraklı Tatar*, 1289 (24.03-06.07.1873) yılında Teodor Kasap tarafından *Diyojen*'den sonra çıkarılır. Teodor Kasap daha sonra buradan da *Hayâl*'e geçiş yapacaktır. 21,5x30,2 cm boyutlarındaki gazetenin ömrü 29 sayı kadar sürmüştür. Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

Görsel: *Çingiraklı Tatar* 1. sayı, 3. sayfa

İlk sayısında giriş yazısında Teodor Kasap, çingırağın ne kadar eğlenceli ve gerekli bir alet olduğundan bahseder. Çingırağın sesi güya herkesi rahatsız ve tedirgin eder. Yazıyla birlikte verilen yukarıdaki karikatürde Çingiraklı Tatar, diğer İstanbul

²⁵ M. K.'de 1956 SB 283'te 29 sayısı da mevcuttur.

gazetelerini (Hakayik, Çaylak, Basiret, Courier d'Orient, La Turquie, Levant Heradal, Neologos, Bizantis, Levant Times vs) elinde çingırağı ve kırbacıyla korkutmuştur. Altında da şöyle yazar: “Çingır çingır ben geldim!”.

7. İbretnümâ-yı Âlem: (İstanbul: 1873)²⁶

İbretnümâ-yı Âlem gazetesine kütüphanelerde rastlanmamıştır. Hıfzı Topuz'un ve Turgut Çeviker'in eserlerinde gazete hakkındaki bölümler şu şekildedir:

“Meşrutiyet'ten önceki yıllarda adı geçen gazetelerden biri olan *İbret* gazetesi, 1870'te çıkmaya başladı. Gazetenin kurucusu ve sahibi Aleksan Sarrafyan Efendi'ydi. 1870 yılının ağır havası içinde *İbret* bir ay kapatıldı. Sarrafyan Efendi gazetenin adını *İbretnümâ-yı Âlem*'e çevirerek *İbret*'i haftalık bir mizah gazetesi yaptı ama gazetenin durumu yine de düzelmedi. 1872'de gazeteyi Ahmet Midhat Efendi kiraladı. *İbret* yeniden günlük gazete oldu ve 13 Haziran 1872'de yeni kadrosuyla çıkmaya başladı. Başyazıları Namık Kemal yazıyordu. Ebüzziya Tevfik ve Paris'ten dönen Reşat ve Nuri Beyler de gazeteye girdiler. *İbret*, İstanbul basınına olgun ve kaliteli bir hava getirdi.”²⁷

“*İbretnümâ-yı Âlem*: ‘Herkesin çıkarına dair politika ve diğer işlerden bahseder gazetedir’, 1873, 1-10 (25.08.1973). Sahibi: Aleksan Sarrafyan. ‘Bu gazete haftada iki defa çarşamba ve cumartesi çıkarılacaktır. Herkesin yararına dair yazılar parasız kabul edilecektir. İlanlar ve diğer evrak ucuz fiyatla basılacaktır. Basımevi Babiâli karşısında 57 numaradadır. Yönetim yeri Babiâli karşısında 18 numaradadır. 1 yıllığı 40 paraya satılır. Abone olmak isteyenler birkaç sayı isterlerse yazıyla söylerler. Taşralar için posta ücreti eklenecektir.’”²⁸

²⁶ M. K.'de 1957 SÇ 12 numarada *İbret* gazetesi bulunmaktadır, fakat sayılar arasında *İbretnümâ-yı Âlem* gazetesine rastlanmamıştır.

²⁷ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul Kasım 2003, s. 27

²⁸ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I (1867-1878/1878-1908)*, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s. 125

8. Hayâl: (İstanbul: 1326/1873)

Görsel: *Hayâl* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (30 Ekim 1873)²⁹

İlk sayfasında “İşbu gazete haftada iki defa neşrolunur. İdarehânesi ve matbaası Zindankapısı dâhilinde Bıçakçılar sokağında numara 56” yazar. Sahibi Teodor Kasap’tır. Cuma ve salı günleri yayımlanan *Hayâl*, döneminin en uzun soluklu mizah gazetesi olmuştur. Yukarıdaki ilk sayısının ilk sayfasından da anlaşılacağı üzere iki sütun halindedir. Toplamda 368 sayı çıkarılan gazete (1289-1293/1873-1877) orta boy 4 sayfa halinde ve her sayısında karikatürle dolu olarak yayımlanmıştır. 18 Teşrinievvel 1289 (30 Ekim 1873) tarihinde ilk sayısı yayımlanan *Hayâl*, sansürün kanun maddesi olarak konuşulmasına yol açacak kadar cesur çizgisiyle adından çok söz ettirmiştir. Yayımlanan karikatürler yüzünden sık sık başı derde giren gazete Teodor Kasap’ın 3 yıl hapis cezası almasına yol açan karikatürden sonra en büyük darbeyi almıştır.

Hayâl, 1877, Nişan Berberyan

Hacivat: - Nedir bu hal Karagöz?

Karagöz: - Kanun dairesinde serbesti, Hacivat!

Döneminin en uzun soluklu gazetesi olmasına rağmen *Hayal* hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

²⁹ M. K.’de 1956 SB 248 numarada 367 sayısı muhafaza edilmektedir.

9. Lâtime: (İstanbul:1874)

Görsel: *Lâtime* gazetesi 1. sayı 1. sayfası (13.08.1874)³⁰

13.08.1874 tarihinden itibaren toplamda 43 sayı neşredilen mizah gazetesidir. Kapağında “Pazartesi ve perşembe günleri yayımlanır, eğlence gazetesidir. Basımevi ve yönetim adresi: Asmaaltı Camlı Han’da 11 numaralı özel dairededir” ile abone ücretleri yazar. Basımevi ve gazete imtiyazı sahibi, Zakarya Beykozluyan, gazetenin karikatüristi Tıngır’dır. Üç sütun halinde orta boy 4 sayfadan ibaret olan *Lâtime* gazetesi, daha sonra iki kez daha çıkarılmıştır. Zakarya Beykozluyan, “Lâtime” ismini kullanarak 1875’te tekrar gazete çıkarma girişiminde bulunur. Tıngır karikatürlerdeki yerini alır, fakat istediği sesi yine getiremez. 2 sütun 4 sayfa olarak 34 sayı varlığını sürdürdükten sonra yazı kurulu değiştirilse de yayın hayatına devam edemez. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

³⁰ M. K.’de 1956 SB 355 numarada 36 sayısı mevcuttur.

10. **Şarivâri Medeniyet: (İstanbul: 1290/1874)**

Görsel: *Şarivâri Medeniyet* gazetesini 1. sayı 1. sayfa (23 Ekim 1874)³¹

Adının altında “Mizah gazetesi, haftada bir neşrolunur” yazar. İmtiyaz sahibi Ârif Efendi’dir. İstanbul’da, İzzet Efendi Matbaasında 4 sayfalı büyük boy (40x30 cm) olarak nüshası 40 paradan basılır ve satılır. Resimli haftalık mizah gazetesidir. 11 Teşrin-i Evvel-6 Teşrin-i Sani 1290/1874 tarihlerinde toplamda 3 sayı çıkarılmıştır. Üç sayısının da sadece İstanbul Atatürk Kitaplığı’nda B/207-6 numarada bulunmaktadır. İlk sayısının ilk sayfasında “Başlangıç” adı altında bir yazı bulunur. “Her ne şey için olursa olsun bidayet zuhuru hususunda bir başlangıcı olmak لازمından ve belki umur-ı tabi’yyeden bulunduğu cihetle biz de çıkarılmasına kollarınızı paçalarınızı –koyun veya sığır paçası değil- sıvamış olduğumuz *Şarivari* gazetemize bir başlangıç yazmayı murat ettik”³² cümlesiyle başlayan bu bölüm bir sayfa sürer ve gazeteye neden rağbet edildiğinden bahseder. Mehmet Arif, Rakım, okunan imzalar arasındadır. “D.P.” de karikatürlerde okunan imzadır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

³¹ M. K.’de 1957 SC 11 numarada sadece 3. sayısını bulunmaktadır.

³² 1. sayı, 1. sayfadaki mukaddimeden alıntıdır.

11. Tiyatro: (İstanbul: 1874)

Görsel: *Tiyatro* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (20 Mart 1874)³³

İlk sayfasında “Haftada iki defa neşrolunur eğlence gazetesidir” yazar. 3. sayıdan sonra kapak karikatürü sahne biçiminde çizilmiştir. İlk sayısı 20 Mart 1874’te Tartaryan Fabrikası Matbaasında yayımlanan gazete, 1876 yılına kadar toplamda 87 sayı çıkarılmıştır. Sahibi ve başyazarı Agop Baranyan’dır. Genellikle 3 sütun, nadiren 5 sütun olarak orta boy dört sayfa basılmış, 40 paraya satılmıştır. *Lâtime* gazetesinde de karikatüristlik yapan Tıngır, burada da karikatür çizer, bir diğer karikatürcü de Nişan G. Berberyan’dır. Yazılar imzasızdır. İlk sayısında bulunan mukaddimede diğer gazeteler eleştirilir. Gündemde ne varsa onu kendine muhteva alır. Karikatürü az olsa da yazılarının diyalogdan ziyade oyun formatında olması yenidir. Ayrıca jurnal ve sansürün bu kadar ağır baskısı varken 87 sayı çıkabilmesi bir başarıdır. Hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

³³ M. K.’de 1962 SB 132 numarada mevcuttur.

12. Letâif-i Âsar: (İstanbul: 1874)

Görsel: *Letâif-i Âsar* gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (24 Kasım 1874)³⁴

Serlevhasında “Haftada bir defa salı günleri sekiz sayfa olarak neşrolunur” yazar. 24 Kasım 1874 tarihinden itibaren toplamda 24 sayı çıkarılmıştır. İmtiyaz sahibi ve yazarı Mehmet Tevfik’tir. Karikatürlerini Ali Fuat Bey çizer. Nüshası 2 kuruştan satılan gazete, 2 sütunlu küçük boy toplamda 8 sayfa olarak Basiret Matbaasında basılır. Bazı sayıları 4 sayfa bazı sayıları 16 sayfa olarak basılmıştır. Batı tiyatrosunu destekleyen gazetede piyeslerin yazıldığı görülür. Özellikle 16 sayfa olarak çıkarılan sayılarında sahneler halinde oyunlar yazılmıştır. Mizah yazılarında dönemin diğer mizah gazetelerine göndermede bulunulur. Bununla birlikte kültür ve öğreti amaçlı yazılar da mevcuttur. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

³⁴ M. K.’de 1957 SA 85 numarada 20 sayısı bulunur.

13. Lâtime: (İstanbul: 1875)

Görsel: *Lâtime* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (3 Nisan 1875)³⁵

Z(akarya) Beykozluyan tarafından Babıâli Caddesinde 25 numarada küçük boy 2 sütunlu 4 sayfa olarak basılıp 20 paradan satılan gazete, toplamda 36 sayı çıkarılmıştır. Gazetenin bu isimle ve Z. Beykozluyan tarafından ikinci çıkarılışındır, fakat yine başarılı olamayıp 36 sayı sonra kapatılmıştır. İlk sayısında “İhtar-ı Mahsus” adında bir girizgâh bulunur; *Lâtime*’nin beş-on gündün beri dışarı çıkmadığından bahseder. Bunun üzerine tekrar çıkarılmıştır.

Lâtime’nin en büyük özelliği Tıngır gibi bir karikatürcüsünün olmasıdır. Tıngır daha sonra Osmanlı mizah basınının en meşhur karikatürcülerinden biri olacaktır. Gündemde olan, yönetimle ilgili olan, sosyal konuları içeren her olay ve şahıs Tıngır’ın karikatürlerinde kendine yer bulur. Maalesef yazılar imzasızdır, yazılarda bahsi geçen konular daha çok dönemin diğer gazetelerinin yönetime ve gündeme karşı tutumlarıdır. Eleştirilerin yanı sıra bağımsız hikâyeler de gazetenin köşesinde kendine yer bulur. Z. Beykozluyan tarafından 1877 yılında üçüncü kez bir *Lâtime* daha çıkarılmıştır. Yine 2 sütunlu 4 sayfa olarak basılır, karikatürist olarak yine Tıngır çalışır. Bu sefer Mustafa Efendi Matbaasında basılır ve nüshası 1 kuruştan satılır. Daha önceki gazetelerde düşülen hatalara bu sefer düşülmeyeceği önsözde belirtilse de 27 sayı sonra bu gazete de kapatılır. Gazetelerin hiçbiri hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

³⁵ M. K.’de 1956 SB 355 numarada 36 sayısı da bulunmaktadır.

14. **Kahkaha: (İstanbul: 1291/1875)**

Görsel: Kahkaha gazetesi 1. sayı 1. sayfa (27 Mart 1875)³⁶

Haftada iki defa Basiret matbaasında yayımlanan gazetenin sahibi Ali Bey'dir. 27.03.1875 (15 Mart 1291) ile 27.05.1875 tarihleri arasında haftada iki defa olmak üzere toplamda 26 sayı çıkarılan gazetede Ali Beyin amacı *Basiret* gazetesine ithafen yazılan yazılara karşılık vermektir.

Büyük boy 2 sütun 4 sayfa olarak neşredilmiştir. Çıkarıldığı dönem itibariyle çok fazla rakibi vardır, fakat bu rakipler *Kahkaha*'dan hep olumlu bahsetmişlerdir. Muharriri M. M.; musavviri (karikatürcüsü) A. F. olarak imza atmıştır. Kapak karikatürü çok karışıktır. Gülen ve ağlayan soytarılardan muhtemelen yazar ve çizeri olan iki kişinin portresi çember içine alınmıştır. O çemberin dışında kalan insanlar karmaşa içindedir. Karikatürler genellikle siyasidir. *Kahkaha* hakkında tez çalışması yoktur.

³⁶ M. K.'de 1962 SB 59 numarada 2. ve 20. sayıları bulunur

15. **Geveze: (İstanbul: 1876)**

Görsel: Geveze gazetesinin 1. sayısı 1. sayfası (6 Ağustos 1875)³⁷

4 Recep 1292 (6 Ağustos 1875) tarihinde ilk sayısı Tevfik tarafından çıkarılan *Geveze*'nin serlevhasında “Haftada iki defa pazartesi ve perşembe günleri çıkar” yazmaktadır. Toplamda 32 cm.lik 4'er sayfa halinde 10 sayı kadar çıkarılan gazete gündeme ilişkin konuları yorumlar. Dili ağır, yazıları imzasız, karikatürü yok denecek kadar azdır. Sadece en arka sayfada mutlaka bir karikatür çizilmesine özen gösterilmiştir. Babıâli Caddesinde Vakit Matbaasında neşredilen gazetede düz yazılar ağırlıktadır, ara sıra diyaloglara da rastlanır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

³⁷ M. K.'de 1962 SB 49 numarada 1 ve 4. sayıları bulunmaktadır.

16. **Kara Sinân: (İzmir: 1875)**

Görsel: *Kara Sinan* gazetesi 11. sayı 1. sayfa (13 Ağustos 1875)³⁸

Perşembe günleri İzmir’de Nî Matbaasında 31.07.1875 ile 1876 tarihleri arasında toplamda 34 sayı neşredilmiştir. Sahibi Artin’dir. Orta boy üç sütun halinde 4 sayfa basılan gazete, gündemden daha çok basın-yayın hayatını tenkit etmektedir. Karikatürleri imzasızdır. Hakkında tez yapılmamıştır.

³⁸ M. K.’de 1968 SC 99 numarada sadece 11. sayısı bulunmaktadır.

17. **Çaylak: (İstanbul: 1292/1876)**

Görsel: Çaylak gazetesi 60. sayı, 1. sayfa (27 Eylül 1292)³⁹

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) öncesinde neşrolunmaya başlamış, harp sırasında neşrine devam edilmiş Osmanlı mizah gazetesidir. 1876 yılında yayımlanmaya başlamış, 1877’de son bulmuştur. İlk sayfasında abonelik bilgileriyle birlikte şu bilgiler yer almaktadır: “Matbaa ve mahalli idaresi Babıâli caddesinde Basiret Matbaası. İlânatın beher satırından 5 kuruş alınır. Muharrisi M.T. Musavviri A.F.⁴⁰”. “Sahibi: Mehmet Tefvik. İlk ay haftada bir olarak yayımlanan 57x82 ebadındaki *Çaylak*, 21. sayıya kadar salı ve cumartesi günleri, daha sonra da pazartesi, perşembe cumartesi günleri yayımlanmaktadır. Zamanının önde gelen şair ve yazarlarını kadrosunda toplayan bu gazete, satış tirajı rekoru kırmıştır. Mizahın zamanına göre en ince esprileriyle dolan gazete, taşıdığı adı sahibine lâkab olarak bırakmıştır. Yayımlanışının manzum tarihinden birini, zamanın ünlü şairi An-delip (Mehmet Esat) yazmıştır.”⁴¹

Hamdi Özdiş, *Çaylak* için şunları söyler: “Mehmet Tefvik, *Çaylak*’tan önce yayımladığı dergi ve gazeteler sayesinde bir hayli tecrübe sahibi olmuş bir gazeteci idi. Onun bu tecrübesi *Çaylak* dergisinin ömrünü de uzatmış olmalıdır. Zira dergisi Abdülaziz döneminin son aylarını içine alan ve V. Murat’ın tahta geçirilişi ile II. Abdülhamit’in tahta çıkışı gibi olayların yaşandığı ‘kritik’ bir dönemde yayın hayatına başlamış ve fazla ‘tatil’lerle karşılaşmadan bu bir buçuk yılı geçirmiştir. Toplam 162

³⁹ M. K.’de 1956 SB 453 numarada *Çaylak*’ın 23-112 arası çeşitli sayıları bulunmaktadır.

⁴⁰ *Karagöz* gazetesinin sahibi Ali Fuat Bey

⁴¹ Fuat Süreyya Oral, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, 1728-1831*, s. 122

sayı çıkmış olan dergi (son sayı 13 Haziran 1293/25 Haziran 1877) bir kez katılmıştır. Bunun dışında *Çaylak*, bir kez de ‘umumun ahlakına aykırı’ yayın politikası izlediği için uyarı alır⁴².⁴³

Hakkındaki tek araştırma şöyledir:

1- Hamdi Özdiş, **Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal-Siyasal Eleştiri: Diyojen (1870-1873) ve Çaylak (1876-1877) Üzerinde Bir Araştırma**, Danışman: Y. Doç. Dr. Mehmet Özden, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

18. **Meddâh: (İstanbul: 1876)**⁴⁴

İlk sayfasında “İşbu gazete haftada iki defa neşrolunur” yazar. 15.01.1876’da ilk baskısı yapılmıştır. Toplamda 3 sütunlu orta boy 4 sayfa olarak 34 sayı çıkarılmıştır. Karikatür olarak çok zengin değildir ve yazıları da döneminin mizah gazeteleri gibi siyasete veya edebiyata dayalı mizahtan oluşmaz. Yazarlar daha çok masal ve hikâye anlatan meddahlar gibi kendilerine gülünç ve eğlenceli gelen olay ve düşünceleri yazar. Gazetenin görseli alınamamıştır. Gazete yerinde incelenmiştir. Başka kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan gazete hakkında tez çalışması da yapılmamıştır.

---

⁴² *Çaylak*, nr. 124, s. 1

⁴³ Hamdi Özdiş, *Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal-Siyasal Eleştiri: Diyojen (1870-1873) ve Çaylak (1876-1877) Üzerinde Bir Araştırma*, Danışman: Y. Doç. Dr. Mehmet Özden, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s. 95-96

⁴⁴ H.T.U.’da 0237/2 numarada 32 sayısı da mevcuttur.

19. **Kokonaz: (Lefkoşa: 1876)**

Görsel: *Kokonaz* gazetesi 2. sayı 1. sayfa (23 Aralık 1876 Çarşamba)⁴⁵

Serlevhasında “On beş günde bir neşrolunur mizah gazetesidir” yazar. İlki 8 Aralık 1876’da yayımlanan gazete Kıbrıs’ta Lefkoşa’da Zaman Matbaasında basılır, 1 kuruşa satılır. 35 cm.lik 4 sayfa halinde ve karikatüresüz olan gazetenin kaç sayı çıktığı da bilinmemektedir. Yazıları imzasızdır ve serlevhada da kime ait olduğu yazmamaktadır. Gazete hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

20. **İncili Çavuş: (Paris: 1897)**

Görsel: *İncili Çavuş* gazetesi 1. sayı 1. sayfa (21 Ocak 1897)⁴⁶

21 Ocak 1897 (17 Şaban 1314 / 9 Kanunusani 1312) tarihinde Paris’te Rue De La Grande Chaumiére 4 numarada basılan gazeteyi Köprülüzade Ressam Galib

⁴⁵ M. K.’de 1962 SC 314 numarada sadece 2. sayısı bulunur.

⁴⁶ M. K.’de 1962 SB 192 numarada 7 sayısı bulunmaktadır.

çıkarmaktadır. Serlevhasında “Ayda iki defa neşrolunur musavver Osmanlı gazetesidir” yazar. Çıkarıldığı dönem itibariyle önemli bir gazetedir. İstibdat Dönemi’nde yurt dışında çıkan gazeteler arasında karikatürü en bol gazetedir. Ortadaki iki sayfayı tam boy olarak kullanır ve Abdülhamid’i, İstibdat’ı bu karikatürlerde eleştirir. Toplamda kaç sayı çıktığı bilinmeyen gazete hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

21. Bebe Ruhi: (İsviçre:1315/1898)

Görsel: *Bebe Ruhi* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (1 Şubat 1898)⁴⁷

İlk sayfasında “Ayda bir defa neşrolunur Osmanlı mizah gazetesidir” yazar. Başyazarı Bebe Ruhi’dir. Genève (Suisse-İsviçre)’de basılan gazetenin ömrü beş sayı kadar sürmüştür. Toplamda 8 sayfadan oluşur, hemen her sayfasında karikatür bulunur. Üzerinde Arap alfabesinin yanı sıra Latin alfabesiyle de yazılar bulunmaktadır. Farklı alfabelerin aynı gazetede kullanılması yeniliktir. Daha sonra Osmanlı sınırları içinde çıkarılan gazetelerde de bu uygulamaya rastlanır. İlk sayısı taş baskı yapılan gazetenin sonraki sayıları matbuat yazılarıyla ve daha temizdir. Gazete 2 sütunlu 8 sayfadan oluşur. 1898 yılında çıkan gazete daha çok siyasi karikatür ve yazılarıyla bilinir. Özellikle Avrupa’nın Müslümanlara karşı şiddete yönelik tavrını karikatürize eden *Merâm* isimindeki karikatürist, detaycı çizimlerinde Müslümanların gördükleri zulmü son derece başarılı yansıtır. *Bebe Ruhi* hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

⁴⁷ M. K.’de 1962 SA 104 numarada 3 sayısı mevcuttur.

Bebe Ruhi Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki Müslümanlara ait topraklarının savunuculuğunu yapan nadir gazetelerden biridir. Sultan Abdülhamit'in yanlış politikasından bahseder ve bu politika yüzünden ezilen Müslümanları savunur. Harp karikatürlerinin yanı sıra her sayıda devam eden bir konu başlığı da "Tesadüf"tür. Başyazar Bebe Ruhi bu yazılarda –güya bir aydan beri görüşmediği- çok yakın bir dostuyla memleket meseleleri hakkında konuşur.

Görsel: *Bebe Ruhi*, 2. sayı, 5. sayfa (Mart 1898)

2. sayısının 5. sayfasında İngiltere bayrağı taşıyan Prens Yorgi, Girit Müslümanlarını bir at arabasının tekerlekleri altında ezerken arabayı da Sultan Abdülhamit ve Düvel-i Muazzama'ya çektirir. Kendisi Abdülhamit Han'a hükmederken, Abdülhamit de diğer devlet büyüklerine hükmetmeye çalışır. Abdülhamit'in elindeki kırbaç da diğer devletlerin yöneticilerine vurmaktadır.

Görsel: *Bebe Ruhi*, 5. sayı 8. sayfa

Gazetenin son sayısında son sayfasında Girit'in Abdülhamit'e yakarması karikatürize edilmiştir. Özellikle Girit Müslümanlarının yaşadıkları zorlukları ele alan gazete, artık bu sayıda Abdülhamit'e Girit'in her yanının yara bere içinde kaldığını, can çekiştiğini söylese de Abdülhamit zorla Girit'in boynuna haç takmaya çalışır.

22. Dolap: (İngiltere: 1900)

Görsel: *Dolap* gazetesi 1. sayı 1. sayfası (14 Kasım 1900)⁴⁸

“Ayda bir neşrolunur Türk mizah gazetesidir.” Folkestone/İngiltere’de Kenfield and Harris matbaasında basımı yapılır. 1 Teşrinievvel 1316 (1900) tarihli ilk sayısından sonra toplamda Hasan Duman’a göre 5 sayı (Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928), I. Cilt, Ankara, 2000), Büyük Larousse’a göre (Gelişim Yayınları, 6. Cilt, s. 3294) 7 sayı çıkarılmıştır. Yurt dışında II. Abdülhamid’e karşı savaşan gazetelerdendir. Jön Türkler bilindiği gibi Osmanlı sınırları içinde bu şekilde muhalif seslerini yükseltmezler; *Hayal*, *Bebe Ruhi*, *Pinti*, *Davul* gibi yurt dışında çıkardıkları gazetelerle fikirlerini dile getirirler. *Dolap* gazetesi hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁴⁸ M. K.’de 1968 SB 196 numarada tek sayısı kaydedilmiştir.

23. **Hadikâ-yı Ezhâr Yahut Mecmua-i Letâif: (İstanbul: 1900)**

Görsel: Hadikâ-yı Ezhâr Yahut Mecmua-i Letâif 1. sayı, 1. sayfa⁴⁹

İlk sayfasında “Roman ve letâife dair hikâyelerdir”, “Şimdilik haftada bir cüzü neşrolunur” yazan gazete Osmanlı mizah edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Sahibi ve yayıncısı Dava vekili Yusuf Hüsnü Bey’dir. Toplamda 9 sayı çıkarılmış olması üzücüdür, çünkü gazetenin amacı edebî romanları ve seçilmiş mizah unsurlarını okuyuculara aktarmaktır. Bu yönüyle orijinal olduğu söylenebilir. Çünkü *Hadika-ı Ezhâr Yahut Mecmua-i Letâif* gibi mizah edebiyatına yönelen Osmanlı gazetesi bulunmamaktadır. Gazeteler en fazla dönemin edebiyatçılarını ve yazdıkları yazıları eğer kendi görüşlerine uymuyorsa mizah yoluyla eleştirir. Oysa *Hadika-ı Ezhâr Yahut Mecmua-i Letâif* edebî romanları ve mizah yazılarını birebir okuyucuya sunar. Dışarıdan bitirilmiş romanları da gazete yayımlar. Bâbüali caddesinde 9 numaralı Nezaret Efendi kıraathanesinden dağıtımı yapılan gazete Zenbilli Hanında Boberyan Matbaasında basılır. Üzerinde yılı dışında bir tarih bulunmayan gazete, 2 sütunlu 8 sayfa olarak basılıp 20 paradan satılır. Karikatür bulunmaz. Gazete hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

⁴⁹ M. K.’de 1962 SC 42 numarada 9 sayısını bulunmaktadır.

24. Tokmak: (Cenevre: 1901)

Görsel: *Tokmak* gazetesi 1. sayı 1. sayfa (1 Mart 1901)⁵⁰

15 günde bir İsviçre-Cenevre’de basılan gazete Latin ve Arap alfabesiyle yazılmıştır. “İlk sayfasında haftada bir defa çıkar: Tokmak” yazsa da sonraki sayıları arasında 15’er gün vardır. Adres olarak Case Montblanc No: 4515 gösterilmektedir. İsmi yanında bulunan karikatürden anlaşıldığı üzere herkes II. Abdülhamit’i – dolayısıyla istibdatı- yıkmak istemektedir. İnsanlar ellerinde tokmakla, gözdağı verir. İlk sayısında mukaddime bölümünde halkını aç bırakan ve sefaletle sürükleyen Abdülhamit eleştirilir. O ve onun yanında olan insanlar yüzünden halkın zulüm gördüğünden bahsedilir. *Tokmak* işte bu sebeple çıkmaya başlamıştır. Bilindiği üzere çıkarıldığı dönem istibdat dönemidir; dolayısıyla Osmanlı toprakları içinde böyle bir gazete çıkarmaya hiçbir gazetecinin izni yoktur. Dolayısıyla diğer gazeteler gibi Osmanlı rejimini eleştiren bu gazete de yurt dışında basılır.

Yazılar imzasızdır, karikatürlerde de A. Gautschi adı okunur. İntikam Matbaasında basılan 4 sayfalık gazetenin ömrü çok uzun olmamıştır. Ulaşılabilen sayılarla birlikte 5 sayı çıkarıldığı tahmin edilmektedir. Gazete hakkında tez çalışması da bulunmamaktadır.

⁵⁰ M. K.’de 1956 SB 289 numarada 5 sayısı bulunmaktadır.

25. Gramofon: (İstanbul:1324/1908)

Görsel: *Gramofon* gazetesi 1. sayı 1. sayfası (6 Mart 1908)⁵¹

İlk sayfasında “Sırasına göre her havada çalar ve şimdilik cumartesi günleri neşrolunur, tarafsız mizah gazetesidir” yazar. 1324 (1908) yılında toplamda 10 sayı çıkmıştır. Kurucuları, Emin Ali ve Salih Fuat’tır. Başyazarı, Mahmut Nedim, (4. sayıdan başlayarak) Mithat Rebiği’dir. İmtiyaz sahibi Mehmet Ali, müdürü, Salih Fuat’tır. İdarehanesi Babıâli Caddesinde bulunan ve haftalık olarak Karabet Matbaası’nda yayımlanan gazetenin yazar kadrosu: “Mahmut Nedim, Mithat Rebiği, Mehmet Halis, H. Ş.”⁵²dir. Belediyelerden, şehir sorunlarından, devlete, politikaya kadar hemen her konudan bahseder ve yazılar başlıklı, ciddi yazılardır. Çoğu gazetede olduğu gibi gazetenin sadece ilk ve son sayfalarında karikatür bulunmaktadır. 5. sayıdan sonra orta sayfalara da karikatür eklendiği görülür. *Gramofon* hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

⁵¹ M. K.’de 1962 SC 158de 7 sayısı mevcuttur.

⁵² Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II.*, İstanbul, 1988, Adam Yayınları, s. 133

26. **Boşboğaz ile Güllâbi: (İstanbul: 1908)**

Görsel: Boşboğaz ile Güllâbi gazetesi, ilk sayı ilk sayfa (24 Temmuz 1908)⁵³

24 Temmuz 1908’de ilk sayısı neşrolunan *Boşboğaz ile Güllâbi*, II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan ilk mizah gazetesidir. Toplamda 36 sayı çıkmıştır. Kapağında ‘Boşboğaz’ büyük puntuyla ‘Güllâbi’ ona nazaran daha küçük puntuyla yazılmıştır. Adının altında “Haftada iki defa pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur” ve “Şathiyyât içinde müdafaa-ı hukuk, vatan ve millete hâdim musavver mizah gazetesidir” yazar.

Gazetenin sahibi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Naşiri Tüccarzade İbrahim Hilmi’dir. Matbaa-i Osmâniye’de basımı yapılır. Kapakta da belirtildiği gibi gazetenin muharrirleri Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi’dir. Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* adlı kitabında şöyle der: “*Boşboğaz ile Güllâbi*’nin yazıları iki mizah üstadının kaleminden çıktığı için orijinal tarafları, ince esprileri olan şeylerdir. Mamafih o günlerin mizah gazeteleri gibi İstibdat paşalarına saldıran, onları hicveden kaba nükteli fıkraları da vardır. Büyük yazar Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*’nı burada yazmış, espriler cinaslar savurup durmuştur. Üstadın bu kalem yardımı dördüncü sayıya kadar devam etmiş, sonra gazeteden ayrılmıştır.”⁵⁴

II. Meşrutiyet basınının öncülerinden olan *Boşboğaz ile Güllâbi* istibdadı, Abdülhamid yönetimini keskin bir zekâyla eleştirir. 34. sayıda bulunan karikatür de buna örnek teşkil edecek niteliktedir.

⁵³ M. K.’de 1956 SC 11 numarada 36 sayısı da bulunmaktadır.

⁵⁴ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:10 Garanti Matbaası, İstanbul, 1970, s. 62

Görsel: *Boşboğaz* ile *Güllâbi*,

No: 34 (24 Teşrinisani 1324)

-Aman uçurtmanın ipi sağlam mı?

-Merak etme sağlam. Hem ucu ordunun elinde.

Uçurtmanın üzerinde "Hürriyet" yazmaktadır. II. Meşrutiyetin ilanında ordunun yerine ve önemine vurgu yapmaktadır.

Boşboğaz ile *Güllâbi* hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

27. **Zıdır: (Selânik:1908)**

Kapağında “Milletin menfaatine hâdim her şeyi müdafâa eder, selâmet-i vatan için söylemekten çekinmez *Bağçe*’nin mizah musavver ilâvesidir” yazan yayın aslında Selânik’te neşredilen *Bağçe* adlı derginin mizah ekidir. *Zıdır*’ın ömrü *Bağçe* kadar uzun olmamıştır; sadece iki sayı çıkarılmış (01.08.1908 ve 28.08.1908), genellikle siyaset ağırlıklı mizah yapmıştır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

28. **Mir'at-ı Âlem: (İstanbul:1908)**

Görsel: Mir'at-ı Âlem gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (07.08.1908)⁵⁵

Kapağında “Her perşembe günü neşrolunur mizah gazetesidir” yazan gazete 07.08.1908-28.08.1908 tarihleri arasında toplamda 4 sayı olarak basılmıştır. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Tevfik'tir. Münir Süleyman Çapanoğlu, kitabında Mehmet Tevfik için şunları yazmıştır: “Eski yazıcılar arasında birkaç Mehmet Tevfik var: Romanya acentesi sanile şöhret kazanan ve meşrutiyetin ilk günlerinde *Sabah* gazetesinde muhabirlik yapan Mehmet Tevfik. Bir Çalgıcının Seyahati'ni dilimize çeviren Tevfik, Çaylak ya da Çopur Tevfik.

Mir'at-ı Âlem'in sahibi bu Tevfik'lerden hangisidir? Öğrenemedik. Sonuncu olamaz. Çünkü meşrutiyetten önce öldüğünü vaktiyle Süleyman Tevfik söylemişti. Ben Romanya acentesi Tevfik olduğunu sanıyorum. (...) Gazetenin yazılarını yazmış olması akla gelir. *Mir'at-ı Âlem*'de Edi ve Pedi adlı iki kişinin konuşmaları var. Yazıların bazıları kuvvetli, bazıları pek soğuk. Hele resimleri pek ilkel. Okul çocuklarının karalamaları bunlardan iyidir.”⁵⁶

Mehmet Feyzi tarafından 1882 yılında çıkarılmış olan musavver bir *Mir'at-ı Âlem* gazetesi daha mevcuttur. Bu gazete incelendiğinde içeriğinin daha ilmî ve edebî olduğu, mizahtan uzak bir çizgi çizdiği görülmüş, resimlerine rağmen bu çalışmaya alınmamıştır. *Mir'at-ı Âlem* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁵⁵ M. K.'de 1956 SC 73 numarada 4 sayısı bulunur.

⁵⁶ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 10, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970 s. 76

29. **İncili Çavuş: (İstanbul: 1324/1908)**

Görsel: *İncili Çavuş* 1. sayı, 1 sayfası (10 Ağustos 1908)⁵⁷

Gazetenin başlığının altında, “Vatan ve milletin menfaatine hâdim, şimdilik pazar ve çarşamba günleri neşrolunan mizah gazetesidir” yazar. 10 Ağustos 1908 tarihinde ilk baskısı yapılan gazete toplamda 33 sayı çıkarılmıştır. İdarehanesi Babıâli caddesinde 13 numaralı İrfan Kütüphanesinde bulunan gazetenin müdürü İsmail Hakkı’dır. Müessisleri: İrfân, Mehmed İhsan; imtiyaz sahibi ve başyazarı, İrfan’dır. Muharriri: Çelebizâde Mahmud Nedim. Karabet (16. sayıya kadar) ve Asır matbaalarında basımı yapılan gazete, 27,5x38,5 ebatlarında, resimli olarak basılmıştır. Adını İncili Çavuş hikâyesinden alan gazetenin kapağının en üst kısmında ortada bir yeniçeri resmi vardır. Gazetenin her sayısında “İncili” ve “Tıflı” arasında bir muhavere bulunur. Gazetenin diğer yazıları “Havadis” ve “Telgraf” başlıkları altında toplanmıştır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁵⁷ M. K.’de 1956 SC 42 numarada 28 sayısı bulunmaktadır.

30. **Karagöz: (İstanbul: 1908)**

Görsel: *Karagöz* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (10.08.1908)⁵⁸

İsminin altında “Şimdilik pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur, musavver eğlence gazetesidir” yazar. Haftada iki defa önce Karabet Matbaasında, sonra Karagöz ve Nefaset matbaalarında 10.08.1908-28.11.1928 tarihleri arasında neşredilmiştir. Sahibi; Karabet Karagöz, Burhan Câhit Morkaya (1928’e kadar), Orhan Seyfi Orhon (1928’den sonra), imtiyaz sahibi ve musavviri Ali Fuad, sorumlu müdürü Mustafa Haşim, müdür ve başyazarı Aka Gündüz [Enis Avni], muharriri Mahmut Nedim’dir. Yaklaşık olarak 2803⁵⁹ sayı çıkarılmış olan gazete, 1928 Harf İnkılâbından sonra da Arap alfabesiyle- Latin alfabesi karışık çıkmış, sonra tamamen Latin alfabesine dönmüştür. Bu şekilde 4 sene daha çıkmaya devam etmiştir. Bu esnada müdürleri R. Ahmet ve Sedat Simavi olarak değişmiştir.

“Karagöz, Türk mizahının ünlü ve uzun ömürlü gazetesi olarak, 10 Ağustos 1908’de İstanbul’da doğmuştur. Türk folklorunun bu unutulmaz tipi, o tarihe kadar bir gazete adı olarak yaşatılmak üzere kimsenin hatırına gelmemiştir. Zamanın aydın ve nüktedanlarından Ali Fuat, karikatürlerini kendisinin çizdiği bu gazetenin başlığına aynı zamanda Karagöz ile onun zıddı tip olan Hacivat’ı oturtmuş ve halkın rağbetini kazanmıştır. Gazete, uzun yıllar rakipsiz olarak kendi alanında tiraj rekoru korumuş,

⁵⁸ M. K.’de 1956 SC 13 numarada 2156 sayısı bulunmaktadır.

⁵⁹ Ayşe Celep, *Humor in the Ottoman Empire: An analysis of Karagöz (1908-1918)* Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Ceylan, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s. 32

1923'ten sonra da yayımına devam etmiş, Harf devrimi ile yeni düzene uymuş ve Halk Fırkasının halk gazetesi haline gelmiştir.”⁶⁰

Hakkında yayımlanan tezler:

1. Ayşe Celep, **Humor in the Ottoman Empire: An analysis of Karagöz (1908-1918)** [Osmanlı İmparatorluğu'nda Mizah: Karagöz Mizah Gazetesinin 1908-1918 Yılları Arası Bir Analizi], Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Ceylan, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

31. Nekregû: (İstanbul: 1324/1908)

Görsel: *Nekregû* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (13.08.1908)⁶¹

İlk sayfasında “Şimdilik haftada bir defa olarak çarşamba günleri neşrolunur, resimli mizah gazetesi” yazar. 13.08.1908-1909 tarihleri arasında 5 sayı olarak çıkmıştır. Karabet Matbaasında basılan 4 sayfalık gazetenin nüshası 20 paraya satılır. Kurucuları, Şevket Rıza, Mithat Rebiî'dir. Yazarları, Tahir Saffet, İbrahim Arif, Diyarbakirli Muzaffer, Şevket Gavsi, Hakkı'dır. Yazıları diyalog şeklindedir ve diyaloglar “Nekregû” ile “Kezâ” arasında geçer. Bazı yazılar imzalıdır ve yazarlar rumuz yerine kendi adlarını kullanmayı tercih etmiştir. İstibdat dönemi sonrası oluşan “Basın Patlaması”nın örneklerinden biridir. Yukarıdaki ilk sayısının ilk sayfasındaki karikatürde de “Hürriyet” hazinesi ardına kadar açılır ve yazarlar, karikatüristler etrafa

⁶⁰ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, 1728-1831*, s.216

⁶¹ M. K.'de 1957 SC 6 numarada 5 sayısı da bulunmaktadır.

saçılır. Basın özgürlüğünü kutlamak amacıyla çıkarılsa da dönemin diğer gazetelerinden karikatürleriyle ayrılır. Server İzzet'in karikatüristliğini yaptığı gazetede yağlı boya resim bile bulunur.

İlk sayısının en arka sayfasında *Tasvir-i Efkâr* ve *Veraset-i Fikriye* gazeteleri "Hak benim!" diyerek tartışır. Yazılarda da dönemin gazetelerinden (*Boşboğaz*, *Servet-i Fünûn* gibi) sürekli alıntılar yapılır. Dönemin gazetelerini eleştirmesi yönüyle de *Nekregû* önem arz eder. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

32. Zuhûrî: (İstanbul:1324/1908)

Görsel: *Zuhûrî* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (14.08.1908)⁶²

İlk sayfasında "Haftada iki defa perşembe ve pazartesi günleri neşrolunur mizah gazetesi" yazan gazete 14 Ağustos-22 Eylül 1324 (1908) tarihleri arasında toplamda 10 sayı olarak yayımlanmıştır. 27x39 ebatlarında basılan gazetenin imtiyaz sahibi Hasan Ferit, yönetim memuru Süleyman Bey'dir.

"*Zuhûrî* adını, ortaoyununda gülünç rolüne çıkan kişiden alıyor. Oldukça ilginç, özenli bir gazete. Mizah anlayışı da gündeşlerininkinden farklı. 'Şu kadar ki, mizah bazılarının anladığı gibi –sırf bir eğlenceden yani taklitlerle filanlarla halkı güldürmekten ibaret değildir.'⁶³ Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁶² M. K.'de 1957 SC 3 numarada 7. sayısı dışında bütün sayıları mevcuttur.

⁶³ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, Adam yayınları 1988, İstanbul, s. 140 (Zuhûrî, 14.08.1908. S.1, s.)

33. **Geveze: (İstanbul: 1324/1908)**

Görsel: Geveze gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (15 Ağustos 1908)⁶⁴

İsminin altında “Vatan ve millete hâdim, siyasî musavver, mizah gazetesidir” yazar. 2 Ağustos 1324-3 Teşrinievvel 1324 (1908-1909) tarihleri arasında Asır Matbaasında önceleri 4 sayfa sonra 8 sayfa olarak 27,5x39,5 ebatlarında toplamda 63 sayı neşredilmiştir. İmtiyaz sahibi Kirkor Fâik’tir. Pazartesi ve Perşembe günleri basılan gazete II. Meşrutiyet’in gelişini kutlayan gazetelerden biridir. Diğer gazetelerden farklı olarak daha uzun ömürlü olabilmiş, gerek karikatürleriyle gerek yazılarıyla adından söz ettirmiştir. Kirkor Faik, daha sonra tekrar *Yeni Geveze* adıyla bir gazete daha çıkarır. Bu gazete de 200 sayının üzerinde ömrüyle diğer mizah gazetelerinin önüne geçer.

Yazıları genelde imzasız olan gazetenin karikatürlerini D. Mazlum (D.M.) çizer. Bu karikatürlerde de Abdülhamid Han ve baskıcı otoritesi eleştirilir, hürriyet kutlanır. Yukarıdaki karikatürde ortadaki çizimde 5. Mehmet Han, sağ tarafta Binbaşı Niyazi Bey, sol tarafta da Binbaşı Enver Bey bulunmaktadır. Hürriyeti getirmeleri açısından bu zatlar övülmüştür. *Geveze* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁶⁴ M. K.’de 1956 SC 24 numarada 63 sayısı da bulunmaktadır.

34. **Hayâl-i Tasvir: (İstanbul: 1908)**

Görsel: *Hayâl-i Tasvir* 1. sayı 1. sayfa (19.08.1908)⁶⁵

Yani Martoğlı tarafından cumartesi ve salı günleri neşredilen gazete, İstanbul Yeni Postane civarında 19.08.1908 tarihinde tek sayı olarak çıkmıştır. 39 cm.lik 4 sayfadan oluşan gazetenin başyazarı Bedestenizade Mahmut Sadık'tır. İlk sayfasında 'Mesleğimiz' başlığı altında bir takdim yazısı bulunur. Vatanın ve hakikatin savunulması için bu gazetenin çıkarıldığından bahsedilir. Daha sonra başka iki siyasi gazeteyle birleşip *Üç Gazete* başlığı altında yayın hayatına günlük olarak devam eder. Mehmet Reşat Efendi tarafından neşredilen *Üç Gazete* siyasî (*Metin*), ilmî (*Feyz-i Hürriyet*) ve mizahîdir (*Hayâl-i Tasvir*). 5 sütun halinde 4 sayfadan oluşan gazete de *Hayâl-i Tasvir* gibi neredeyse karikatürsüzdür. 5-6 sayıda bir arka sayfa karikatürüne rastlanır. Onun dışında iç sayfalarda karikatür bulunmaz. Bulunan karikatürler de imzasızdır. Yazar kadrosunda Ali Sacit, Vicdanî ve Müvessi vardır.

Gazetenin asıl adı 'Hayâl' kelimesinin üstte bulunmasından dolayı *Hayâl-i Tasvir*'dir. *Hayâl-i Tasvir* hakkında da *Üç Gazete* hakkında da tez çalışması bulunmamaktadır.

⁶⁵ M. K.'de *Tasvir-i Hayâl* olarak bulunan gazete 1962 SC 60 numarada tek sayı olarak mevcuttur. *Üç Gazete* de 1962 SC 85 numarada toplamda 17 sayı olarak mevcuttur.

35. **Çingirak: (İstanbul: 1908)**

Görsel: Çingirak gazetesi ilk sayı ilk sayfası⁶⁶

İlk sayfasında da belirttiği gibi ilk ve son nüsha olarak karikatürsüz olarak çıkarılmıştır. Düzenleyen Ebü's-seherzâde Hasan'dır. 24,5x34,5 ebatlarında, 4 sayfadır, nüshası 20 paradan satılmıştır. İlk sayfasında mukaddimeye benzer bir açıklamaya lüzum görülmüş, bu bölümde “Çingirak tek sayı çıktığı için yazar kadrosu oluşturulması gereksizdir” denilmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte mevcut yazılar da imzasızdır. Bir yazıda bulunan tarih kaydından ötürü 21 Ağustos 1908'de çıkarıldığı söylenebilir. Gazete hakkında bir tez çalışması bulunmamaktadır.

⁶⁶ M. K.'de 1962 SB 282 numarada ciltli halde mevcuttur.

⁶⁷ Çingirak gazetesi, ilk sayfa.

36. **Cingöz: (İstanbul:1324/1908)**

Görsel: Cingöz gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (26 Ağustos 1908)⁶⁸

İlk sayfasında “Siyasiyattan, edebiyattan, letâiften bahis olarak haftada iki defa neşrolunur musavver Osmanlı gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi Fars “Şems”, gazetesi sahibi Seyyid Hasan Tebrizî, başyazarı Mehmet Âsaf’tır. İstanbul A. Asaduryan Matbaası’nda haftada iki defa basılan gazete toplamda 7 sayı çıkarılmıştır. 26 Ağustos-26 Eylül 1324 (1908) tarihleri arasında yayımlanan gazetenin karikatürleri imzasızdır ve bazı Abdülhamit’i anlatan karikatürler *Zıdır* gazetesinden alıntılanmıştır.

II. Meşrutiyet’ten sonra türeyen ve uzun soluklu olamayan gazetelerden biridir. İlk sayısının ilk sayfasında “İfâde-i Mahsusa” adında bir giriş bulunur ve gazetenin yazarları, burada diğer II. Meşrutiyet gazeteleri gibi memleket dâhilinde meydana gelecek her şeyden bahsedebileceklerini belirtirler. Devlet işlerinden İstanbul’a ait belediye ve imar sorunlarına kadar hemen her şeyi yazılarında kaleme alırlar. Diğer İstanbul gazetelerine benzer bir şekilde ilk sayfasında bulunan isim karikatürlerinde İstanbul’u resmetmişlerdir, diğerlerinden farklı olarak, Kız Kulesi’ni ve yanında da Dünya haritasını gösteren küreyi çizmişlerdir. *Cingöz* gazetesi hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

⁶⁸ M. K.’de 1962 SC 132 numarada 7 sayısı da mevcuttur.

37. **Kukuruk: (İzmir: 1908)**

Görsel: Kukuruk gazetesi 3. sayı, 1. sayfası (29.08.1908)⁶⁹

Başlığında “Haftalık eğlence gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi, başyazarı ve çizeri Kadızüde Hüseyin Rifat’tır. İzmir’de haftalık olarak 29 Ağustos-12 Eylül 1908 (16-30 Ağustos 1324) tarihleri arasında toplamda 4 sayı neşredilmiştir. M. K.de numarası olmayan gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

⁶⁹ H. T. U.’ta 739 numarada bulunmaktadır.

38. Zevzek: (İstanbul: 1908)

Görsel: Zevzek gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (29.08.1908)⁷⁰

Serlevhasında “Şimdilik cuma ve salı günleri neşrolunur mizah gazetesidir” yazar. İkbal Millet Matbaasında 2 sütunlu 4 sayfa olarak basılır, nüshası 20 paradan satılır. II. Meşrutiyet gazetelerinden biridir, basın sansürünün kalkmasıyla yaşanan coşku sonucu tek sayı olarak çıkmış ve devam etmemiştir. İmtiyaz sahibi Memduh, başyazarı İbnür-rauf Mahmut Nedim’dir. Yazılar ve karikatürler imzasızdır. II. Abdülhamit’le ve rejimle alay etme maksadıyla yazılmış ve çizilmiş bir gazetedir. Yazılar diyalog şeklindedir Zevzek’in karşısında Natukî denilen bir tip bulunur. Natukî, nutuk söylemede usta anlamına geldiği için Zevzek tipinin zıttıdır. İki arasındaki diyaloglarla tüm yazı ilerler. Tek sayılık gazete hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁷⁰ M. K.’de 1957 SC 4 numarada tek sayısı mevcuttur.

39. **Dalkavuk: (İstanbul: 1324/1908)**

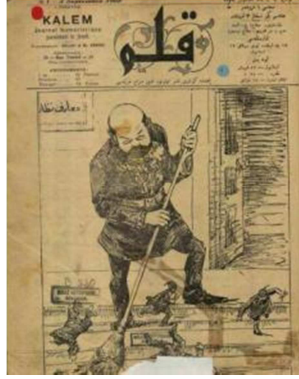
Görsel: Dalkavuk gazetesi 1. sayı, 1, sayfa (30Ağustos 1908)⁷¹

Haftalık *Dalkavuk* gazetesinin ilk sayfasında şöyle yazar: “Mizaha ait olmak ve şahsiyatı muhtevi olmamak üzere gönderilecek evrak-ı maal memnuniyetle kabul edilir, derc edilmeyen iade edilmez. Karain-i kiram hazeratını tacizden ictinaben şimdilik haftada bir defa tasdi’ eder”. Müdürü Mahmut Kenan olan gazetenin yazıları imzasızdır. Yine de bazı yazılarda şu takma adlara rastlanır: Soyтары, Palyaço, Kocakarı.

Toplamda 8’er sayfalık 25 sayı çıkan gazetenin idarehanesi Babıâli’dedir. 30 Ağustos 1908 ile 21 Şubat 1909 tarihleri arasında çıkarılmış olan gazetede Meşrutiyet yayınlarında sıkça rastlanan yarışmaların bir benzeri bulunur. Gazete, en çok beğenilen karikatürün seçilmesini, en çok oy kazananın kaliteli kâğıda basılarak dağıtılacağını duyurur. Karikatürleri Ali Sami Boyar çizer. Dönemine göre çizilen karikatürlerden biraz daha profesyonel olduğu söylenebilir. Karikatürler de yazılar da halka hitap eder ve günlük hayat ile politika üzerine yoğunlaşır. Gazete hakkında yapılmış herhangi bir tez çalışması yoktur.

⁷¹ M. K.’de 1956 SB 59 numarada 25 sayısı da mevcuttur.

40. **Kalem: (İstanbul: 1908)**

Görsel: Kalem dergisi, 1. sayı, 1. sayfa (3 Eylül 1908)⁷²

3 Eylül 1908-29 Haziran 1911 tarihleri arasında 130 sayı yayımlanmış olan *Kalem*, haftalık süreli yayımdır. Dergi ufak kesintilerin dışında 4 yıl boyunca neredeyse her hafta eksiksiz olarak yayımlanmıştır. 30 cm.lik 8 sayfadan oluşan dergi, büyük sayfalarda karikatürün en cömertçe kullanıldığı dergilerden biridir.

“*Kalem*’in imtiyaz sahipleri ilk dört sayısında Salâh (Cimcoz) ve C. Esad (Celal Esat Arseven) şeklinde karşımıza çıkarken derginin sonraki sayılarında Celal Esad’ın ismi görülmez ve ‘Sahib-i imtiyaz ve Müdürü: Salâh Cimcoz sıfatıyla gazetenin ten imtiyaz sahibi olarak Salâh Cimcoz gösterilir.”⁷³

1908 yılında yayımlanan mizah dergileri ve yazılı mizahı belirlerken, İttihat ve Terakki Partisi’ni tanımak gerekir. Abdülhamit’in düşmesine sebep olan ve imparatorluğu I. Dünya Savaşı’na sürükleyen bu parti, mizahı da kendine bir silah olarak kullanmış, basına Abdülhamid’den daha büyük bir baskıyla sahip çıkmıştır. Öyle ki muhalif bir ses yükseldiğinde o sesi çıkaranlar bu parti tarafından hemen sürgün edilmiş, yayınları dağıtılmıştır. *Kalem* dergisi de hem savaşın hem yönetimin etkisiyle kapatılmıştır. Bununla birlikte sadece döneminin değil, günümüze kadar basın tarihinin en önemli yayınlarından biri olarak kalır.

Salâh Cimcoz, Refik Halit Karay, Hüseyin Suat Yalçın, Ahmet Rasim, Cenap Şehabettin, Mithat Cemal Kuntay, Hüseyin Saadettin Arel yazarlarından bazılarıdır.

⁷² M. K.’de 1956 SB 320 numarada 130 sayısı da mevcuttur.

⁷³ İbrahim Selçuk Ardıç, “*Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı, (1908-1911)*”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, DNŞ: Doç. Dr. Harun Duman, İstanbul, 2009, s.11

Yazarlar sıklıkla takma ad kullanmayı tercih eder. Bu sebeple isimlerinin bulunması güçleşmiştir. Bahsedilen konular çoğunlukla güncel olmakla birlikte edebî ve siyasidir. II. Meşrutiyet ilan edilmiş dahi olsa baskı ve sansür yönetiminin oluşturduğu düzenden hâlâ korkulmaktadır. Edebî açıdan bu denli mühim olan yazarların dergide isim kullanmamaları bu tedirginliğin hissedilmesine bağlanabilir. Yine de çizilen karikatürler, kaleme alınan yazılar cesurdur. Dönemin siyasi havasını yansıtmakta son derece başarılıdır.

Kalem, 1. sayı, 21 Ağustos 1324,

Ebuziyya Tefvîk Bey'e Said Paşa'nın (Mehmet Said Paşa-Küçük Said Paşa) yedinci defa olarak harik-i hürriyeti itfaya gittiğinin resmidir.

Kalem dergisi hakkında yapılmış tez çalışmaları şöyledir:

1- İbrahim Selçuk Ardıç, “**Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı, (1908-1911)**”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Harun Duman, İstanbul, 2009.

2. Ece Serrican, “**Kalem dergisi üzerine bir araştırma [A research about the journal of Kalem]**” Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şerife Çağın, İzmir, 2010.

41. **Ton Ton Risalesi: (İstanbul: 1908)**

Görsel: *Ton Ton Risalesi* 1. sayı, 1. sayfa (5 Eylül 1908)⁷⁴

İlk sayfasında “Bazı menâkib-i garîbe ve mudhikeyi muhtevîdir” yazar. Nâşiri: Mükerrerem Refet'tir. İstanbul'da çıkarılmıştır. Kaç sayı çıktığı bilinmemektedir. 5 Eylül 1324/1908 ulaşılabilen tek sayısı bu tarihtedir. Nüshası 20 paradan satılan gazete 8 sayfalıktır, üzerinde matbaa bilgisi bulunmaz. Yazarlar güncel şehir konularından bahsetmekle beraber hikâyeye de önem vermişlerdir. Okunabilen tek imza Karagöz'dür. Karikatür, yok denecek kadar azdır, bulunanlarda da imza okunmaz. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

⁷⁴ M. K.'de 1962 SB 307 numarada ilk sayısı mevcuttur.

42. **Cellâd/ Musavver Cellâd: (İstanbul: 1908)**

Görsel: *Cellâd* gazetesi 1. sayısı (7 Eylül 1908)⁷⁵

İlk sayfasında “ *El Üfürük* ve *Çingirak* nüshaları gibi ilk ve son defa olarak çıkmıştır” ve “Derûnunda bulunan destan şayân-ı takdir bir ehemmiyettendir” yazar. 7 Eylül 1908’de basılan gazete, diğer II. Meşrutiyet gazetelerinden farksızdır. Karikatürleri özenli, yazıları öfkeli. Yazılarında ve karikatürlerinde imza bulunmaz. Kimin çıkardığı da bilinmemektedir. Basın Patlaması’nın sonuçlarından biridir. Önemli olan tepkiyi dile getirmek, sansürün kaldırılışını kutlamaktır. Bazı kaynaklar *Cellâd*, bazıları *Musavver Cellâd* adıyla bu gazeteden bahsettiği için iki adı da almak daha uygundur. *Cellâd* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁷⁵ M. K.’de 1962 SC 297 numarada bulunmaktadır.

43. **Hacivat: (İstanbul: 1908)**

Görsel: *Hacivat* gazetesi 1. sayı 1. sayfa (09.09.1908)⁷⁶

9 Eylül ve 12 Eylül 1908’de 2 sayı olmak üzere Hanımlara Mahsus Gazete Matbaasında 40 cm.lik 4 sayfa halinde nüshası 20 paradan satılmak üzere neşredilmiştir. İsminin altında “Şimdilik çarşamba ve cumartesi günleri çıkar musavver eğlence gazetesidir” yazar. *Hacivat* ve Karagöz karikatürleriyle dolu gazetenin imtiyaz sahibi Hakkı’dır. Yazılarda da *Hacivat*’ın karşıt tipi muhalefet sesi Karagöz’dür. İlk sayısının ilk sayfasında “İfade-i Pejmürde” başlığıyla gazetenin amacı anlatılır; ‘pejmürde’ kelimesi kullanılış itibariyle yenidir. Muhtevası itibariyle diğer Meşrutiyet gazetelerinden farksızdır, gündeme ilişkin ve yönetimi eleştiren yazılar yazar. Yazılar da karikatürler de imzasızdır. *Hacivat* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁷⁶ M. K.’de 1962 SC 40 numarada iki sayısı da mevcuttur.

44. **Hokkabaz: (İstanbul: 1908)**

Görsel: Hokkabaz gazetesi 1. sayı 1. sayfa (13.09.1908)⁷⁷

M. Nesib ve Aram tarafından kurulan gazete, 13.09.1908-04.10.1908 tarihleri arasında toplamda 3 sayı çıkarılmıştır. Türkçe, Ermenice, Rumca, Fransızca yazıların bulunduğu gazetenin yazar kadrosunda M. Nesip, A. Hikmet ve T. T. imzalı biri bulunur. Ermeni ve Rum vatandaşlar tarafından 20 paraya çıkarılmasıyla beraber Türkçe (Arap alfabesiyle) de yayımlanmıştır. 2'şer sütunlu 34 cm.lik 8 sayfadan oluşur. Edebiyat dergisi olarak çıkarılan gazete, özellikle karikatürleriyle mizahidir. Bazıları imzasız olsa da okunabilen karikatür imzaları A(ram), A(ndonyan), İstepan Agayan'dır. Karikatürlerinde de farklı ırkların birleştiği görülür. Her millet, iyi-kötü yönleriyle beraber ele alınmış, mizah yoluyla eleştirilmiştir. Gazete hakkında bir tez çalışması bulunmamaktadır.

⁷⁷ M. K.'de 1956 SB 250 numarada bulunmaktadır.

45. **Karakuş Ezop: (İstanbul:1908)**

Görsel: Karakuş Ezop gazetesi 1. sayı 1. sayfa (22 Eylül 1908)⁷⁸

Serlevhasında “Şimdilik salı ve cumartesi günleri neşrolunur. Menafi-i mülk ve millet ve devlete hâdim musavver Osmanlı mizah gazetesidir” yazar. 22 Eylül 1908 tarihinden itibaren toplamda 3 sayı çıkarılmıştır. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mihran’dır. Gazetede dikkat çeken bir unsur, Osmanlıcanın yanında Latin alfabesiyle Fransızca başlığın yanında bir yazı daha yer alır. Gazetede Karakuş ve Ezop karışıklı konuşur. Bilindiği gibi *Ezop* gazetesinin devamı niteliğinde olan *Karakuş Ezop*’un karikatürleri imzasız, yazıları da edebî olmaktan uzaktır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁷⁸ M. K.’de 1956 SC 60 numarada 1. ve 3. sayıları bulunmaktadır.3

46. **El-Üfürük: (İstanbul 1324/1908)**

Görsel: *El-Üfürük* gazetesinin 1. sayı, 1. sayfası (23 Eylül 1908)⁷⁹

Kapağında “Haftada bir eşref saatinde neşrolunur ve Arapça ve Türkçe neşriyatta bulunur” yazan gazete 10-25 Eylül 1324 (23 Eylül-8 Ekim 1908) tarihleri arasında haftalık olarak çarşamba günleri 4 sayfa halinde toplamda 3 sayı çıkmıştır. İmtiyaz sahibi Mehmet İzzet’tir. Hilâl Matbaası’nda basılan gazete toplamda 4 sayfadır. Bazı karikatürleri Fransızcadır. Karikatürlerinde özellikle Abdülhamit’i ve hafiyelerini yerer.

“El-Üfürük” tam üç kez gazete adı olmuştur. İlki yazıları ve karikatürleri imzasız olarak tek sayı halinde çıkmış, buna rağmen kendinden sonra gelen gazetelerin göndermede bulunduğu meşhur bir gazete olmuştur. Abdülhamid dönemini eleştiren yazıları ve karikatürleri bulunsa da ikinci sayısı çıkarılamamıştır. Arkasından gelen *El-Üfürük*, yukarıda bahsi geçendir. En son olarak da *El-Üfürük’e Zeylen Körük* adını taşır. Üzerinde herhangi bir tarih yoktur. Pazar günleri çıkacağını yazar, fakat o da tek sayıda kalmıştır. İkinci kez çıkmamıştır. Müdürü Kara Tahsin Paşa’dır, onun dışında yazıları imzasızdır. İlk sayfasındaki isim karikatürü dışında karikatürü de yoktur. Üç gazete hakkında da herhangi bir tez bulunmamaktadır.

⁷⁹ M. K.’de 1956 SB 222’de 3 sayısı mevcuttur.

47. **El-Üfürük Zeylen Körük: (İstanbul: Tarihsiz)**

Görsel: El-Üfürük Zeylen Körük gazetesi 1. sayı 1. sayfa⁸⁰

İlk sayfasında “Edeb-i lüzum ilâfkâr Kara Tahsin tarafından hâsılatı medyûn bulunduğu mücevheratçı müflezelerine iata edilmek üzere ihdas edilen muhtelif mündericât gazetesidir” yazar. Abdülhamid’e karşı oluşturulan basın örgütlenmelerinden biri olan *Körük* tarihsiz olarak yeşil bir kâğıda tek sayı olarak basılmıştır. 4 sayfadan oluşan gazetenin müdürü Kara Tahsin Paşa’dır. Karikatürü olmayan gazete ilk sayfasında *El-Üfürük* gazetesinin çok fazla ilgi bulmasından dolayı çıkarıldığını yazar. Gazete hakkında bir tez çalışması bulunmamaktadır.

48. **Mahkûm: (İstanbul: 1908)**

Görsel: Mahkûm gazetesi 1. sayı 1. sayfası (24 Eylül 1908)⁸¹

İsminin altında “Haftanın yedi gününden ma’ade her daim evkât-ı muayenede Karagöz’e peşrev Zuhuri’ye pîşkeş. Negregû’ya rakib, Geveze’ye ortak, Boşboğaz’a arkadaş olarak neşrolunur. El-Üfürük nev’inden bir risâle-i sad-sâledir” yazar. İmtiyaz

⁸⁰ M. K.’de 1967 SB 373’de muhafaza edilmektedir.

⁸¹ M. K.’de 1967 SB 374 numarada tek sayısı bulunur.

sahibi Tonton Çelebi, müdürü Tosun Ağa, başyazarı Deli Bekir'dir. İstanbul'da basılan gazete ilk sayısını 24 Eylül 1908'de (11 Eylül 1324) çıkarmıştır, ondan sonra gazetenin kaç sayı çıktığı belirsizdir. 19x26 ebatlarındaki gazete 4 sayfadan oluşur. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

49. Musavver Papağan: (İstanbul: 1908)

Görsel: Musavver Papağan gazetesi 3. sayı, 1. sayfa (5 Ekim 1908)⁸²

Hasan Duman “Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)” adlı kitabında her ne kadar 6 Eylül’ü ilk sayı olarak belirtse de⁸³ görülebilen sayılardan geriye doğru gidildiğinde 22 Eylül 1908 tarihinde ilk sayısının yayımlanmış olması daha muhtemeldir. İlk sayfasında “Şimdilik haftada bir defa pazartesi günleri neşrolunur, vatan ve millete hâdim, siyasi ve musavver mizah gazetesidir” yazar. İlk 3 sayısı cumartesi günleri neşredilmiştir. Aynı zamanda Fransızca olarak da ismi yazılmıştır: *Papaghan, Journal Politique et Charivari Illustré et Coloré, (Parait le Luudi)*. İmtiyaz sahibi Karabet, yazarı Hüseyin Nazmi'dir.

Önce Cihan matbaasında, daha sonra Mokosyan, Bağdadlıyan ve Necm-i İstikbal matbaalarında 27x40 ebatlarında 4 sayfalı, 20 paraya, karikatürlü sayfaları - devrine göre büyük bir yenilikle- renkli olarak basılmıştır. Son sayfasında “İlan” bölümü bulunur, siyasi karikatürler içerir, yazıları da daha çok diğer gazeteleri eleştirmek, dönemin güncel Balkan sorununa, devletin mevcut bakış açısına ve

⁸² M. K.'de 1962 SC 52 numarada 26 sayısı mevcuttur.

⁸³ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri, Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Katalogu (1828-1928)*, I. Cilt, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000, s. 620

durumuna yönelik fikir beyan etmek için “Papağan” ile “Tûtî”nin diyalogundan oluşur. Yazılarında imza bulunmaz. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

50. Şakacı: (İstanbul: 1908)

Görsel: Şakacı gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (7 Ekim 1908)⁸⁴

Sahibi ve muharriri Tepedelenizâde Kâmil olan gazetenin ilk sayfasında “Musavver haftalık edebî mizah gazetesi” yazar. Salih Zeki müdürüdür, ilk sayısı 24 Eylül 1324 (7 Ekim 1908) tarihinde çıkan gazete diğerlerinden farklı olarak 8 sayfadır ve karikatüre daha geniş yer vermektedir. Siyasetle alakalı olan karikatürlerinde genellikle mesaj kaygısı vardır; kardeşlik, eşitlik mesajları vermeye çalışır. İmzasız olan bu karikatürlerle birlikte makaleler de çoğunlukla imzasızdır ve daha çok şehir sorunları, sokaklar, belediyeler, çeşitli gündem problemleri ile ilgilidir. Mehmet Celal’in bazı makalelerin altına imzasını attığı görülür.

⁸⁴ M. K.’de 1957 SC 16 numarada muhtelif sayıları (1-2, 4, 6-9) bulunmaktadır.

51. Edeb Yâhu: (İzmir: 1908)

Görsel: *Edeb Yâhu* gazetesinin 1. sayı, 1. sayfası (16.10.1908)⁸⁵

İlk sayfasında “Şimdilik haftada bir defa Cuma günleri neşrolunur Osmanlı mizah gazetesidir” yazan *Edeb Yâhu* gazetesi İzmir’de Keşişyan Matbaasında basılmıştır. Kapakta isminin altında şu satırlar yazar: “Aransın hakkı varsa her kimin kimde muhakemde: Demem sa’ir refikâmla edeb yâhu! / Hükümet bundan evvel etti matbu’atı çırcıplak: Kusura bakmasınlar çıktı meydâna Edeb Yâhu!” 03.08.1324-21.08.1325 (16.10.1908-03.11.1909) tarihleri arasında 28,5x39,5 ebatlarında 4 sayfalık nüshalar halinde basımı yapılan gazete diğer gazetelerden farklı olarak karikatürsüzdür. Sadece yazılarıyla eleştiren, yeren ve ciddiyetini koruyarak fikirlerini beyan eden yazarlardan oluşur. Bu yazarların en başında da başyazar Mehmet Eşref bulunur. 12. sayıya kadar başyazarlığını Mehmet Eşref’in yürüttüğü gazetede daha sonra bayrağı M. Sait alır. Toplamda 57 sayı çıkarılmıştır, imtiyaz sahibi Zeytinoğlu Remzi’dir. Yine diğer gazetelerden farklı olarak gazetenin imtiyaz sahibi en arka sayfasında en altta yazar. Gazetenin sorumlu müdürü Taşlızade Hasan Rüştü, yönetim müdürü İbiş, yazarı Ahmet Cemil’dir. Ahmet Cemil’le birlikte gazetede “Sait Saim, Halil Edip, Hafız İsmail, Mehmet Rıfkı, Midhat Cemal Kuntay, Fuat Cemal, H. Tahsin, N. Vedat, Hafız İsmail, Vahdetî hafîdi (torunu) Suut, Fahrettin, Atinalı Ziya, Galvesli Hayri, Naci, K. N., M. Ş., İbiş, Edeb Yahu, İnsaf Yahu.”⁸⁶ Gazete hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁸⁵ M. K.’de 1956 SC 33 numarada 37 sayısı bulunmaktadır.

⁸⁶ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, 1988, Adam Yay. İstanbul, s. 153

52. Şakrak: (İstanbul: 1908)

Görsel: *Şakrak* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (5 Kasım 1908)⁸⁷

İmtiyaz sahibi ve başyazarı Nazikizade Mehmet Hilmi'dir. Sadece 2 sayı varlığını koruyabilmiştir. Hüseyin Avni'nin karikatürlerinin yanı sıra imzaları okunmayan karikatürler de mevcuttur. 4 sütunlu 4 sayfadan oluşan ve Babıâli Caddesi karşısındaki 19-20 numarada basılan gazete 20 paradan satılır. Serlevhasında “Şathiyyât içinde menâfi-i milliye-i vataniye ve tenşît-i hatıra hâdim şimdilik perşembe günleri neşrolunur eğlence gazetesidir” yazar. İlk sayısında “İfade” adlı bölümde çıkış amaçları verilmiştir. Nazikizade Mehmet Hilmi bu bölümde, dönemin gazeteleri gibi siyasi ve alay edici bir mizah anlayışı yerine daha edebî bir üslûp takınacaklarını dile getirir. Bu anlamda diğer gazetelerden daha farklı bir yayındır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁸⁷ M. K.'de 1957 ŞÇ 2 numarada iki sayısı da mevcuttur.

53. **Tavus: (İstanbul: 1908)**

Görsel: *Tavus* gazetesi 1. sayı, kapak (14.10.1908)⁸⁸

İmtiyaz sahibi Ferid Hac'dır. Mizah gazetesi olduğu belirtilse de daha çok musavver siyasi bir gazete gibi durmaktadır. Gazete II. Meşrutiyet döneminin siyasi sözcülerinden biri gibidir. 48 cm.lik dev boyutta basılan gazetenin karikatürleri ilgi çekicidir; iki büyük sayfayı birden kaplar. Yazıların hiçbirinde imza yoktur, sermuharrir Ferid Hac olarak belirtilmiştir. Fransızca ve Osmanlıca olarak metinler kaleme alınır, 6 sayfa basılan gazetenin sadece iki sayfasında yazı mevcuttur. Haftada iki defa çıkarıldığı söylene de sadece 4 sayı kadar varlığını koruyabilmiştir. (Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* adlı eserinde⁸⁹ 3 sayı çıkarıldığını söylese de Milli Kütüphane'de 4. sayısına ulaşılmıştır.)

Tavus gazetesinin karikatürlerinde tek imza okunur: Couros. Daha önceki mizah gazetelerinde adına rastlanmayan bir karikatürcüdür. İki sayfayı birden kaplayan ve detaylara önem veren çizimleri vardır. *Tavus* gazetesi hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

⁸⁸ M.K.'de 1962 SC 61 numarada 1. ve 4. sayıları bulunmaktadır.

⁸⁹ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 154

54. Davul: (İstanbul: 1324/1908)

Görsel: *Davul* gazetesi, 15. sayı, 1. sayfa (27.10.1908)⁹⁰

Haftalık olarak salı günleri neşrolunan gazetenin ilk sayfasında “Haftalık edebî mizah gazetesi” yazar. Hilal Matbaasında basımı yapılan gazeteyi imtiyaz sahibi Vasıf çıkarmaktadır. 27.10.1908-27.04.1909 (14 Teşrin 1324 – 14 Nisan 1325) tarihleri arasında toplamda 24 sayı olarak Meşrutiyet gazetesi olarak çıkarılmıştır. İlk sayfasında “Takdim” bölümü bulunur ve burada Osmanlı’nın hürriyeti coşkulu şekilde kutlanır. Başyazarı Hamdullah Suphi Tanrıöver’dir ve onun dışında yazar kadrosu şu şekildedir: Mahmut Esat, B. Şükrü, M. Servet, Celal Sahir, K. N., A. F., M. T., M. H., Sermet Muhtar Alus. Kullanılan takma adlar ise; Topluigne, Kaynana Zırlıtısı, Keçiboynuzu, Mark Tywan’dır.

Davul gazetesi kâğıdı ve basımı dolayısıyla örnek gazetelerden biridir. Gazetede bulunan “Vur Abalıya” bölümü incelenmeye değer bölümlerdendir. Her sayıda bu bölüm adı altında tanınmış birinin tasviri “Topluigne” imzasıyla yayımlanır. Bulgar kardeşler, Ahmet Rıza, Prens Sabahattin, Ahmet Rasim, Ahmet Hikmet Müftüoğlu onlardan bazılarıdır. Karşı sayfasında da onlarla ilgili bir karikatür bulunur. Bulgar kardeşler ile ilgili “Davulcu” hürriyetleri ve kraliyet kurma çabaları için şunları der: Usta temeller çürük, bir sakatlık çıkaracaksın”. Nitekim bundan sonra Bulgarlarla savaşa girilmiştir.

⁹⁰ M. K.’de 1956 SB 293 numarada bütün sayıları bulunmaktadır.

İmzası bulunan ve okunan karikatürlere göre karikatüristler şu şekildedir: A. Enver, M. E., Fellah, Cemil Cem, Sedat Nuri İleri, Damat Fahri Bey, Selim ve Cemil Bey. Karikatürler de diğer gazetelere ışık tutması ve önemli gazetelerle eşdeğer karikatürcülerin bulunması sebebiyle değerlidir.

“18 Haziran 1922’de bir başka gazete *Davul* gazetesi yayımlanmaya başlar. İşlevi de doğal olarak [mizah gazetesi olması nedeniyle] Yunan saldırılarıyla alay etmek, halktaki umutsuzluğu gidermek ve okuyucuyu eğlendirmek. Gazete iki yaprak ve haftalıktı. Sahibi Mehmet İhsan Uzman’dır. Her sayısında mutlaka Yunan’ı, Rum’u yeren bir iki karikatür görülür.”⁹¹ Gazete hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamış fakat Nizamettin Balaban tezinde *Davul* gazetesinden kapsamlı olarak bahsetmiştir:

- 1- Nizamettin Balaban, **Milli Mücadelede Kıbrıs Türk Basını**, Danışman: Prof. Dr. Bayram Bayraktar, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri, 2006.

---

⁹¹ Alınan yer: Nizamettin Balaban, *Milli Mücadelede Kıbrıs Türk Basını*, Danışman: Prof. Dr. Bayram Bayraktar , Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, s: 54. Alıntılanan yer: Harid Fedai, “Kıbrıs Türk Yazınında Mizah ve Yergi”, Yeni Kıbrıs, C.IV, S .2 Kasım, 1986, s.31–33

55. İbiş: (İzmir: 1908)

Görsel: *İbiş* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (19 Kasım 1908)⁹²

İlk sayfasında “Şimdilik perşembe günleri neşrolunur gülünç Osmanlı gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Ahmed Cemil, müdürü Mahmud Tahir’dir. Başyazarı İbiş, baş muhatap Memiş olarak geçer. İzmir, Eski Orman civarında Mizan ve Küpeli matbaalarında teksir baskı 28,5x41-26,5x36 ebatlarında haftalık olarak basılır. 6 Teşrin II 1324/19 Kasım 1908 - 23 Nisan 1325/ 8 Mayıs 1909 tarihleri arasında toplamda 24 sayı neşredilmiştir. Meşrutiyet dönemi gazetesi *İbiş* döneminin diyaloglu gazetelerinden biridir, fakat çoğu gibi birkaç sayıda kapanmamış, 6 ay kadar devam edebilmiştir. Hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

⁹² M. K.’de 1956 SC 27 numarada iki sayısı (1,8) bulunmaktadır.

56. Gagaburun ile İbiş: (İstanbul: 1324/1908)

Görsel: *Gagaburun ile İbiş* gazetesinin kapağı⁹³

Kapağında “Eşref saatinde neşrolunur mizah risalesidir” yazar. Sorumlu müdürü El-Kabur El-Buruni olarak geçer. Başyazarı Çaylak’tır. *Yeni Gazete*’nin ilâvesi olarak çıkarılan gazetenin yazıları imzasızdır. Tarih olarak da sadece yılı belirtilmiştir, nüshası 10 paradan satılır. Serlevhasında basımı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. “Gagaburun” tipiyle “İbiş” tipinin karşılıklı konuşmaları söz konusudur. 1908 yılında çıkarılmaya başlanan gazetenin nüshalarına ulaşılamamıştır. Tek sayı çıkmış olma ihtimali vardır. Üzerinde gün ve ay olarak tarih ve numara da bulunmamaktadır. Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁹³ M. K.’de 1962 SÇ 110 numarada bulunan *Yeni Gazete* dışında mevcut bir fişlemeye rastlanmamıştır.

57. **Hoca Nasreddin: (İstanbul: 1908)**

Görsel: Hoca Nasreddin, 1. sayı, 1. sayfa⁹⁴

İlk sayfasında “Hace-i merhum tarafından Hürriyet-i Osmaniye'ye tebriken ihda kalan risaledir” ve “İşbu risalenin Ebülhüda ile asla münasebeti yoktur” yazar. Hoca Nasreddin, tek sayı çıkmış, üzerinde tarih bulunmayan 20 paraya satılan mizah mecmuasıdır. İslamcı ve özgürlükçü bir çizgisi vardır, zira yazarları için ‘özgürlükçü halk’ tabirini kullanır. Yazılar ve karikatürler imzasızdır. Karikatürlerde eşeği ile Nasreddin Hoca kullanılır, fakat altlarındaki yazı okunaklı değildir. Farklı tarihlerde çıkan üç *Nasreddin Hoca* gazetesiyle de alakası yoktur. Tek sayılık bir broşürdür. Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

⁹⁴ M. K.'de bulunmamaktadır.

58. **Köroğlu: (Kastamonu: 1908)**

Görsel: Köroğlu gazetesi 95. sayı 1. sayfası (Tarih olarak sadece 1326 yazar)⁹⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı bir politikada, II. Meşrutiyet'in öngördüğü yayınlardan biridir. İlk sayfasında “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vasıta-ı neşr-i efkârın olmak üzere Kastamonu'da Perşembe günleri neşrolunur ictimaî, edebî, fennî, ticari, sınaî Osmanlı gazetesidir” yazar. Sorumlu müdürü Hüsnü, müdürü A. Nurettin'dir. Sadece cemiyetin fikirlerini yaymak amacıyla sözcü gibi hareket etmiştir. Bu sebeple çok fazla karikatür kullanmamış, fikrî yazılara ağırlık vermiştir. 400 sayı civarında yayımlandığı söylene de bulunabilen bütün nüshaları 43 sayıdır. Daha sonra Burhan Cahit Markaya bu isimde bir gazete daha çıkaracaktır. Bu *Köroğlu* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁹⁵ M. K.'de 1962 SC 228 numarada sadece 95 ve 114. sayıları bulunur.

59. **Püsküllü Bela: (İstanbul:1908)**

Görsel: *Püsküllü Bela* gazetesi 5. sayı 1. sayfa (11 Mart 1325/24 Mart 1909)⁹⁶

Renkli karikatürleriyle dikkat çeken *Püsküllü Bela*'nın ilk sayfasında “Ahvâl-i zaman tenkide sezadır/İsmim o nedenle Püsküllü Bela'dır” yazar. “Çarşamba günleri neşrolunur” ibaresi de isminin hemen üstünde bulunur. 1908 yılının son ayı ile 1909 yılının ilk ayında toplamda 7 sayı çıkmış olan derginin sahibi ve imtiyaz sahibi Hüseyin Hüsnü'dür. Yazılarının hemen hiçbirinde yazar imzası bulunmayan 8 sayfalı, bol karikatürlüdür. Mahmut Bey ve A. Serviçen matbaalarında basılıp gazetenin nüshası 30 paraya satılır. Karikatürlerinden de anlaşılacağı üzere dergide daha çok köylü ve köylülerin sorunları yer alır. Bununla birlikte orduyla ilgili karikatürlere de yer verilmektedir. Dönemin önemli mevzularından komşularla olan ilişkiler ve diğer devletlerin büyükleri karikatürlerde bolca yer bulur. Siyasi ilişkilerden dolayı karikatürlerde Latin alfabesiyle yazılar da mevcuttur.

Püsküllü Bela'nın yazar kadrosunda; Seyit İsmetullah, Naci, Halit, Hüsnü, Mithat, Akil, A. L., A. T., A. F., S., Tokmak, Servet isimleri okunur. Bununla birlikte Mektebi Siyaset imzasıyla da yazı yazılmıştır. *Püsküllü Bela*'nın karikatürcüsü: M(ehmet). Fazlı. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁹⁶ M. K.'de 1962 SB 81 numarada bütün sayıları mevcuttur.

60. **Nekregû ve Pîşekâr: (İstanbul: 1909)**

Görsel: *Nekregû ve Pîşekâr* gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (14.03.1909)⁹⁷

Serlevhasında “Şimdilik çarşamba günleri neşrolunur, resimli mizah gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi Mithat Rebiî, sorumlu müdürü Tahir Safvet, müdürü Şevki’dir. Tahir Safvet ve Mithat Rebiî yazar kadrosunda ilk sayfada isimleri verilen yazarlardır. İstanbul’da Vatan Matbaasında basılan 4 sayfalık gazetenin nüshası 10 paradan satılmaktadır. İlk 5 sayısı *Nekregû* adıyla çıkmıştır. Ondan farklı olarak *Nekregû ve Pîşekâr*’ın karikatür ve yazıları imzasızdır. Yazılarında yine gündemden ve güncel gazetelerdeki yazı ve şiirlerden bahseder. Oradaki “Kezâ” da burada “Pîşekâr” olmuştur, köşe yazıları yine diyalog halindedir. *Nekregû ve Pîşekâr* bu isimle 9 sayı çıkmıştır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁹⁷ M. K.’de 1957 SC 6 numarada *Nekregû* ile birlikte bulunur.

61. **Haber Anası: (Trabzon: 1909)**

Görsel: *Haber Anası* gazetesi 7. sayı, 1. sayfa (25 Mart 1909)⁹⁸

İmtiyaz sahibi Mehmet Tevfik, müdürü Mustafa Sırrı'dır. Trabzon'da 36 cm ebadında 4 sayfa halinde toplamda 8 sayı neşredilmiştir. Serlevhasında “Şimdilik haftada bir defa perşembe günleri neşrolunur, kısmen ciddi, kısmen mizah, musavver Türk gazetesidir” yazar. İlk ve son sayfalarda bulunan karikatürler Ahmet Lütfi'ye aittir. Yazıları imzasızdır ve büyük çoğunlukla diyalog halindedir. *Haber Anası* ile *Sivrisinek* karşılıklı tartışılar. Meşrutiyet itibariyle kısa süreli yayımlanmış gazetelerden biridir *Haber Anası*. Gündeme ağırlık veren yazılarıyla genellikle ciddi bir portresi vardır. İstanbul dışı yerel mizahın örneklerinden biridir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

⁹⁸ M. K.'de 1962 SB 187 numarada sadece 7,8 sayıları mevcuttur.

62. **Coşkun Kalender: (İstanbul: 1325/1909)**

Görsel: Coşkun Kalender gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (2 Nisan 1909)⁹⁹

Müdürü Mehmet Ali, sermuharriri Kalender Geda (Kode) olan gazetenin idarehanesi Sirkeci’de Daire-i Mahsusa’dadır. İlk sayfasında “Haftada bir defa neşrolunur hakikat hadimi gazetedir” yazar. 4 sayfa olarak basılan *Coşkun Kalender*’in fikir yazılarını çoğunlukla Mehmet Ali yazar. 28x40 ebatlarındaki gazetenin ilk sayısı 2 Nisan 1909’da basılmıştır. Toplamda 8 sayı yayımlanan gazetenin genel müdürü Mehmet Ali’dir.

Aslında *Hikmet* gazetesinin adının değiştirilmiş hali olan *Coşkun Kalender* 1912 yılında tekrar karşımıza çıkar. 24. sayı olarak basılan gazetede Kalender Geda’nın imzası tekrar görülür. Bu da iki gazetenin aynı olduğunu düşündürür. *Hikmet* gazetesi aslında ciddi bir gazeteyken II. Meşrutiyet’te sık sık kapatılmasından dolayı *Münakaşa*, *Kanat*, *Coşkun Kalender*, *Nimet* isimlerini aldıktan sonra tekrar *Hikmet* adına döner. Her isim değiştirdiğinde birinci sayıdan başlayan *Hikmet* ve varyasyonlarından biri olan *Coşkun Kalender*, Osmanlı Devleti’ni Batı karşısında güçlü, iradeli ve umut vadeden bir duruşta yazar ve çizer. Yukarıdaki karikatürden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti aslan, Batı devletleri köpek olarak resmedilmiştir. Hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

⁹⁹ 1909’da basılmaya başlanan ilk *Coşkun Kalender* Atatürk Kitaplığı’nda, İkinci *Coşkun Kalender* ise M. K.’de 1962 SÇ 129 numaradadır.

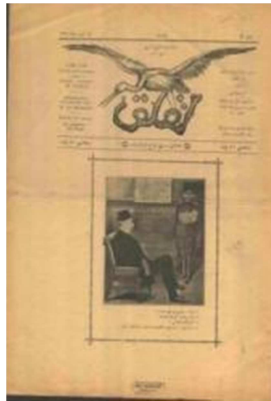
63. Ciddiyet: (İstanbul: 1909)

Görsel: Ciddiyet gazetesinin 3 Nisan 1909 tarihli nüshası¹⁰⁰

İlk sayfasında “Şimdilik haftada bir cumartesi günleri neşrolunur” ve “Rum İrfan-ı Siyası Kulübü” yazar. Aslen Rum gazetesidir, fakat Türkçe de neşredildiğinden dönemin siyasi çerçevesine ışık tutan mizahi gazetelerden biri kabul edilir. İmtiyaz sahibi ve başyazarı: Yorgaki Efimiyanidi, sorumlu müdürü: Nikolaki Rujoli’dir. İstanbul’da Ahmed Sâkî Bey Matbaasında haftalık olarak basılan gazetenin sadece 21 Mart 1325 (3 Nisan 1909) tarihli tek nüshasına ulaşılmıştır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

64. Lâk Lâk: (Mısır-İstanbul: 1909)

Görsel: Lâk Lâk gazetesinin 2. sayı 1. sayfası (29 Temmuz 1909)¹⁰¹

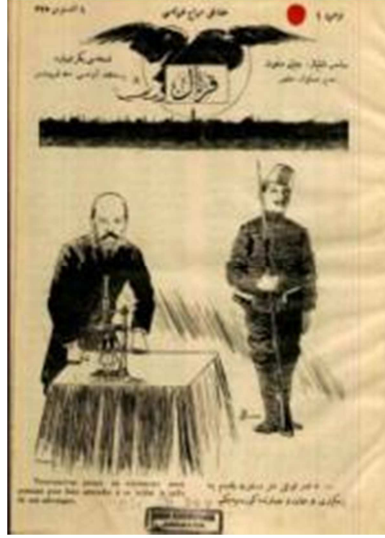
Mehmed Fazlı’nın imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü olduğu *Lâk Lâk* gazetesi sansür döneminin önemli gazetelerinden biridir. Kapağında “Haftalık resimli mizah gazetesidir” yazar. Kahire/Mısır’da 4 sayfa olarak basılan gazete on beş günlüktür ve 3.

¹⁰⁰ M. K.’de 1962 SÇ 127 numarada ulaşılabilen 21 Mart 1325 tarihli nüshası bulunmaktadır.

¹⁰¹ M. K.’de 1956 SC 55 numarada muhtelif sayıları (2,3,7,11) mevcuttur.

sayıdan sonra İstanbul'da Bekir Efendi ve Mahmut Bey matbaalarında çıkmaya başlanmıştır. 1908-1909 yılları arasında toplamda 14 sayı basılan gazete hakkında Hasan Duman şöyle yazmaktadır: “Dergi daha önce Mısır'da "Journal hiimori.stiqiie bimensüel. Ayda iki defa neşrolunur. Müdürü: M.Fazlı." !-5 (1907) 25x32,5 ebadında el yazısı şapograf baskı olarak, 11 sayı yayımlanmıştır. JO Temmuz [1324] Hediyesi vardır”. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

65. Kartal: (İstanbul: 1909)

Görsel: *Kartal* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (14 Ağustos 1909)¹⁰²

İsminin altında “Haftalık mizah gazetesi” yazar. 14 Ağustos 1909’dan itibaren 4 sayı çıkmıştır. İmtiyaz sahibi Celil Safvet, sorumlu müdürü Mazhar’dır. Türkçenin yanında Fransızca da yazılara yer veren *Kartal* bünyesinde *Kalem* gazetesinden de yazar (Henri Yan) ve karikatürist (Ziya) barındırır. 2. sayısından sonra okurlarının isteği üzerine Fransızca yazı ve şiire yer vermeyen *Kartal* gazetesi, dönemine göre diğer gazetelerden daha özenlidir. Karikatürlerinde detaylara önem verilir. Yazıları ciddidir. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁰² M. K.’de 1956 SB 344 numarada 4 sayısı da mevcuttur.

66. **Ezop: (İstanbul: 1909)**

Görsel: *Ezop* gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (20.08.1909)¹⁰³

İlk sayfasında “Şimdilik çarşamba ve cumartesi günleri neşrolunur, musavver, menâfi-i mülk ve millet ve devlete hâdim Osmanlı mizah gazetesidir” yazar. 20.08.1909 tarihinde ilk sayısı çıkar, ikinci sayıdan sonra kapanmıştır. Çıkarıldığı dönem itibariye uzun soluklu olamayan gazeteler arasındadır fakat daha sonra *Karakuş Ezop* adıyla tekrar yayın hayatına girecektir. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mihran, yazarları Mihran ve Mahmut Sedat’tır. İlk sayısında bulunan “Mukaddime” yazısında Mihran, Teodor Kasap’ın *Diyojen* gazetesinden bahseder ve *Ezop*’un onun peşinden geldiğini söyler. *Ezop*’un karikatürleri imzasız ve amatör düzeydedir. *Karakuş Ezop* olduktan sonra karikatür fazlasıyla seyrekleşir. *Ezop* hakkında da *Karakuş Ezop* hakkında da tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁰³ *Ezop*, M. K.’de 1956 SC 34 numarada ilk sayısı bulunmaktadır. *Karakuş Ezop* da 1956 SC 60 numarada bulunmaktadır.

67. **Eşref: (İstanbul: 1909)**

Görsel: *Eşref* gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (03.09.1909)¹⁰⁴

İlk 26 sayı (05.03.1909-27.08.1909) *Eşref* adıyla, daha sonrasında (03.09.1909-25.02.1912) *Musavver Eşref* adıyla yayın hayatını sürdüren gazetenin imtiyaz sahibi Hüseyin Nazmi, sorumlu müdürü Baha Tevfik ve A. Rıfki'dır. Selanik Matbaasında ilk önce 27x38 ebatlarında basılan gazete, adının değişmesiyle yeniden boyutlandırılmış, küçülmüş ve en baştan numaralandırılmıştır. "Yazar ve şair kadrosu şu şekildedir: Muallim Feyzi, Eşref, Mustafa, Muhittin, Seyfi Vasfi, Vaazzâde Mehmet Ali, Adanalı Ziya, Tevfik, Sadri, Mithat Cemal (Kuntay), Fâzıl Berki, Ahmet Remzi, Abdülhâk Hamid (Tarhan), Hüseyin Kazım, Mahmut Kemal, Ahmet Talat, Ömer Hayri, Ahmet Rasim, Ziyaeddin Bedri, İsmail Suphi, Salih Saim, Kasım, Talat Ahmet, Üsküdarlı Talat, Mehmet Salâh, İsmail Kemal, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Baha Tevfik, Şehabettin Süleyman, Mehmet Niyazi, İsmail Safa, Emin Lâmi, Ziyaeddin Bedi, İzzet Ulvi, Osman Nuri, H. Remzi, Halil Edip, Mustafa Rüştü, Enis Avni (Aka Gündüz), Rasim Haşmet, A. Rıfki, Mehmet Emin (Yurdakul)."¹⁰⁵

Eşref gazetesinin başyazarı Şair-i Şehir Eşref'tir. Anlaşılacağı üzere gazetede şiirler büyük yer tutar. İlk sayfasında genellikle bir veya birden fazla portre ve altlarında şiirler yer alır. Üst kısımda gazetenin adı altında şöyle yazar: "Haftalık mizah gazetesi. Şimdilik haftada bir kere perşembe günleri neşrolunur". *Eşref* hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁰⁴ M. K.'de 1956 SB 221 numarada 52 sayısı bulunmaktadır.

¹⁰⁵ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, 1988, Adam Yay. İstanbul, s. 159

68. Arz-ı Hâl: (İstanbul:1325/1910)

Görsel: Arz-ı Hâl gazetesinin 2. sayı, 1. sayfası (21.02.1910)¹⁰⁶

Kapağında, “Şimdilik haftada bir kere resimli olarak çıkar ve havâdis-i matbua-ı dâhiliye ve hariciye ile letâiften bahseder” cümlesi bulunan gazete, 14 Şubat 1910 ile 11 Mart 1910 arasında toplamda 5 sayı çıkar. Başyazarı Ebü’s-Süreyya Sâmi (Berkem) olan gazetenin imtiyaz sahibi Mehmet Rauf, sorumlu müdürü Mehmet Hâzım’dır. İstanbul’da Kader Matbaasında 26,5x38,5 ebatlarında toplamda 4 sayfa olarak neşredilir.

Yazıları genellikle ciddi ve uzundur. İsminden de anlaşılacağı gibi gündeme ait çeşitli bilgiler verir, bu bakımdan mizah konusunda yazılarından çok karikatürleri ön plana çıkar. Karikatürlerinde, detaylar ve silüetler karikatürize edilmekten çok resmedilmiştir. (Mehmet) Baha Bey ve Halit Naci’nin resmettiği karikatürler *Karagöz* mecmuasındaki çizgisiyle benzerlik gösterir. Gazetenin ilk sayfasındaki karikatürler de gündeme göre sürekli değişiklik gösterir, bazen kıvrıkcık saçlı iki çıplak çocuğun büyük bir okka ve divitin yanında okuduğu kâğıdın ilk sayfaya geldiği görülür, bazen de Osmanlı ve dış mihrakların (Genellikle Avrupa ve Rusya) resmedildiği karikatürler başlığın altında kendine yer bulur. Siyasi konulara ağırlık veren “*Arzuhal*’in adı, okurlar tarafından beğenilmeyince, *Hayal-i Cedit* olarak değiştirilir.”¹⁰⁷ Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁰⁶ M. K. ’de 1962 SC 28 numaralı yerde bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II (Meşrutiyet Dönemi)*, Adam Yay., 1988, İstanbul, s. 167

69. **Musavver Şukûfe: (İstanbul: 1326/1910)**

Görsel: *Musavver Şukûfe* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (14.03.1910)¹⁰⁸

M. Celal tarafından aylık olarak yayımlanan gazetenin isminin altında “Şimdilik her mah iptidasinde neşrolunur, taammüm-i maarife hâdim ciddi ve mizahi Osmanlı gazetesidir” yazar. Babıâli Caddesinde basılır, nüshası 20 paradan satılmıştır. Yazılarda Mehmet Celal ve Şukûfe imzaları okunur. 4 sayfalı, karikatürsüz ve tek sayıdır. Hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

70. **Yeni Geveze: (İstanbul: 1910)**

Görsel: *Yeni Geveze* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (14 Mart 1910)¹⁰⁹

İsminin altında “Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur, musavver mizah gazetesidir” yazar. Kırkor Faik *Geveze* gazetesinin kapatılmasının ardından 2 yıl sonra *Yeni Geveze* adıyla tekrar gazeteyi canlandırmıştır. 14 Mart 1910 tarihinden 17 Haziran

¹⁰⁸ M. K.'de 1962 SB 240 numarada sadece ilk sayısı bulunmaktadır.

¹⁰⁹ M. K.'de 1957 SC 13 numarada 198 sayısı da bulunmaktadır.

1912 tarihine kadar toplamda 198 sayı basılmıştır. Hasan Duman, *Süreli Yayınlar Katalogu* adlı eserinde 233 sayı basıldığını söyler. Nüshası 10 paradan satılan gazete, 40 cm.lik 4 sayfadan oluşur, Osmanlıca ve yer yer Fransızca olarak Bekir Efendi Matbaasında basılır. İlk ve son sayfaları karikatürlüdür. Dönemin diğer mizah gazetelerine, gündeme, siyasete ve düzendeki çarpıklıklara eleştiride bulunan *Yeni Geveze*'nin yazar ve idare kadrosu sürekli değişmiştir. Kirkor Faik, A. Rıfkı ile başladığı başyazarlık ve sorumlu müdür serüvenini A. Sami ile noktalamıştır. Yazı işleri ve diğer idari kadroda da Nurettin Rüştü, Abdülvahap, Abdülsamet, Ahmet Muhtar, Dava vekili Cemil Bey, A. Remzi, H. Semih, A. Nuri isimleri okunur. Bu kadar uzun soluklu gazetede çok sayıda yazar ve çizer kendine yer bulmuştur. A. Rıfkı, Nurettin Rüştü, A. Sami, Baha Tevfik, Dava vekili Cemil bey, yazarlardan bir kısmıdır. Yazıların büyük çoğunluğu imzasızdır. Çizerler arasında D. Mazlum, Münir Osman, Mehmet Baha Bey ve Nurettin Rüştü bulunur. Gündeme, savaşımlara, ülke ve dünya sorunlarına eğilen böyle sürekliliği olan *Yeni Geveze* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

71. Hayâl-i Cedîd: (İstanbul:1326/1910)

Görsel: *Hayal-i Cedîd*, 1. sayı, 1. sayfa (16 Mart 1910)¹¹⁰

İmtiyaz sahibi Mehmet Rauf olan gazete “şimdilik cuma ve salı günleri çıkar, musavver mizah gazetesidir”. Başyazarı Ebü’s Süreyya Sami (Berker), sorumlu müdürü Mehmet Hâzım olan gazete 1910-1911 yılları arasında haftada iki defa olmak üzere toplamda 89 sayı yayımlanmıştır. 5 Mart 1326 (16 Mart 1910) tarihinde ilk sayısı

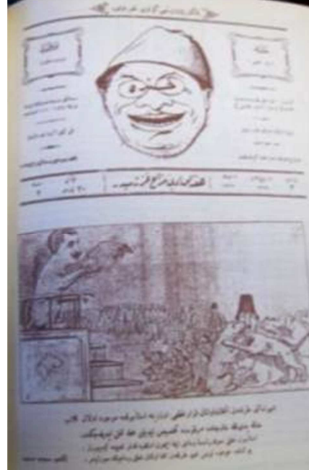
¹¹⁰ M. K.’de 1967 SC 96 numarada 79 sayısı mevcuttur.

yayımlanan gazetenin karikatürlerinde siyaset ağırlıklıdır. Özellikle II. Abdülhamit'in karikatürleri dikkat çekicidir. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

Gazetenin yazar kadrosu şu şekildedir: Mehmet Rauf, Ş. Şinaver (Kayserili M. Sıtkı), Ebüssüreyya Sami. Karikatüristleri: Mehmet Baha Bey, Halit Naci Bey, M. Haydar, Münis Osman, P. A., S.¹¹¹

72. Hande: (İstanbul: 1910)

Görsel: *Hande* gazetesinin 3. sayı, 1. sayfası (5 Nisan 1910)¹¹²

Haftalık edebî, mizah gazetesidir. İsmi üzerinde “Yalnız pazartesi günleri neşrolunur” yazar. Sedat Simavi'nin çıkardığı *Hande* gazetesi ile ilgisi yoktur. Müdürü Hüseyin Nazmi, başyazarı Cevdet Ma'şuk'tur. 22 Mart-12 Nisan 1326 (1910) tarihlerinde Ahmet Sâki Bey Matbaasında, 25x34 ebatlarında toplamda 4 sayı kadar basılmıştır. *Hande*'nin en önemli özelliği Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yazar, Mehmet Baha'nın karikatürist kadrosunda yer almasıdır. Yazılarda daha çok edebiyattan ve basından bahsedilir. *Musavver Eşref* gazetesinin devamı niteliğindedir. Hüseyin Nazmi, *Eşref* gazetesinden sonra *Musavver Eşref*'i, ondan sonra da *Hande*'yi yayın hayatına almıştır. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹¹¹ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II* a.g.k. s. 169

¹¹² M. K.'de 1957 SB 201 numarada 4 sayısı bulunmaktadır.

73. Neşter: (İzmir: 1325/1910)

Görsel: *Neşter* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (10 Nisan 1910)¹¹³

Serlevhasında “Teba-yı beşeriyyenin sakâmet-i mesturesini teşrih ve tahlil eder haftalık mizah gazetesidir” yazar. Müdürü Emin Zeki’dir. Son sayfasında Frankolar matbaasında neşredildiği yazar. Nüshası 20 paradan satılan gazete, 8 sayfalıktır. “Hırdamend, Bahtî, Mahmud Necmi, Hâki” isimleri dışında karikatürlerinde ve yazılarında imza bulunmaz. Çıkarıldığı dönem itibariyle II. Abdülhamit’i eleştiren yazı ve karikatürler çoğunluktadır. Yazılarının dili ağır, karikatürleri detaycıdır. Hemen hemen bütün karikatürleri siyasîdir.

Birkaç dilli gazetelerden biridir. Karikatür yazıları Fransızca ve Osmanlıcadır. Toplamda kaç sayı çıkarıldığı bilinmemektedir, Milli Kütüphanede ilk 3 sayısı, Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde de 1, 3 ve 9 numaralı sayıları mevcuttur. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹¹³ M. K.’de 1962 SB 244 3 sayısı da bulunmaktadır.

74. **İğne: (İzmir: 1910)**

Görsel: *İğne* gazetesinin 18. sayı, 1. sayfası (30 Mayıs 1910)¹¹⁴

30 Mayıs 1910 tarihinden itibaren toplamda 18 sayı neşredilmiş olan gazetenin kurucuları Ömer Lütfü ve Abdullah Feyzi'dir. Karikatürsüz olarak basılan gazetenin yazıları da imzasızdır. İzmir'de II. Meşrutiyet sonrası hürriyet yanlısı bir tutumla millet ve vatan için yazılar yazar. Daha ziyade gündemden bahseden gazetenin yazıları edebî olmaktan uzaktır. Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

75. **Çimdik: (İstanbul:1326/1910)**

Görsel: *Çimdik* 1. sayı 1. sayfa (3 Haziran 1910)¹¹⁵

İlk sayfasında “Şimdilik perşembe günleri neşrolunur, musavver Osmanlı mizah gazetesidir” yazan gazetenin imtiyaz sahibi Ahmet Süreyya, sorumlu müdürü ve

¹¹⁴ M. K.'de 1962 SC 98 numarada bulunmaktadır.

¹¹⁵ M. K.'de ilk üç sayısı 1956 SC 15 numarada mevcuttur.

başyazarı Ebu'lburhan Nedim'dir. Babıâli Caddesinde bulunan idarehanesinde Manzume-i Efkâr Matbaası'nda basımı yapılır ve 3 Haziran 1326 (1910) tarihinden itibaren toplamda 4 sayı kadar M. Fazlı tarafından çıkarılmıştır. *Çimdik* hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

İlk sayısındaki ilk sayfasında bulunan karikatürde Maliye memurlarına verilen matematik dersi işlenmiştir. Konuşmalar şu şekildedir:

“Muallim: -Üç, iki daha beş eder. Anladın mı Başdeki Efendi?

Şakird: -Yanımdakinin horultusundan bir şey işitemiyorum.

Öteki baştaki Şakird: -Hoca Efendi bak ben uyumuyorum.”

76. **Kâhya Kadın: (İstanbul: 1910)**

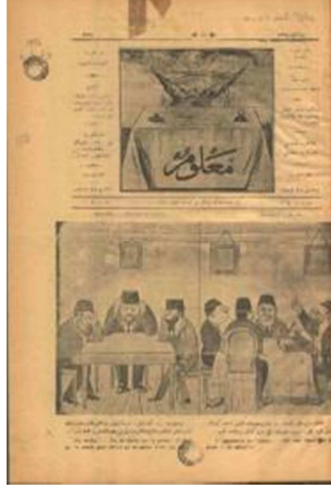

Görsel: *Kâhya Kadın* gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (04.06.1910)¹¹⁶

İlk sayfasında “Mizah gazetesi” ve “Cumalık” yazar. Sorumlu müdürü Ahmet'tir. 04.06.1910-07.07.1910 tarihleri arasında toplamda 8 sayı neşredilmiştir. Yazar kadrosu, Tulgalı, Velet Çelebi, Şekva, Ebulnakil duyan, Nail-i Cedit, Boyacızade Kurşuni (Şair Yaşar Şadi)'den oluşur, karikatürcüsü Münir Osman'dır. Gündeşlerine nazaran daha fazla karikatüre yer verir. O dönemde böyle bir gazete adı neden seçilmiştir, bu kadına kime benzetilmeye çalışılmıştır, bilinmemektedir. Gazetede bu kadın, kızlarıyla söyleşerek güncel konuları ele alır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹¹⁶ M. K.'de 1956 SC 48 numarada bütün sayıları bulunur.

77. **Ma'lum / El-Ma'lum (İstanbul: 1326/1910)**

Görsel: *El-Ma'lum* gazetesi 1. sayı, 1. sayfası¹¹⁷

Kapağında “aşka geldikçe kulaklarını gösterir el-ma'lum gazetesidir.” yazar. Temmuz 1910-27.12.1910 tarihleri arasında toplam 6 sayı olarak çıkan gazete, cumartesi ve salı günleri yayımlanır. Bazı karikatürlerin altları Fransızcadır. İdarehanesi Bâb-ı Ali caddesinde bulunan gazetenin sorumlu müdürü: Baha [Tevfik]'tir. Edebiyat müdürü: O'dur O adı altında yazılar yazar. Başyazarı El-Ma'lum Don Kişot adını kullanır. Gazetenin yazı kurulu ve yazar kadrosu ise şu şekildedir: Belli, Don Kişot, Bildik, Yabancı Değil, Belki Amucazade, Unutma Yahu, İşte O; D.K., T.F. Sudan Geçmez, At Nalı, Tırnağı Karıncalı, Taşlı Eşek, Eşref, Kabakulak, Devedikeni, Sıpa Pabuç Bırakmaz, Altı Yüz Altı, Kulakvermez. *El-Ma'lum*'un karikatürleri de *Eşek* gazetesindeki gibidir. Kapağında eşek kulakları bulunur, içindeki karikatürlerde de eşeklerin konuşurulduğu görülür. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹¹⁷ M. K.'de 1956 SC 69 numarada bulunmaktadır.

78. Tokmak: (İzmir: 1910)

Görsel: Tokmak gazetesi 15. sayı 1. sayfa (15 Temmuz 1910)¹¹⁸

İsminin altında “Siyasi, hezelli¹¹⁹, musavver Osmanlı gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Emin, şairi Mehmet Eşref’tir. Yazıları imzasızdır. Karikatürlerin altında Zeki imzası okunur. Mizanü’l Hukuk matbaasında haftada bir kere basılan 4 sayfalı büyük boy gazete (37 cm.) nüshası 10 paradan satılır. Sadece iki sayısına ulaşılabilen gazetenin diğer sayısında 20 numara yazdığı için 20 sayı kadar çıktığı düşünülmektedir. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹¹⁸ M. K.’de 1962 SC 274 numarada sadece 15. ve 20. sayılar mevcuttur.

¹¹⁹ “Hezel” kelimesi lâtife, şaka anlamlarına gelmektedir.

79. **Dertli ile Garib: (İstanbul: 1326/1910)**

Görsel: *Dertli ile Garib* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (6 Ağustos 1910)¹²⁰

İlk sayfasında “Şimdilik salı ve cuma günleri neşrolunur musavver mizah gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Şevket, idare memuru Hacı Mehmet Ali’dir. Karikatürlerini (Mehmet) Baha çizer. 6 Ağustos 1326’da (1910) ilk baskısı yapılan gazete 4 Eylül 1326’ya kadar toplamda 9 sayı çıkarılmıştır. Manzume-i Efkâr Matbaasında, 23x40 ebatlarında 4 sayfa olarak çıkarılan gazete, döneminin büyük ebatlı gazetelerinden biridir.

Gazetede yazılar özellikle *Dertli* ve *Garib* arasında diyalog halindedir. Bu tipler gazetenin isminin etrafındaki karikatürden de anlaşılacağı gibi halktan insanlardır, yoksuldurlar, üzümlerler, aşk acısı çekerler. Yazılarında da doğrudan kendi düşünce ve duygularını yansıtan ifadeler yer verirler. Birtakım yazılarda *Dertli*’nin karşısında *Tanin* gazetesi, *Adl ve İhsan* gazetesi gibi çeşitli gazeteler bulunur ve siyasi anlamda sohbetler yapılır. Karikatürlerde de diyaloglar göze çarpar, bu karikatürler de daha çok siyasi ya da çarpık düzeni eleştirir niteliktedir. *Dertli ile Garib* hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

¹²⁰ M. K.’de 1956 SC 47 numarada 8 sayısı mevcuttur.

80. Şark: (İstanbul: 1910)

Görsel: Şark gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (12 Eylül 1910)¹²¹

İlk sayfasında “Ciddi ve mizahî musavver îlanat gazetesidir, her hafta cuma ve pazartesi günleri neşrolunur” yazar. Müessisleri Hüseyin Nazmi-Muhammed Hüsnü’dür. Düzenleme bölümünün başında Osman Nuri bulunur. 20 kuruştan satılır. İstanbul’da Matbaa-yı Müştereku'l-Menfaa Osmanlı Şirketi’nde basılan gazete 28x42,5 cm ebadında, resimli ve haftalıktır. 1326/1910 – 1327/1911 tarihleri arasında toplamda 20 sayı neşredilmiştir. Fransızca ve Osmanlıca olarak iki dillidir. Edebî bir yönü yoktur, fakat siyasî içerikli karikatürleri ve tashihten geçen ilanların dili sebebiyle bu çalışmada incelenmeye değer bulunmuştur.

İlk sayısının ilk sayfasında “Gazetemizi Maksat-ı Neşrimiz” adı altında bir bölüm bulunur. Burada edebî bir dille gazetenin neden çıkarıldığı anlatılır: Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu değişim ve gelişimler gereği geride kalmış olan ticaret, zanaat ve sanayi ile ilgili hayatı canlandırmayı amaçlamıştır ve bu hedef doğrultusunda çeşitli işletmelerin, tüccarların, zanaatkârların ilan verip reklam yapmasına olanak sağlamıştır. 4 sayfalı, karikatürlü ve plansız bir gazetedir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹²¹ M. K.’de 1962 SC 266 numarada 1. ve 13. sayıları bulunur.

81. **Gıdık: (İstanbul: 1326/1910)**

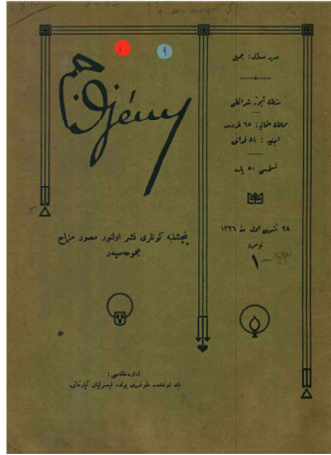
Görsel: *Gıdık*, 1. sayı, 1. sayfa (3.11.1910)¹²²

Cumartesi ve perşembe günleri neşrolunur, Selânik Matbaasında basımı yapılır. İmtiyaz sahibi H. Seyfeddin, sorumlu müdürü M. Hâzım-Arif Hikmet'tir. Başyazarı Fuat Tal'at, Refi Cevat (Ulunay), Ahmet Rasim, K. N., Asaf Konsolitiçi olan gazetenin başyazarlarının bu kadar sık değişmesi pek çok talihsizliğin sonucudur. İlk başyazar Fuat Tal'at'ın ortadan kayboluşuyla öldürüldüğü düşünülür, sonrasında Ref'i Cevat Bey, gazeteyi İttihat ve Terakki'ye uygun biçime getirmeye çalışır. Bu konuda çok sert tartışmalar olur, fakat başarılı olamaz.

Gıdık, 1910-1912 yılları arasında Selanik Matbaasında 4 sayfa olarak 67 sayı çıkarılmıştır. Fakat 60. sayıdan sonra *Münasiptir Efendim* adıyla devam etmiştir. Karikatürlerini Cevat Nuri, Pahatrekas, Z. N. ve C. P.'nin çizdiği gazete döneminin karikatür açısından en önemli gazetelerindendir. Buna rağmen hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹²² M. K.'de 1956 SB 251 numarada 60 sayısı bulunmaktadır.

82. Cem “Djem”: (İstanbul: 1910)

Görsel: *Djem Mecmuası* 1. sayı, kapak

Görsel: *Djem Mecmuası*, 1. sayı iç kapak¹²³

28 Teşrin-i Evvel 1326 (10 Kasım 1910) ile 18 Eylül 1328 (01.10.1912) tarihleri arasında toplamda 43 sayı çıkarılmış olan *Cem* mecmuasının sahibi ve müdürü Cemil Cem'dir. İdarehanesi Beyoğlu'nda bulunan derginin başyazarı ikinci sayıdan itibaren *Kalem* dergisinden geçiş yapan Refik Halit Karay'dır. “Fransızca ve Türkçe yayımlanan *Cem*, daha çok aydın ve memur kesiminin dergisi olmuştur.”¹²⁴ Mecmuanın yazar kadrosu şu şekildedir: Refik Halit Karay, İbrahim Alaaddin Gövsa, Osman Cemal Kaygılı ve Hamdullah Suphi Tanrıöver. 20,5x28 cm ebatlarında basılan gazete toplamda 16 sayfadan oluşur. Sanayi-i Nefise ve Terakki matbaalarında basılan *Cem* ön kapakta Arap alfabesiyle, arka kapakta Latin alfabesiyle yazılmıştır.

İlk sayfası kartondur ve yukarıda görüldüğü gibi sadece isminden oluşur. İkinci sayfasında “Siyasî, edebî musavver mizah mecmuası” yazar. Döneminin yönetimine karşı çıkan dergilerden biridir *Cem*. Sahibi Cemil Cem'in çizdiği karikatürler ve Refik Halit Karay'ın yazdığı yazılarla dönemin en büyük mecmualarından biri olmuştur *Cem*. Bu konuda Turgut Çeviker şöyle der: “Modern Türk karikatürünün yeniden doğuş sürecinde, önemli bir yapı taşı oluşturmuştur *Cem* dergisi. Türk karikatürünün ilk devrim hareketinin çok önemli bir parçası olan *Cem*, -birkaç istisna sayılmazsa- baştan sona Cemil Cem'in karikatürleri, Refik Halit'in yazılarıyla yayımlanmıştır. Cemil Cem,

¹²³ M. K.'de 1956 SB 177 numarada 43 sayısı da bulunmaktadır.

¹²⁴ Ebubekir Ergün, *Cem Mecmuası'nın İncelenmesi (1910-1912)*, Sorumlu Dnş.: Prof. Dr. Harun Duman, 2009, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, s. 23

bütün varlığıyla siyasal ortama ayna tutmuş; dönemin ruhunu, karikatürleriyle yansıtmıştır.”¹²⁵

Cem, tabii ki sürdürdüğü muhalif tavrından dolayı sansüre maruz kalacaktır. 30. sayıdan itibaren kapağındaki Refik Halit ibaresinin kaldırılmasıyla birlikte Refik Halit’in dergiden ayrıldığı düşünülmüştür. Oysa bunun sebebi Refik Halit’in sürgüne gönderilmesidir. Bununla birlikte 17 Ağustos 1912 tarihli *Cem*’in 34. sayısında “gazetemizde münderiç bilumum imzasız makalât muharririmiz Kirpi’nin eseridir” yazmasından da anlaşılacağı gibi Refik Halit Karay sürgünden yazılar göndermeye devam etmiştir. Bazı sebeplerden ötürü çıkış tarihlerinde aksamalar da olmaktadır. On beş gün boyunca yayımlanmayan dergi sonrasında özür yazısı yazar. Daha sonrasında da sürekli değişen çıkış günlerini perşembe olarak belirler. Sonrasında 8 Temmuz 1911 tarihinden itibaren bir yıl süreyle *Cem*’in sesi çıkmaz. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yapmış olduğu baskılar sebebiyle bir yıl yayın hayatına ara verir. Cemiyet’in İtilaf Fırkası’na yerini 7 Ağustos 1912’de bırakmasıyla geri döner. On sayı daha devam ettikten sonra yayımlanmayı keser. Balkan Savaşı’nın başlaması ve cephelerin bozulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü savunan Cemil Cem, sessizce yayın hayatına son verir.

Hakkında yapılan tez çalışmaları:

1. Ebubekir Ergün, Cem Mecmuası'nın İncelenmesi (1910-1912), Sorumlu Dnş.: Prof. Dr. Harun Duman, 2009, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

---

¹²⁵ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, 1988, Adam Yay., İstanbul, s. 176

83. Eşek: (İstanbul: 1326/1910)

Görsel: *Eşek* gazetesinin 1. sayı, 1. sayfası (29 Kasım 1910)¹²⁶

İlk sayfasında “Pazartesi ve perşembe günleri kulaklarını gösterir, insanlara ders-i edeb verir, mutî ve mütehammil hayvan gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi Merzifonî, yazar kadrosu Baha Tevfik, Ahmed Nebil, sorumlu müdürü Halil olan gazetenin edebî müdürü Çeminderzâde Nahek, başyazarı Kıbrısî Don Kışot’tur. Nefâset Matbaası, Matbaa-i Manzûme-i Efkâr’da 28x40 ebatlarında basımı yapılan gazete 16 Teşrin II 1326 (29 Kasım 1910) - 27 Eylül 1328 (10 Ekim 1912) tarihleri arasında toplamda 19 sayı olarak çıkmıştır. Sansürden dolayı sık sık kapatılan gazete farklı adlarla tekrar çıkarılsa da 1912’de en son *Eşek* adına tekrar kavuşur ve numaralandırılmaya kaldığı yerden devam eder. Gazetenin yazar ve şair kadrosu şu şekildedir: Heyet-i Tahririyye: Topal Eşek, Kır Eşek, Tırnağı Karıncalı Eşek Kabakulak, Heyet-i İhbariyye: Sıpa, Katır, Yaban Eşeği, Sudan Geçmez, Tilki, Deve, Kuş, Uyuz Eşek, Kertenkele, Kaplumbağa. Gazetenin karikatürlerini (Mehmet) Baha Bey çizer. “Eşek” her türlü yergi yapan, dersi veren, bilge kişidir. Yukarıdaki karikatürde Eşek, Osmanlı paşalarına II. Meşrutiyet’i kabul etmemelerinin sonucunda ağlamalarına karşın; “Attan inen eşeğe biner” der.

Eşek yayımlandığı II. Meşrutiyet döneminde baskı sayısı en yüksek gazetelerden biri olmuştur. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (II)* kitabında birinci

¹²⁶ M. K.’de 1956 SC numarada 19 sayısı da mevcuttur.

sayısının ilk baskıda on bin, ikinci baskıda kırk iki bin çıkarıldığını söyler.¹²⁷ *Eşek* hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

84. **Alafranga: (İstanbul 1326/1910)**

Görsel: Alafranga 1. sayı kapağı (30.11.1910)¹²⁸

Alafranga, salı ve perşembe günleri 4 sayfa olarak Ruşen Matbaası'ndan yayımlanır, 10 paraya satılır, Osmanlı edebî mizah gazetesidir. İsmi altında “(Şanet Kesler) tarzında edebî mizah gazetesidir” yazar. 17 Teşrin II - 2 Kanun I 1326 (30.11.1910-15.12.1910) tarihleri arasında toplamda 3 sayı çıkan gazete “arz-ı maksad” başlığı altında kendini şöyle tanıtır: “Gazetemizin şekli de gösterir ki, mizahîdir. Fakat biz mizahı, şekl-i edebîsi dâhilinde kabul ettiğimiz için adâb-ı umumiyye ve ihtisâsât-ı edebiyeye cidden riayet ederiz. Ve bu sebeplerdir ki kavâid-i teşrifat ve tarâifine fart-ı riayetini medlûlu olan *Alâfranga* kelimesini kendimize ser-levha ittihaz ettik.”¹²⁹

Alafranga'nın serlevhasında şu söz bulunmaktadır: “Maksad, sözün mefâdd-ı hakikat- penahıdır / Matlûbumuz zavallıların intibahıdır.” İmtiyaz sahibi Hasan Necmi, başyazarı Ezop (Süleyman Tevfik) olan gazetede yazılar da karikatürler de çoğunlukla imzasızdır. “İmza: Yok” şeklinde okunabilen imzalarda isim bulunmadığı gibi okunamayan imzalar da bulunmaktadır. Tamamı Osmanlıca ve matbu olan gazetenin

¹²⁷ Turgut Çeviker, “*Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*”, 1988, Adam Yay. İstanbul, s. 167

¹²⁸ M. K.'de 1956 SC 4 numarada bulunmaktadır.

¹²⁹ *Alafranga*, 30.11.1910, s.1 (Yukarıdaki gazete görselinin en altında yer alan yazıdır.)

yazıları “Merkep” ile sahibi arasında gündeme dair gelişen diyaloglardan oluşur. Gazetenin 3. sayfasında bir hikâye bölümü bulunur.

Kapak niteliğinde olan ilk ve son sayfa karikatürlerinden de anlaşılacağı gibi *Eşek* gazetesiyle bir ilgisi bulunduğu düşünülebilir. M. S. Çapanoğlu da bu konuda şunları yazmıştır: “*Alafranga*’nın *Eşek*’i kopya etmesi, Baha Tevfik’in çıkardığı *Eşek* ve torunlarının halk tarafından tutulmasından ve çok satılmasından ileri geldiği kesindir. Esasen yazılarından ve karikatürlerinden de bunu anlamak kabildir.”¹³⁰ Bununla birlikte Turgut Çeviker *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (II)* adlı kitabında Münir S. Çapanoğlu’na katıldığını, fakat *Alafranga*’nın karikatürlerinin *Eşek* türü diğer gazetelere göre daha acemi ve zayıf olduğunu ileri sürer.¹³¹ *Alafranga* gazetesi hakkında tez bulunmamaktadır.

85. Lâla: (İstanbul: 1910)

Görsel: *Lâla* gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (02.12.1910)¹³²

Kapağında “Şimdilik haftada bir defa, ileride iki defa neşrolunacak musavver mizah gazetesidir” yazar. Kendini tanıttığı yazıda da seviyeli, ahlak kurallarını aşmadan ve tarafsız olarak mizah yapacağından bahseder. 2 Aralık ile 30 Aralık 1910 tarihleri arasında toplamda 5 sayı basılmıştır. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Enver,

¹³⁰ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimize Dair Bilgiler ve Hatıralar*, s. 131

¹³¹ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, 1988, Adam Yay., İstanbul, s. 167

¹³² M. K.’de 1956 SC 58 numarada 5 sayısı da mevcuttur.

başyazarı Mum Bey'dir. Yazıları imzasız olan gazetenin çizer kadrosunda daha önceden de çeşitli gazetelerde adı geçen D. M(azlum) ile Mehmet Baha Bey bulunur. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

86. Kibar: (İstanbul: 1910)

Görsel: *Kibar* gazetesi 1. sayı 1. sayfa (06.12.1910)¹³³

İlk sayfasında isminin altında “Hemcinsine ders-i edeb verir, sahiplerinin kibarlığı tutunca neşrolunur, mûti, mütehammil ve beynelmilel gazetedir” yazar. Sorumlu müdürü Sâlih, Edebî müdürü Kenarın Dilberi, başyazarı: Don Kışot: Hem Saman Yer Hem de Ot, Heyet-i Tahririye: Marsivanî, Ekmekçinin Beykeri, Avanak, Kabakulak, Kuyruksuz, Tırnağı Karıncalı, Topal Merkep, Kır Merkep, Sudan Geçmez, Yaban Merkebi, Uyuz Merkep olarak gazetede belirtilmiştir. *Eşek* gazetesinin kapatılmasından sonra çıkarılsa da 06.12.1910 tarihinde sadece tek sayı çıkarılabildiği görülmüştür. İstanbul, Karabet Matbaasında 28x40 ebatlarında *Eşek* gazetesinin şekil olarak birebiri olarak neşredilmiştir. *Kibar* hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹³³ M. K.'de 1956 SC 57 numarada bulunur.

87. **Musavver Şâhika: (İstanbul: 1910)**

Görsel: Musavver Şâhika 1. sayı kapak (12 Aralık 1910)¹³⁴

Sorumlu müdürü ve imtiyaz sahibi olan Kaşutizade Ahmet Fuad tarafından 12 Aralık 1910 tarihinde yayımlanmaya başlayan mecmuanın ilk sayfasında “Siyasi, içtimai, edebî, fennî, mizahi, pazartesi günleri neşrolunur mecmuadır” yazar. 16 sayfadan oluşan mecmua kendine her ne kadar musavver dese de ilk sayılarda karikatür sadece kapakta ve zaruri durumda iç sayfalarda kullanılır. Bir mecmuada en fazla 2-3 karikatür bulunur. Daha sonra 1911 tarihinde yayımlanmaya başlanan sayılarında ise tam bir mecmua gibidir. Hemen her hikâyeye fotoğraf niteliği taşıyabilecek profesyonel karikatürler eklenmiştir. Sayfa sayısı da 56’ya çıkmıştır fakat hiçbir sayısında gün ve ay tarihi bulunmaz, sadece yılı yazar. Kaşutizade Ahmet Fuad, ilginç bir şekilde ikinci sene yayımlanan sayılara da 1. sene notunu düşmüştür. Nüshası 100 para, seneliği 40 kuruş olan gazetenin basımını yine Bâb-ı Âli Caddesinde Selanik Matbaasında yapılıır.

Başyazarı ya da yazar kadrosu ile ilgili bir ibare bulunmazken karikatürlerde de bir imzaya rastlanmaz. Bununla birlikte ikinci senenin ikinci sayısında “Mündericât” başlığıyla bir bölüm bulunur ve bu bölümde içerikle ilgili kısımların yazarları tanıtılır: Tevfik Fikret, Faik Ali, Celâl Sahir, Makbul Agâh, Hayriye Melek Hunç, Bed’i Nuri, Abdülhak Hayri, M. Rami, A. M., Kilisli Rıfat, Ebulhasan Kemal, İsmail Necati, Nejat Osman. Bu isimler içerikteki metinleri hazırlayanlardır fakat bu şekilde bir takdim sadece ikinci senenin mecmualarında görülür. İlk seneninkiler tamamen imzasızdır. “Resimler” başlığı altında da şunlar yazar: Şuayib, Şuayib’in Mezarı, Mecnune, Mini Mini Çoban, Maişet Yolunda. Bunlar muhtemelen mecmuanın içindeki karikatürlerin isimleridir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹³⁴ M. K.’de 1957 SB 157 numarada iki seneye ait toplam 7 sayısı mevcuttur.

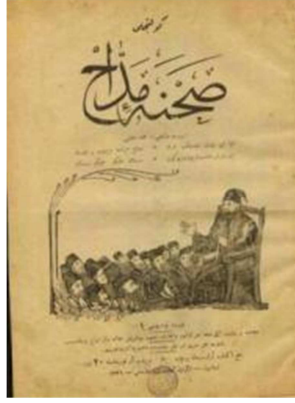
88. **Yuhâ: (İstanbul: 1326/1910)**

Görsel: Yuhâ gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (15 Aralık 1910)

Eşek gazetesinin varyasyonlarından biridir. İsminin altında: “İcabı halinde denir: edebî yuhâ, fenni yuhâ, siyasi yuhâ...” yazar. Edebiyat müdürü Külhan Beyi’dir. Adının önünde “Yegâne ciddi söz: YUHÂ” yazar. İstanbul, Babıâli Caddesinde Karabet Matbaasında basılıp nüshası 10 paradan satılan gazete, 40 cm.lik 4 sayfadan oluşur. Başyazarı Kopuk Don Kişot adıyla bilinir. (Bu isim *Eşek* gazetesinde Kıbrısî Don Kişot şeklindeydi.) İmtiyaz sahibinin de kullandığı isim göz önüne alınırsa siyasi yazıların çoğunluğundan ötürü gazete yazar ve çizerlerinin rumuz tercih ettiği görülür. Nitekim “fenni yuhâ”dan ziyade “siyasi yuhâ” ağır basar. Çizimler de Mehmet Baha’nın çizimleridir. Haftada iki defa çıkarıldığı söylenen gazetenin maalesef tek nüshası bulunabilmiştir. Dolayısıyla tek sayı çıkarılmış bir yayın olma ihtimali yüksektir. Çizimler ve yazılardaki iğneleyici üslup *Eşek* gazetesiyile aynıdır. Hiciv ve eleştiriden dolayı sıklıkla kapatılan *Eşek* gazetesinin basında var olma çabasının bir göstergesidir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

89. **Gülünçlü Sahne Meddâhı: (İstanbul: 1326/1910)**

Görsel: *Gülünçlü Sahne Meddâhı* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa¹³⁵

İlk sayfasında “Haftada bir veyahut iki defa neşrolunur ve icabında musavver çıkabilir letâife dair mizah gazetesidir” yazar. Babıâli Caddesinde Artin Asaduryan Matbaasında büyük boy 8 sayfa olarak basılır, nüshası 20 paradan satılır. Yazarı Mehmet Hilmi’dir. 3 sayı kadar çıkmıştır. 3 sayısında da 1326 (1910) yılından başka tarih bulunmamaktadır. *Gülünçlü Sahne Meddahı* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır. İlk sayısının ilk sayfasında şu dörtlük bulunur:

“İlâ ey zevât-ı letâif-i meram
Meddah-ı mizaha verip bir nizam
Eder arz-ı hizmet o yüzden bugün
Selamünaleyküm ve aleykümselâm”

Gazetenin bütün yazılarını Mehmet Hilmi yazmıştır. Onun adından başka ada da rastlanmaz. Yazıların büyük kısmı sahnedeymiş gibi bir izlenimdedir. Oyuncu ve seyirciler bulunur. Gazetede tam bir meddâh havası vardır. Yukarıdaki ilk sayının ilk sayfasında da bir anlatıcı (meddah) ve dinleyiciler bulunur. Meddah Mehmet Hilmi’ye benzetilmiştir.

Mehmet Hilmi Bin Osman¹³⁶

¹³⁵ M. K.’de 1962 SB 232’de 3 sayısı da bulunmaktadır.

¹³⁶ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, Adam Yay., İstanbul, 1988, s. 180

90. **Gece Kuşu: (İstanbul: 1911)**

Görsel: *Gece Kuşu* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (6 Ocak 1911)¹³⁷

İlk sayfasında “Şimdilik haftada bir defa olmak üzere cuma günleri neşrolunur” yazar. 6 Ocak 1911’den (24 Kânunuevvel 1326) itibaren 3 sayı çıkarılmıştır. 37 cm.lik 4 sayfadan oluşan gazete 10 paraya satılmıştır. İmtiyaz sahibi Arif Hikmet, sorumlu müdürü Mehmet Kemalettin Bey’dir. Gündeme ve halka yönelik yazılar yazan gazetenin yazar kadrosunda Ş. Şınaver, Arif Hikmet, Mehmet Kemalettin Bey ve takma adlar olarak da Papağan, Gece Kuşu bulunur. Yazıları daha çok gündemle ilgili başlıklardan ve kısa olay tahlillerinden oluşur. Karikatürlerini de Pahatrekas çizer. Karikatürleri gazetenin genel muhtevasına göre siyasi veya sosyaldır. Tanin Matbaasında neşredilen gazete uzun soluklu olamamıştır. *Gece Kuşu* hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

¹³⁷ M. K.’de 1956 SC 26 numarada 1. ve 3. sayıları mevcuttur.

91. **Curcuna: (İstanbul: 1327/1911)**

Görsel: Curcuna gazetesi 4. sayı, 1. sayfa (3 Mart 1911)¹³⁸

İlk sayfasında “İdare-i Meşrutîye hâdim, cuma ve salı günleri neşrolunur. Zülfi yâra dokunmaz, musavver mizah gazetesidir” yazar. Babîâlî caddesinde bulunan idarehanesinde Asır matbaasında basımı yapılır. 20 Şubat 1911’de ilk sayısı yayımlanan 4 sayfalık gazetenin imtiyaz sahibi Kırkor Faik’tir. İlk ve son sayfalarında karikatür bulunur, onun dışında yazıları ve karikatürleri imzasızdır. Sadece ilk sayfasında başyazarının G. Rıfki olduğu yazar. Sonraki sayılarda Kırkor Faik yerine K. B. Kayseriyan’ın ismi geçmeye başlar. 20 Şubat’tan itibaren kaç sayı çıktığı bilinmemektedir fakat Mayıs ayında birinci sayıdan itibaren tekrar çıkar.

7 Mayıs 1911’de bir *Curcuna* daha ortaya çıkmıştır. Meşrutîyet’e hizmet eden, pazartesi ve Perşembe günleri yayımlanacağını söyleyen resimli mizah gazetesidir. O da önceki gibi tek sayı olarak kalmıştır. Muhtemelen ilk *Curcuna*’nın kapatılması ardından devamı olarak yayımlanması uygun bulunmamıştır. Çünkü içerik de gazetenin sahibi de değişmez. K. B. Kayseriyan yine serlevhada yerini alır. Yusuf Niyazi başyazardır ve gazete içinde “Kırmızı Fesliler/Resimli Milli Roman” adıyla bir tefrika romanı bulunur. Sadece iki karikatürü bulunur, bir önceki *Curcuna* gibi ve bu gazetenin de karikatüristi imzasını atmaz. Gazete hakkında da bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹³⁸ M. K.’de 1962 SB 281’de 2 sayısı mevcuttur.

92. **Çekirge: (İstanbul: 1327/1911)**

Görsel: Çekirge gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (14.03.1911)¹³⁹

İlk sayfasında “Haftada iki defa pazartesi ve perşembe günleri zıp zıp sıçrar, mizah gazetedir” yazan gazete 14.03.1911-11.04.1911 tarihleri arasında Reşadiye Matbaasında toplamda 10 sayı çıkmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Hüseyin Nazmi’dir. Başyazarı Çekirge, ressamı Sığırcık’tır. Bazı karikatürlerin altında D. M. imzası görülür. İlk sayfasında bir çekirge ve sığırcık resmedilmiştir, güya çekirge sığırcığına bir şeyler izah eder. Altında da şu şekilde yazar: “Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, üçüncü de ele geçersin çekirge”.

İttihat ve Terakki yanlısı gazetenin yazar kadrosu şu şekildedir: Hüseyin Nazmi, S. Şenaver, Muhlis, Şadan, Ajans Zimbıldak, Felek, Çekirge, Tırtıl. Cadaloz’un da bazı sayılarda ismine rastlanır.

Yukarıdaki “Bir Düello” adlı karikatürde iki kişi düelloya tutuşur, kısa boylu zat düelloyu başlatır ve atlarındaki yazıda şöyle demektedir: “- Haydi bakalım, hangimizde yürek Selanik? / -Haydi! Ben zaten Selanik’te aldım dersimi!” Reşadiye matbaasında basılan gazete 4 sayfa olarak ilk ve son sayfaları karikatürlü ve uzun köşe yazılarıyla dolu olarak neşredilmiştir. Çekirge hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

¹³⁹ M. K.’de 1956 SC 76 numarada 10 sayısı da mevcuttur.

93. **Züğürt: (İstanbul: 1911)**

Görsel: Züğürt gazetesinin 5. sayı 1. sayfası (14.03.1911)¹⁴⁰

İlk sayfasında “Milletin terbiyesine hâdim "edeb dairesinden" harice çıkmaz, mizah gazetesi” yazar. İmtiyaz sahibi Cemil Elsim, sorumlu müdürü Ahmet Muhtar Kevakibi’dir. Başyazarı Osman Nuri, yönetim müdürü Himmetzade Nurullah Sami’dir. Manzume~i Efkâr Matbaasında 14 Mart 1911 ile 13 Temmuz 1911 tarihleri arasında toplamda 17 sayı neşredilmiştir.

Haftalık olan *Züğürt*, “Binin yarısı beş yüz, o da bizde yok” diyerek halk için çıkan halkın sorunlarına değinen bir yayındır. Daha önceki gazetelerde görülen “Eşek” tiplemesi burada da karşımıza çıkıyor. Bunun da en önemli sebebi “Eşek” tiplemesini öncüsü Baha Tevfik’in *Züğürt*’te de yazar kadrosunda olmasıdır. “Eşek” tipi asıl “Züğürt” tipinin yardımcısıdır, birlikte fakir, yardıma muhtaç insanları dinler, öğüt verirler. Bununla birlikte iç ve dış politika, devlet, belediye meseleleri de eleştirilir. Dönemine göre özellikle çizgi bakımından daha profesyonel sayılabilecek bir düzeyde olan gazetenin yazar kadrosunda Ahmet Nebil, Baha Tevfik, B. Ahmet Muhtar, çizer kadrosunda da D. Mazlum bulunur. Uzun ömürlü olamayan *Züğürt* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁴⁰ M. K.’de 1957 SC 1 numarada 17 sayısı da bulunmaktadır.

94. **Cici: (İstanbul:1911)**

Görsel: Cici gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (25 Mayıs 1911)¹⁴¹

İlk sayfasında “Şimdilik haftada bir perşembe günler neşrolunur, millet ve devlete hâdim edebî ve mizahî bîtaraf Türk gazetesidir” yazar. İsminde bulunan karikatürde uzun saçlı bir kadın ve Eros’a benzetilen bir erkek çocuk resmedilmiştir. İmtiyaz sahibi Arif Hikmet, Mes’ul müdürü Kemalettin, başyazarı Ahmet Reşat’tır. Ahmet Reşat, Kemalettin, C. Fikret, H. Rüştü’nün yazar kadrosunda bulunduğu gazetenin karikatürlerinde C. P. (bazen de P. C.) imzası okunur. Bununla birlikte a. Rigopulos adında bir başka karikatüristi daha vardır. Manzume-i Efkâr Matbaasında 12-26 Mayıs 1327 (1911) tarihleri arasında toplamda 2 sayı olarak neşredilmiştir. Mizahtan çok edebî yazılarıyla ön plana çıkan bir gazetedir. Çıktığı dönemdeki savaşlar ve karışıklıklar yayın hayatına devam etmemesinin sebeplerinden olabilir. Zira kapatılmasının sebebi açıklanmamıştır. Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁴¹ M. K.’de 1957 SB 212 numarada 2 sayısı da mevcuttur.

95. **Adl ü İhsan: (İstanbul:1329/1911)**

Görsel: Adl ü İhsan gazetesinin 1. sayı, 1. sayfası (19.04.1911)¹⁴²

İmtiyaz sahibi Zülfü, sorumlu müdürü Rıza, başyazarı Ahmet Nebil olarak belirtilen gazetenin idarehanesi Necm-i İstikbal Matbaasındadır. İlk sayfasında “Gölge etme Adl ü İhsan istemem” ile “Şimdilik haftada bir neşrolunur ve her şeyden bahseder gazetedir. İleride daha çok neşredeceğimizi vaat (!) ederiz” yazar. Bu yazı ikinci sayısında şu şekilde değiştirilmiştir: “Şimdilik haftada bir neşrolunur müdafaa-i adl ve Meşrutiyet, hakperest bir ceridedir”. İlk sayfasında ayrıca; “Her husus için ‘İbrahim Hakkı’ namına müracaat olunmalıdır” yazar. 28,5x41 ebatlarında olan gazete 19.04.1911 ve 02.05.1911 tarihlerinde nüshası 10 para olarak toplamda 2 sayı çıkarılmıştır.

Görsel: Adl ü İhsan gazetesi 2. sayı, 1. sayfa (02.05.1911)

Çarşamba günleri basılan gazete 4 sayfadan ibarettir. Karikatüristi M...d takma adıyla çizer. Karikatürler siyasî gündemi tasvir eder, ilk ve son sayfalarda yer alır. Bu karikatürlerden güncel dünya siyasetiyle ilişkilendirilebilen Fas’a ait olanı çok çarpıcıdır. Çünkü günümüzde de Arap yarımadasındaki etnik ve siyasi problemler sıcaklığını korumaktadır. Karikatürde sömürge devletlerinin Fas’ı işgali ve Faslıların bu

¹⁴² Milli Kütüphane’de 1956 SC 5 numarada bulunmaktadır.

olaya karşı tutumları resmedilmiştir. Altında da şöyle yazar: “Fas parçalanıyor. On iki milyonluk bir hükümet-i İslâmiye’nin nâmı harita-i âlemden siliniyor. Faslılar ise hâlâ birbirinin gözünü çıkarmakla, kanını dökmekle meşgul... İbret!”

Gazetede üçüncü sayfada yine siyasi içerikli şarkı bölümü bulunmaktadır. Genelde birer sütunluk makalelerden oluşan gazete bu makalelerde kadrolardan mebuslara, siyasetten usulsüzlüklere kadar gündemde olan her şeyden bahseder. Yazıları çoğunlukla ciddi; karikatürleri mizahî olmakla birlikte eleştireldir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

96. Şaka: (İstanbul: 1327/1911)

Görsel: Şaka gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (25 Mayıs 1911)¹⁴³

İsminin altında “Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur, Osmanlı mizah gazetesi” yazar. İmtiyaz sahibi Fuad Tal’at, sorumlu müdürü M. Nâzım’dır. Türk matbaasında bol karikatürlü 4 yaprak, 8 sayfa olarak basılıp 25 kuruştan satılmıştır. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* adlı kitabında 21 sayı çıkarılan bir Şaka’dan bahseder fakat o Şaka gazetesi siyasi olarak karikatürsüz bastırılmış bir gazetedir. Asıl karikatürün ve mizahın olduğu gazete bu çalışmada incelenen Şaka’dır. Ulaşılabilen tek sayısı mevcuttur. Bu sebepten uzun soluklu olamadığı düşünülmektedir. 4. ve 5. sayfalarında büyük boy bir karikatür bulunur, o karikatürde “Münir” imzası Latin harfleriyle yazılmıştır. Yazılarında başka imza bulunmaz, sadece ilanât bölümünde “Şaka” imzası görülür. Şaka gazetesi hakkında bir tez çalışması yapılmadığı gibi hakkında malumat veren eser sayısı da çok azdır. Bu sebeple görülebilen gazete üzerinden inceleme yapılmıştır.

¹⁴³ M. K.’de 1957 SB 144 numarada ilk sayısı bulunmaktadır.

97. **Cart Beyim: (İstanbul: 1327/1911)**

Görsel: *Cart Beyim* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (2 Haziran 1911)¹⁴⁴

İlk sayfasında “Perşembe günleri neşrolunur risâle-i mizâhiyedir” yazar. 29 cm ebadında 8 sayfalık 3 forma bir arada çıkan Haziran 1327/1911 tarihli gazetenin müdürü ve başyazarı Ahmet Reşat’tır. Manzume-i Efkar Matbaasında haftalık olarak basılan gazete daha çok karikatürleriyle mizahîdir. Yazılarında gündemi ele alırken daha çok İttihat ve Terakki’nin yanlış devlet politikasından bahseder. Toplamda üç sayı kadar çıkmış olsa da İttihat ve Terakki’ye muhalif bir ses olması bakımından önemlidir. Bilindiği gibi o devirde basın ve yayım hayatı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin hâkimiyetindedir. *Cart Beyim* Meşrutiyet yanlısıdır, fakat İttihat ve Terakki Cemiyetinin sadece özgürlük çatısı altında Abdülhamit Han’ı taklit ettiğini savunur. Bu açıdan tam olarak İttihat ve Terakki’nin de sözcüsü olduğu söylenemez. Bununla birlikte yazıları imzasızdır, karikatürleri ise C. P. (ya da bazen P. C.) imzasıyla görülür. *Cart Beyim* hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁴⁴ M. K.’de 1956 SB 540 numarada mevcuttur.

98. **Cadaloz: (İstanbul:1327/1911)**

Görsel: Cadaloz gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (4 Haziran 1911)¹⁴⁵

22.03.1327-27.08.1327 (04.06.1911-09.11.1911) tarihleri arasında toplamda 45 sayı olarak salı ve cumartesi günleri çıkan gazetenin sorumlu müdürü Haydar Rüştî, imtiyaz sahibi ve başyazarı Nureddin Rüştî'dir. İlk sayfasında “Şimdilik salı ve cumartesi günleri neşrolunur mizah gazetesidir” yazar. Toplam 4 sayfa olan gazetenin ilk ve son sayfalarında karikatür (bu karikatürler Cadaloz'un resmedildiği orta yaşlı kıvrıkcık saçlı bir adam etrafında çizilir), orta sayfalarında köşe yazıları bulunur. Köşe yazılarına “Çançan, Kötek, Saçma” gibi adlar verirken yazarlar daha çok diyalog şeklinde hicivler yazarlar.

Yazdığı eleştiriler sebebiyle bir dönem kapatılan gazete, *Afacan* adıyla sekiz sayı kadar varlığını sürdürür, sonra tekrar kendi adına döner. *Afacan*'da kapağında “İşi gücü Çançan” derse de kendi adına geri döndükten sonra “İşi günü aforoz” olarak değiştirir. *Cadaloz* hakkında tez bulunmamaktadır.

¹⁴⁵ M. K.'de 1956 SC 80 numarada bütün sayıları bulunmaktadır.

99. **Kara Sinân: (İstanbul: 1327:1911)**

Görsel: Kara Sinan gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (8 Haziran 1911)¹⁴⁶

İlk sayfasında “Pazartesi ve çarşamba günleri neşrolunur, Osmanlı mizah gazetesidir” yazar. Mustafa Halil imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürüdür. 26.05.1327-01.09.1327 (08.06.1911-14.09.1911) tarihleri arasında 8'er sayfalık 11 sayı kadar neşredilmiştir. Daha önce çıkarılan *Şaka* gazetesinin süreği niteliğindedir. Karikatürist M. Osman burada da aynı çizgide devam etmiştir. Türk karikatürünün önemli ilklerinden birini de bu çizgide kullanır: karikatürlerindeki konuşmalar konuşma balonları şeklindedir. Türk karikatürüne bu yenilik çok sonra girecektir. Gazetenin köşesinde 1-2 şeklinde numaralandırma vardır. *Şaka*'nın ikinci sayıyı görememesinden dolayı böyle bir numaralandırma yapılmış olması muhtemeldir. Diğer 2 sayı da 2-3, 3-4 şeklinde gider. *Kara Sinân* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁴⁶ M. K.'de 1956 SB 310 numarada bütün sayıları bulunur.

100. **Lâtife: (İstanbul: 1911)**

Görsel: *Lâtife* gazetesi 1-5. sayı 1. sayfa (1 Temmuz 1911)¹⁴⁷

Sahibi ve sorumlu müdürü Hüseyin Hüsni ve başyazarı Fuad Talat tarafından Türk Matbaasında neşredilen gazetenin serlevhasında “Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur Osmanlı mizah gazetesidir” yazar. Dersaadet’te Bâb-ı Âli Caddesinde neşrolunan gazetenin nüshası 5 kuruştan satılır. Yazıları imzasız olmakla beraber karikatüristleri A. Rigopulos ve D. Mazlum’dur. Buna rağmen görülebilen sayıları cumartesi günü çıkmıştır. 8 sayfalık ve büyük karikatürlü gazete daha çok siyasidir. 1 Temmuz 1911 ile 15 Temmuz 1911 tarihleri arasında basılan *Lâtife* daha önceki bir sıra gazetenin devamı olduğunu ilk sayısında kendi açıklar. *Şaka* gazetesi kapatılınca *Kara Sinan* çıkarılmaya başlanır. Onların ardından gazetenin adı *Lâtife* olur. *Lâtife*’nin de ömrü maalesef kısa olur. *Lâtife* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁴⁷ M. K.’de 1956 SB 308 numarada 3 sayısı (1-5,2-6,3-7) bulunmaktadır.

101. Afacan: (İstanbul: 1327/1911)

Görsel: *Afacan* 1. sayı kapağı (19.07.1911)¹⁴⁸

19 Temmuz–13 Ağustos 1327 (1911) tarihleri arasında salı ve cumartesi günleri mizah gazetesi adı altında çıkmıştır. İlk sayfasında “Şimdilik salı ve cumartesi günleri neşrolunun mizah gazetesidir” ibaresi ve Bâb-ı Ali Caddesinde bulunan idarehane ile abonelik bilgileri yer alır. 27,5x40 ebatlarında olan gazete sırasıyla Manzume-i Efkâr, Sada-i Millet ve Reşadiye matbaalarında yayımlanmıştır. Osmanlı için abonelik bedeli 30 kuruş, Ecnebi memleketler için 12 Frank’tır.

Gazetenin başyazarı ve çizeri (ser muharriri ve musavveri) ‘Afacan’ adı altında takma adla geçer. Sorumlu müdürü (müdür-i mes’ûl) ise Hüseyin Nazmi’dir. Gazetenin ilk sayfasında işinin gücünün ‘çan çan’ olduğu yazılmıştır. Gazete, toplamda 4 sayfa olup karikatür açısından fazla zengin değildir. Sadece kapakta ve en arka sayfada karikatür kullanıldığı görülür. Bu karikatürler de siyasi içeriklidir ve daha çok, – Trablusgarp savaşı dolayısıyla- ülkede yaşanan sefaleti ve muhalefet ülkeleri ana tema olarak alır. Makaleler ve şiirler de karikatürleri açıklar niteliktedir. Savaşın ve muhalif ülkelerin ele alındığı makalelerin aralarına şiirler yerleştirilmiştir.

Trablusgarp Savaşı döneminde çıkan *Cadaloz* adlı gazetenin 34–41 arasındaki sayılarına *Afacan* adı verilmiştir. Bu yıllarda özellikle askeri sansür nedeniyle süreli yayınların sık sık isim değiştirdikleri görülür. *Cadaloz* da bu örneklerden biridir.

¹⁴⁸ Milli Kütüphane’de 1956 SC 80 numarada bulunmaktadır.

Toplamda 8 sayı çıkan gazete daha sonra tekrar *Cadaloz* adı altında devam etmiş, fakat sansürün baskısıyla bir müddet sonra yayın hayatına son vermiştir. *Cadaloz*'da başlatılan “Çakırpençe”ye ait kıtalar *Afacan*'da da devam eder. Sadece ilk sayfada yeni numaralandırma yapılmıştır, iç sayfalarda *Cadaloz*'un kaldığı yerden devam edilir. İlk sayısının iç kısmında *Cadaloz* tekrar yayımlanacağına kadar kendisine vekâlet etmek üzere *Afacan*'ın okuyucununun ellerinden öpeceği yazılmıştır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

102. Baba Himmet: (İstanbul:1911)

Görsel: *Baba Himmet* gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (01.09.1911)¹⁴⁹

İlk sayfasında “Şimdilik perşembe, pazartesi günleri neşrolunur, her şeyden bâhis, bî- taraf Osmanlı gazetesidir” yazar. Şablon olarak nargile içen, yaşlı biri karikatürize edilmiştir. 01.09.1911 tarihinde ilk sayısı yayımlanan gazete toplamda 6 sayı kadar çıkmıştır. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Gümülcineli Osman Nail, ressam ve başyazarı Dava vekili Nazif'tir. Bilindiği üzere Baba Himmet, Karagöz tiplerinden biridir ve Meşrutiyet yanlısı, milli egemenliğe düşkün bir duruş sergiler. Bununla birlikte gazetede sürekli partiye bağlı olmamak, tarafsız olmak tekrarlanır. Gazete hakkında tez çalışması da bulunmamaktadır.

¹⁴⁹ HTU.'da 1071 numarada bulunmaktadır.

103. Falaka: (İstanbul:1327/1911)

Görsel: Falaka gazetesinin 1. sayı 1. sayfası (08.10.1911)¹⁵⁰

Matbuat yazımlı isminin yanında “Şimdilik pazartesi ve çarşamba günleri sopa sallar, mizah gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Mahmut Nedim, edebî müdürü A. Rıfki'dır. Haftada 2 kere Babıâli Caddesindeki Manzume-i Efkâr Matbaasında 28x40 ebatlarında 4 sayfa olarak neşredilir. 25.07.1327-29.09.1327 (08.10.1911-12.12.1911) tarihleri arasında toplamda 19 sayı (1-19/322-340) çıkan gazetenin 9. sayısından itibaren sorumlu müdürü Mahmut Kenan olmuştur. Gazetenin ilk sayısında M. Nedim “Meslek ve Maksat” adlı bir köşe yazısı yazar ve yazının üst kısmında “Numara 322-1” şeklinde bir numaralandırma vardır. Buradan, daha önce de *Falaka* adında bir gazetenin yayımlandığı anlaşılabilir. Başka bir adla veya başka bir yazarla başlayan gazeteyi Mahmut Nedim devam ettirmek istemiş olmalı. Arka planda İstanbul'u ele alarak çizilen karikatürlerde genellikle gündem eleştirilir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

Görsel: Falaka gazetesi 1. sayı, 4. sayfa

Yukarıdaki Münir Osman'a ait karikatürde başında şapka olan ayının bir adamı oynattığı görülür. Arka taraftaki adam muhtemelen Osmanlı'dandır. Altında şöyle yazar: “Hey gidi zamane hey... Dünya sahiden tersine dönmüş... Bizim zamanımızda ayıyı Çingeneler oynatırdı”.

¹⁵⁰ M. K.'de 1956 SC 36 numarada 19 sayısı da bulunmaktadır.

104. Tokmak: (İstanbul: 1327/1911)

Görsel: Tokmak gazetesi 1. sayı 1. sayfa (28 Kasım 1911)¹⁵¹

İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Şehabeddin Hasib'dir. İsminin altında: "Haftada iki defa döver: Tokmak" yazar. İstanbul'da haftada iki defa basılıp nüshası 10 paradan satılmıştır.

İsminin yanında yer alan baş karikatür daha önce 1901 yılında Cenevre'de çıkarılan Tokmak gazetesinin karikatürüyle hemen hemen aynıdır: Melek görünümüne bir kadın "Cehaleti" kırmaya çalışan insanları destekler. Önceki gazetede o "cehalet" kutusu yerinde II. Abdülhamit bulunmaktaydı. Büyük ve bol karikatürlü gazetenin karikatürcüleri okunmamaktadır. Bununla birlikte yazar kadrosu döneminin gazetelerine göre daha cesurdur, yazılarını rumuzla da olsa imzalar: S. Sudi, Nizamettin Yahya, A. V., Ahmet Kemal, Muallim Ahmet Fikri, Nuri. Yazılar genelde kısa ve karikatürlüdür. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁵¹ M. K.'de 1957 SC 27 numarada 1, 3 ve 4. sayıları bulunur.

105. **Düşünüyorum / Piyano: (İstanbul: 1326/1911)**

Görsel: *Piyano* 1. sayı, 1. sayfa

Görsel: *Düşünüyorum* 1. sayı, 1. sayfa¹⁵²

Düşünüyorum gazetesinin ilk sayfasında “Her havadan bahseder. Pazartesi günleri neşrolunur, ciddi ve mizahî tenkit gazetesi” yazar. 1911 tarihli gazetenin imtiyaz sahibi M. Bahaeddin-Bekir Fahri’dir. Sorumlu müdürü Fuad Senih, edebî müdürü İsmail Hâmi (Danişmend), başyazarı Ahmet Nebil’dir. İstanbul’da Hürriyet Matbaasında ve daha sonra Manzume-i Efkâr Matbaasında resimli olarak 20x28 ebatlarında basılmıştır. İlk 17 sayısı “Piyano” adıyla çıkarılmıştır. *Piyano*’da yoğunluk olarak iki sütun halinde yazı bulunurken karikatürler genelde insandan çok eşya (pusula, dolma kalem, zincir, gözlük, dürbün vb.) üzerinedir, bununla birlikte insanlar söz konusu olunca bazı istisnalar dışında fotoğraflara başvurulmuştur. *Düşünüyorum*’da da fotoğraf ve fotoğraf benzeri yağlıboya çizimler yaygınlaşmış, karikatürden daha fazla rastlanır olmuştur.

Düşünüyorum 18. sayı, 4. sayfa

Matmazel Tünya

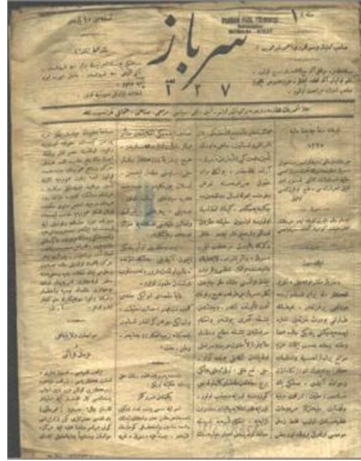
Piyano ve *Düşünüyorum* gazetelerinin yazar kadrosunda Hatice Suzan, İsmail Hâmi, Şerafeddin, Hüseyin Hüsnü, Nakıd, Ahmet Nebil bulunur. İlk sayısında olmasa da sonraki sayılarda kendini “Her havadan çalar” olarak tanımlayan gazetenin bazı sayılarında tarih bulunmadığı için gazetenin hangi tarihlerde çıktığı belirsizdir. Ulaşılabilen toplamda 22 sayısı mevcuttur. Her sayının sonunda yapraklı bir ek bulunur, bu ekte genelde kadınlara yönelik hikâye ve yazılar yer alır. İki gazete hakkında da herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁵² M. K.’de 1957 SB 225 numarada 21 sayısı muhafaza edilmektedir.

106. Münasip / Münasıptir Efendim: (İstanbul: 1911)¹⁵³

Gıdık gazetesinin 60. sayısından sonra ismi değiştirilerek çıkarılmış halidir. İmtiyaz sahibi *Gıdık* gazetesindeki gibi H. Seyfettin'dir fakat yazar kadrosu ve müdürü değişmiştir. Sorumlu müdürü Süleyman Tevfik, başyazarı H. Kemalettin'dir. Yazar kadrosunda da H. Kemalettin, Nizamettin ve Eşref bulunur. Karikatürler aynı şekilde devam eder, C. P. burada da baş karikatüristtir. İlk sayfasında *Gıdık* okuyucularına artık bu gazeteyle yayın yapacaklarını yazar. Toplamda 7 sayı kadar çıkarılmış, sonra yayın hayatına son vermiştir. Özellikle Balkanlarda başlayan savaşa tepki gösterir. Bununla birlikte *Gıdık* gazetesi gibi hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

107. Serbâz: (Kastamonu: 1327/1911)

Görsel: Serbâz gazetesi 1. sayı, 1. sayfa¹⁵⁴

Adının altında “Şimdilik haftada birüb'er yevmi neşrolunur edebî, fenni, siyasi, mizahi, sınaî Osmanlı gazetesidir” yazar. Kastamonu Matbaasında haftada bir basılan gazete dört sayfalık karikatürsüz bir yayındır, 10 paraya satılmıştır. Adında mizahi geçse de okunan metinlerde mizahi bir üsluba rastlanmamıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Ahmet Hayrettin'dir. Üzerinde tarih olarak sadece 1911 yazar, onun dışında yazar kadrosu ya da matbaası hakkında bir bilgi bulunmaz. *Serbâz* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁵³ M. K.'de 1956 SB 251 numarada *Gıdık* gazetesinin devamı olarak bulunmaktadır.

¹⁵⁴ M. K.'de 1962 SB 252 numarada sadece ilk sayısı bulunur.

108. **Kavlak: (Giresun:1912)**

Görsel: Kavlak gazetesi 8. sayı 1. sayfası (Tarih bulunmamaktadır)¹⁵⁵

İlk sayfasında “Haftada bir çıkar, tel kırmaz, neş’e-i bahş-i kalb, bir cerîde-i mizah-ı âmizdir” yazar. 3 Mart 1912’den itibaren 8 sayı neşredilmiştir. Giresun’da yazılar çoğunlukta olarak basılan gazetenin kapağında iki tip bulunur: Kavlak ile Cavlak. Gazetenin yazıları bu iki tip arasındaki konuşmalardan ibarettir. Hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

109. **Nây: (İstanbul: 1912)**

Görsel: Nay Gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (17 Mart 1912)¹⁵⁶

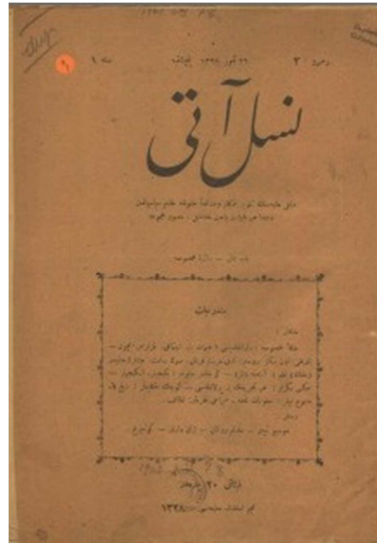
Osman Nuri tarafından İstanbul’da basılmıştır. İlk sayfasında isminin altında, “Siyasi, edebî, fennî, nisaî, mizahî, musavver gazetedir” yazar. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Osman Nuri’dir. Yazılarda imza olarak “M” okunur. İkinci sayfadan

¹⁵⁵ M. K.’de sadece 8. sayısı 1962 SB 230 numarada mevcuttur.

¹⁵⁶ Milli Kütüphane’de 1962 SB 243 numarada 2 sayısı mevcuttur.

itibaren yazılan hikâyelere uygun resimler bulunur. Karikatürden ziyade resim denilebilir bu çizimlere. Pazar günleri İstanbul'da 4 sayfa olarak 28 cm ebadında neşredilen gazetenin üzerinde ücreti ve matbaası yazmamaktadır. Gazetenin kaç sayı çıktığı bilinmemekle beraber Milli Kütüphanede bulunan ilk 2 sayı ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesindeki 4. ve 5. sayılarından sonra toplamda 5 sayı basıldığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin savaşlar içerisinde bulunması (Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcı ve İtalya ile ilk savaş beyannamesi) ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılması dolayısıyla hassas bir dönemde çıkarılmaya başlanmıştır. Yazılarında da ilginç bir şekilde 1908'de II. Abdülhamit'in hükümdarlığının bitmesine rağmen jurnallerden bahsedilir. Siyasi içerikli yazılarla beraber “Yaramaz Alis” diye resmedilen bir kız çocuğuna ait hikâye gibi¹⁵⁷ görülebilen sayılarında edebî sayılabilecek yazılar da mevcuttur. *Nay* gazetesi hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

110. Nesl-i Âti: (İstanbul: 1912)

Görsel: *Nesl-i Âti* gazetesi 3. sayı, 1. sayfa (8 Ağustos 1912)¹⁵⁸

Serlevhasında “Osmanlı talebesinin tenvîr-i efkâr¹⁵⁹ ve müdafaa-yı hukukuna hâdim siyasiyattan maada¹⁶⁰ her şeyden bahis, haftalık musavver gazete” yazar. Babiâli Caddesinde Necm-i İstanbul Matbaasında 27 cm.lik 16-18 sayfa olarak neşredilir, nüshası 20 paradan satılır. Yazar ve çizer kadrosu ilk sayfasında eserleri ile birlikte listelenmiştir. Darümuallimîn, On Sekiz Pir ü Mar, Letâif imzası okunabilen

¹⁵⁷ 1. sayı, 2. sayfa.

¹⁵⁸ M. K.'de 1962 SB 78 numarada 3 sayısı bulunmaktadır.

¹⁵⁹ Tenvîr-i efkâr: fikirleri aydınlatma, nurlandırma

¹⁶⁰ Maada: başka

yazarlardır. Mösyö Tener, Madam Rolan, Jan Dark, Gutenberg de çizer kadrosunu oluşturur. Gazetenin sahibi ve müdürü İsmail Faik'tir. Gazetenin görselleri daha çok hikâyelerle uyum sağlayacak şekilde portre ya da olay anlatımıdır. Mizahtan uzaktır. Gazetenin mizahi sayılabilecek tek yanı en arka sayfada bulunan fıkralardan oluşan bölümdür. Öğrencilere yazıldığı da göz önünde bulundurulursa eğitici-öğretici yanlarının daha ağır basması doğaldır.

Osmanlı dönemi mizah basını içinde en fazla sayfaya sahip gazetelerden biri *Nesl-i Âti*'dir. Görülebilen sayılarının hepsi 16 sayfanın üstünde neşredilmiştir. Hatta 2. seneye ait 9. sayısı *Nüsha-yı Fevkalâde* adı altında 74 sayfadır. Aynı matbaada ve aynı kişiler tarafından çıkarıldığı için *Nesl-i Âti*'nin devamı olduğu düşünülebilir. Yine de 16 sayfa bile o dönemin şartlarında bir gazete için büyük bir neşriyattır. Bununla birlikte hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

111. Yeniçeri: (İstanbul: 1912)

Görsel: *Yeniçeri* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (2 Aralık 1912)¹⁶¹

İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Cemil Hakkı'dır. İsminin altında "Şimdilik cumartesi günleri neşrolunur, mizah gazetesidir" yazar. Yazar kadrosunda sadece rumuzlar bulunur; Şakirt, Koca Sekban gibi. Karikatürlerde de imza bulunmaz, sadece C. P. imzası bazılarında seçilmektedir. İki dilli gazetelerden biridir, kapağında Fransızca

¹⁶¹ M. K.'de 1957 SC 12 numarada 14 sayısı da bulunmaktadır.

yazılar da bulunur. İdarehanesi Gayret Kütüphanesi'dir. Tanin Matbaasında 4 sayfa olarak ilk ve son sayfaları karikatürlü basılır, nüshası 20 paradan satılır.

Çıkarıldığı dönem itibariyle siyaseti eleştiren bir gazetedir. Özellikle dönemin siyasetine dinin alet edilmesi ve dinin yozlaştırılması hem karikatürlerde hem de yazılarda sıkça işlenmiştir. İttihat ve Terakki yanlısıdır, eleştirileri doğrudan ve kişiye, makama yöneliktir. Sadrazam, kadı ve dönemin önemli mevkilere gelmiş kişileri eleştirilirken direkt olarak olaylar ve kişiler hedef alınır, sözün altında söz aranmadan, doğrudan tenkit edilir. Bu yönüyle diğer gazetelerden ayrılır. Cemil Hakkı daha önce *Gıdık* gazetesindeki gibi yazılarında İttihat ve Terakki yanlısı, sistemi ve savaşı eleştiren yazılar yazar. Yazılarında ismini kullanmıştır. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

112. Karikatür: (İstanbul: 1329/1914)

Görsel: *Karikatür* gazetesi 2. sayı 1. sayfa (19 Mart 1914)¹⁶²

Serlevhasında “Her perşembe çıkar” yazan gazetenin sorumlu müdürü M. Hilmi, müdürü Turhan’dır. İstanbul’da Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı’nda 20x28 ebatlarında 8 sayfalık 10 sayı kadar neşredilmiştir. 26 Şubat 1914 (13 Şubat 1329) - 14 Mayıs 1914 (1 Mayıs 1330) tarihleri arasında Türkçe ve Fransızca olarak basılan gazetenin neredeyse her sayfası karikatürlüdür. Yazar kadrosunda Cevat Nuri, A. Nuri gibi isimlerle Isırgan, Çekirge, Kırık Kalem, Hacıyatmaz, Tiryaki, İспенç Horoz gibi mahlaslı yazarlar

¹⁶² M. K.’de 1956 SB 345 numarada 2. sayıdan sonrası bulunmaktadır.

bulunur. Karikatürist kadrosu ise çok renklidir: Sedat Simavi, Cevat Nuri, Mehmet Ferit, A. Ruhi. Sedat Simavi'nin sürekliliğinin bulunduğu ilk yayındır, denilebilir. Karikatürler daha çok gündemle ilgili olsa da son sayfada bulunan büyük çizimlerin belli bir teması vardır. Birkaç istisna dışında bütün karikatürler halkın gözünden devlet hizmetleri, belediyeler ve kamudaki aksaklıklarla ilgilidir. Bununla birlikte bir ilk olarak gazetede bir karikatür yarışması düzenlenmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar böyle bir yarışmaya başka bir yayında rastlanmaz. *Karikatür* hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

113. **Soytarılar Âlemi: (İstanbul: 1330/1914)¹⁶³**

İlk sayfasında “Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur mizah gazetesidir” yazar. Sahibi ve sorumlu müdürü Rif’at’tır. 28,5x41 ebadında 20 Temmuz 1914 ve 23 Temmuz 1914 tarihlerinde olmak üzere toplamda 2 sayı çıkarılmıştır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

114. **Leylâk: (İstanbul: 1914)**

Görsel: *Leylâk* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (28 Mayıs 1914)¹⁶⁴

İlk sayfasında “Şimdilik on beş günde bir neşrolunur edebî mizah gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi A. Cevad, başyazarı Küçük Hanım’dır. Sosyal gündelik konulardan bahseden gazetenin karikatüristin’in imzası okunamamaktadır.

¹⁶³ İSAM 1904 numarada iki sayısı bulunmaktadır.

¹⁶⁴ M. K.’de 1962 SB 234 numarada 2 sayısı bulunmaktadır.

Toplamda kaç sayı çıktığı bilinmeyen gazetenin 2 sayısına sadece ulaşılabilmektedir. 30 cm.lik 8 sayfadan oluşan gazete Babıâli civarında Ebus'suud Caddesinde basılmaktadır. Nüshası 20 paradır. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

115. Feylesof: (İstanbul: 1330/1914)

Görsel: Feylesof gazetesi 1. Say, 1. sayfası (15 Ağustos 1914)¹⁶⁵

İlk sayfasında “Edebî, ahlakî, içtimaî haftalık mizah gazetesidir” yazar. Sorumlu müdürü Mehmet Hakkı tarafından Matbaa-i Ahmedî’de 02.06.1330-24.07.1330 (15.08.1914-07.10.1914) tarihleri arasında toplamda 5 sayı neşredilmiştir. Yazarı Feylesof, muhabiri Ebu Nevvas’tır. Yazıların ve karikatürlerin çoğu imzasızdır. Okunabilen tek karikatürcü D. Mazlum’dur. İlk sayısının tanıtım yazısında mizah gazetesiyle halkın hem dinleneceğinden hem de gülerken düşüneceğinden bahsedilmiştir. Gazete hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁶⁵ M. K.’de 1956 SB 231’de 5 sayısı da mevcuttur.

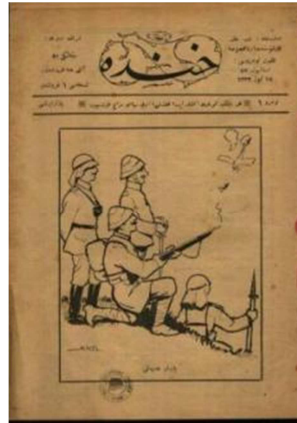
116. **Nasreddin Hoca: (İstanbul: 1330/ 1914)**

Görsel: *Nasreddin Hoca* 1. sayı, 1. sayfa (20 Eylül 1330 / 3 Ekim 1914)¹⁶⁶

Adının yanında “Haftada iki defa intişar eder” yazar, Bâb-ı Âli’de neşredilen ve 25 kuruşa satılan gazete gündemde olup bitenleri ele alır. Sorumlu müdürü A. Haydar olan gazetenin yazıları imzasızdır. Karikatürlerinde de S. N. imzası bulunur. Uzun soluklu olamamıştır. *Nasreddin Hoca* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

117. **Hande: (İstanbul: 1332/1916)**

Görsel: *Hande* gazetesinin 1. sayı 1. sayfası (30 Temmuz 1916)¹⁶⁷

Feridun Fahri'nin 30 Temmuz 1916 ile 6 Eylül 1917 tarihleri arasında çıkardığı *Hande* gazetesi dönemi itibariyle önemli bir yayın organıdır. I. Dünya Savaşı sırasında yaklaşık 46 sayı kadar neşredilmiş olan bu gazetenin ilk sayfasında, “Her hafta perşembe günü yayımlan edebî, siyasi, mizahi Osmanlı gazetesidir” yazar. 20x30

¹⁶⁶ M. K.'de 1962 SC 53'te 14 sayısı mevcuttur.

¹⁶⁷ M. K.'de 1956 SC 25 numarada toplamda 45 sayısı mevcuttur.

ebatlarında Karabet, Müdafaa ve Hilal Matbaalarında basımı gerçekleşen gazete haftalıktır ve birkaç ay kesintiye uğrasa dahi 4 yaprak olarak bir yıldan fazla bir süre çıkarılabilmektedir. İmtiyaz sahibi Sedat Simavi, müdürü, Yakup Aziz'dir.

Gazetede Almanya yazılar dikkat çeker. Savaş sebebiyle daha çok siyasi konuların işlendiği yazılarda İttifak Devletleri yanlısı bir politika izlenir. Edebî açıdan basın hayatına çok fazla şey katamasa da karikatürleri, yazıları ve şiirleriyle dönemin tarihî çehresine ışık tutabilmiş önemli bir yayın organıdır.

“*Hande*, yayın hayatına “edebî, siyasi ve mizah” gazetesi sloganıyla başlamıştır. Gazetede yayımlanan yazı, şiir ve karikatürler de bu slogana uygun olarak seçilmiştir. Yazıların bir kısmı edebiyat, edebî türler ve hikmetli sözlerden oluşurken diğer kısmı da savaşı anlatan siyasi içerikli yazılardan oluşmaktadır. Şiirlere genellikle 1. Dünya Savaşı ve bu savaşa katılan ülkeler konu edilmiştir. Bireysel konuların işlendiği şiirlere de kısmen yer verilmiştir. Mizah daha çok karikatürler ve nükteler vasıtasıyla yapılmaya çalışılmıştır. Karikatürlerin hemen hepsinde 1.Dünya Savaşı ve bilhassa itilaf devletlerinin birbirleriyle olan ilişkileri konu edilirken nükteler de ise bireysel ve toplumsal konulara yer verilmiştir.”¹⁶⁸

Servet-i Fünun Ser Muharriri.
[Sedat Simavi, *Hande*, S.25,
5 Kanun-ı Sâni 1332, arka kapak.]

Galatasaray Sultanisi Müdürü
[Sedat Simavi, *Hande*, S.27,
19 Kanun-ı Sâni 1332, arka kapak.]

¹⁶⁸ Metin Günay, *Hande - Tahlilî Fihrist – İnceleme – Metin*, Danışman: Doç. Dr. Âlim Gür, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 8

Gazetede biyografik çalışmalar da yürütülmüştür, fakat diğer gazeteler gibi şair ve yazarlar değil, karikatüristler tanıtılmıştır. Karikatürlerde daha önceki gazetelere benzer olarak portre çizimlerine ağırlık verildiği görülür. Diğer gazetelerin yazarlarına, müdürlerine kadar o dönem için önemli olan hemen herkes arka kapakta kendine yer bulmuştur.

Hande hakkındaki tez çalışması şu şekildedir:

1- Metin Günay, **Hande - Tahlîlî Fihrist – İnceleme – Metin**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Âlim Gür, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 2008.

118. Şeytan: (İstanbul: 1918)

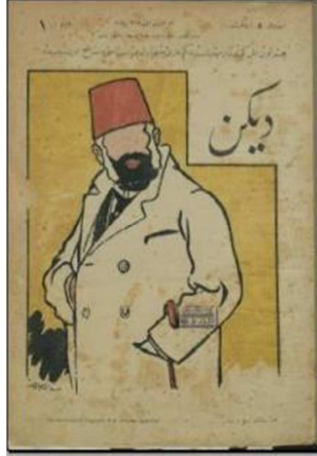
Görsel: *Şeytan* gazetesi, 5. sayı, 1. sayfa (22 Ağustos 1918)¹⁶⁹

İsminin altında “Perşembe günleri neşrolunur mizah gazetesidir” yazar. Sahibi ve müdürü Ali Avni’dir. İdarehanesi İstanbul’da, Ebu’ssuud Caddesinde Necm-i İstikbal Matbaasındadır. 1918 yılında haftalık olarak çıkan gazetenin mevcut sayısından hesaplanarak ilk sayısı 25 Temmuz’da çıkmış olabilir. Diğer mizah gazetelerinden farklı olarak *Şeytan* gazetesinin ismi iki taraftan da okunacak şekilde simetrik olarak yazılmıştır. 4 sayfalık 37 cm. ebadındaki gazetenin nüshası 2 kuruştur. Gündemi eleştirirken gündelik konuşma dilini kullanan Avni Ali, aynı zamanda gazetenin

¹⁶⁹ M. K.’de 1962 SC 57 numarada 5-6-7. sayıları muhafaza edilmektedir.

başyazarıdır. Toplamda kaç sayı çıktığı bilinmeyen gazete, 1. Dünya Savaşı zamanında yayımlandığı için kesintiye uğramış ve gazetenin nüshaları kaybolmuş olabilir. *Şeytan* hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır ve tez çalışması yapılmamıştır.

119. **Diken: (İstanbul 1335/1918)**

Görsel: *Diken* gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (30.10.1918)¹⁷⁰

İlk sayfasında “Her on beş günde bir perşembe günleri çıkar, edebî, siyasi mizah gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü olarak Sedat Simavi’nin 30 Ekim 1918 tarihinden itibaren 1920 yılına kadar çıkardığı *Diken* Kurtuluş Savaşı yıllarına ait en önemli mizah yayımlarından biridir. 8 sayfa ilâ 18 sayfa arasında değişen sayfa sayısı ile *Diken* Neşriyat Müessesesinin yayıncılığını yaptığı gazete, renkli karikatürleri, doğrudan halka hitap eden yazılarıyla dönemine ses getirmiştir. Yazarlar fikirlerini ve olayları genelde “Olup Bitenler” ya da “Haftanın Dedikodusu” başlığı altında çoğunlukla imzasız olarak yazar. *Diken* gazetesinin yazarlarının ve çizerlerinin en büyük amacı Mütareke döneminde sansür nedeniyle dile getirilmesi sakıncalı düşünceleri mizah aracılığıyla seslendirmek, işgal yıllarında, emperyalist güçlere karşı amansız bir mücadele vermektir.¹⁷¹ Karikatürlerde ise Avrupa’daki mizah gazetelerinden alıntılanma yapıldığı görülür.

¹⁷⁰ M. K.’de 1957 SB 254 numarada 64 sayısı da kaydedilmiştir.

¹⁷¹ Hikmet Konar, *Diken Mizah Gazetesi’nin İncelenmesi*, Yüksek lisans Tezi, Tez danışmanı: Doç. Dr. Rahim Tarım, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2005, s. 111

Diken'in yazar ve şair kadrosu şu şekildedir: Sedat Süleyman Simavi, Fazıl Ahmet Aykaç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Ruşen Eşref Üneydin, Ercüment Ekrem Talu, Salâhattin Enis, Ömer Seyfettin, Rıza Tevfik Bölükbaşı, İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci, Hâfi Kadri Alpman, Halil Nihat Boztepe, İbrahim Alâettin Gövsa, Osman Cemal Kaygılı, Ahmet Rasim, Reşat Nuri Güntekin, Aka Gündüz, Abdullah Cevdet, Selahattin Enis Atabeyoğlu, Hüseyin Rifat. Yazar kadrosu gibi çizer kadrosu da çok geniştir ve karikatürlerde iç sayfalara rengin girişi *Diken* gazetesiyle olmuştur. Karikatürlerde de yazılarda da özellikle Kurtuluş Savaşı desteklenmiş, Anadolu'ya muhalif olanlara cevap verilmiştir. Bu yönde *Anadolu'da Peyam-ı Sabah* adlı gazetenin tutumu akla gelir. Aka Gündüz iki gazetenin de önemli bir yazarıdır. *Diken* gazetesi ayrıca sadece kendi bünyesinde muhalif gazetelere cevap vermemiştir, aynı zamanda tek sayfalık "Sahte Alemdar, Kabak, Fırıldak, Sahte Küçük Lügat" gibi isimlerle mizah gazetesi yayınlarak basın eleştirisine yeni bir boyut getirmiştir. Bu sebeplerden ötürü sık sık sansüre maruz kalmıştır.

Diken (12 Haziran 1919), 16. sayı

Bu kapak karikatüründe İzmir'in işgaline tepki vardır, fakat bu konuda sansür nedeniyle içinde hiç somut yazı yoktur.

Diken hakkında yapılan çalışmalar şu şekildedir:

1- Hikmet Konar, **Diken Mizah Gazetesi'nin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Tez danışmanı: Doç. Dr. Rahim Tarım, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2005.

2- Cengiz Eken, **Diken Mizah Gazetesi (inceleme-tahlili dizin-seçilmiş metinler ve karikatürler)** [The Diken Humor Newspaper (research-text index-selected texts and caricatures)], Yüksek Lisans Tezi, Tez danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Bozdoğan, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas, 2011.

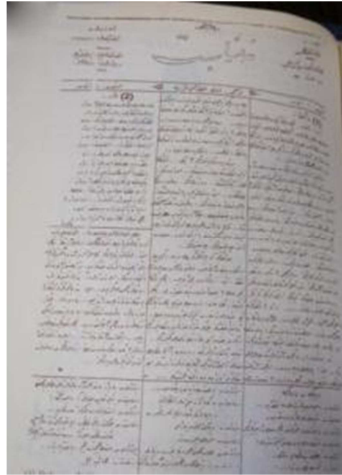
120. Zeybek: (İzmir:1918)

İzmir Marifet Matbaasında 22 Kasım 1918 ile 13 Aralık 1918 tarihleri arasında toplamda 4 sayı çıkarılmıştır. İsmi altında “Şimdilik haftada bir çıkar ciddi ve mizah her silahı atar, musavver (barışmaz avam) zeybek gazetesidir” yazar. İmtiyaz sahibi Fazıl, başyazarı ve sorumlu müdürü Kantarağasıoğlu Ömer Selahaddin'dir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

121. Anafor: (İstanbul: 1334/1918)

İlk sayfasında “Şimdilik on beş günde bir neşrolunur siyasi, edebî, mizah gazetesidir” yazar. İlk sayısı 5 Kanun I 1334 (5 Aralık 1918) tarihinde çıkan gazetenin nüshalarına ulaşılamamıştır. İmtiyaz sahibi Kemal İbrahim, sorumlu müdürü Hüseyin Nazmi'dir. İstanbul, Ahmediye Matbaasında yayımlanan gazete 26x37,5 ebatlarında resimlidir.¹⁷²

122. Ne Münasebet: (Rusya, 1919)

Görsel: Ne Münasebet gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (13 Ocak 1919)¹⁷³

İsmi altında “Mizahî, edebî, haftalık gazetedir” yazar. Rusya'da çıkarılan esaret gazetelerinden biridir. 21x32 ebatlarında, 3 sütunlu 4 sayfalık Sibirya gazetesidir. Bilindiği gibi 1. Dünya Savaşı bitmiş, Milli Mücadele savaşları başlamış, Osmanlı

¹⁷² Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, I. Cilt, Ankara, 2000, s. 139

¹⁷³ M. K.'de 1962 SB 157 numarada nüshaları bulunmaktadır.

İmparatorluğu'nun düşman devletlerce paylaşılan toprakları kurtarılmaya çalışılmıştır. Bu esnada yurt dışında bulunan yazar ve şairler de esaretle ve sürgünle ilgili pek çok gazete neşretmeye başlamıştır. Tevfik Fikret de bunlardan biridir. *Ne Münasebet* gazetesinin sorumlu müdürüdür. İsminin yanında Thayetmyo/ Britanya yazmaktadır. Rus kasabalarının birinde askeri karargâhta (Thayetmyo Üsera Karargâhı) çıkarılan bu gazete toplamda 10 sayı çıkarılsa da çıkarıldığı dönem itibariyle büyük önem arz etmektedir. Hakkında hiç tez çalışması yapılmamıştır.

123. Deccâl: (İstanbul: 1335/1919)

Görsel: *Deccâl* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (16.01.1919)¹⁷⁴

İlk sayfasında “Perşembe günleri neşrolunur edebî, mizahî gazetedir” yazar. İlk sayısı 16 Ocak 1919’da yayımlanan gazetenin müdürü ve sahibi Hüseyin Rıfat’tır. Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılmaya başlandığı için savaşı ve sarayı konu alan yazıları ve karikatürleri ile ön plana çıkar. Toplamda 7 sayı kadar yayımlanabilen gazetenin ilk sayfa karikatürü sürekli değiştirilmiştir. Yukarıdaki ilk sayısından sonra 23 Ocak’ta çıkarılan ikinci sayıda dünyayı küre olarak elinde tutan boynuzlu, şeytan gibi resmedilmiş gerçekten *Deccal* sayılabilecek bir adam bulunur. Karikatürlerinin yazıları çoğunlukla okunmamaktadır. Okunabilen isim Ulvi Kâzım’dır. Yazar kadrosunda en başta Hüseyin Rıfat bulunur, onun dışındakiler takma ad tercih etmişlerdir; *Deccal*, Nasreddin Hoca, Mâbu’du Var gibi. İlk sayısı “*Deccâl Niçin Çıkıyor?*” yazısı ile başlar. Her sayfasında yazılarını destekleyen karikatürler bulunan gazete hepsi karikatürlü

¹⁷⁴ M. K.’de 1962 SB 23 numarada sadece 2 sayısı bulunmaktadır.

olmak üzere toplamda 8 sayfa çıkarılmıştır. *Deccâl* çıkarıldığı dönem itibariyle çok uzun soluklu olamamıştır. Hakkında bir tez çalışması da bulunmamaktadır.

124. Ortaoyunu: (İstanbul: 1919)

Görsel: *Ortaoyunu* gazetesi 2. sayı, 1. sayfa (27 Şubat 1919)¹⁷⁵

Çift dilli gazetelerden biridir. Serlevhasında; “erşembe günleri neşrolunur, siyasi mizah gazetesidir” yazar. Sorumlu müdürü ve imtiyaz sahibi Mehmet Asaf’tır. Gazetenin isminin iki yanında da künye verilir, fakat sağ tarafta Fransızca yazar. Babiâli Caddesi Cemiyet Kütüphanesinde, Şems Matbaasında basımı yapılan gazete, 40 cm.lik 4 ve 8 sayfa halinde hazırlanmış, 4 kuruştan satılmıştır. Klasik ortaoyununun karakterleri olan Kavuklu ve Pişekâr, bu gazetede diyalogları sağlayan kişilerdir. Hemen hemen bütün metinler ve karikatürler onların diyaloglarından oluşur. Son sayfada bir sonraki hafta gazetede neler yazacağını bilgisi verilir, gazetenin son sayfası diğer gazetelerdeki fıkra ve ilanların aksine bilmecelele doludur. Osman Cemal, imzası okunan yazardır.

İlk iki sayısı 4 sayfa çıktıktan sonra 8 sayfa olarak yayına devam eden *Ortaoyunu* gazetesi, 4. sayıda renklenmeye de başlamıştır. İçinde bulunduğu dönemin mizah basınına göre daha düzenli, derli toplu bir gazetedir. Toplamda kaç sayı çıkarıldığı bilinmeyen gazete hakkında tez çalışması da bulunmamaktadır.

¹⁷⁵ M. K.’de 1962 SC 247 numarada 3 sayısı mevcuttur.

125. **Kafes: (Kahire, Mısır/1919)**

Görsel: *Kafes* gazetesi 2. sayı 1. sayfa (3 Mart 1919)¹⁷⁶

İlk sayfasında “Edebî, mizahî gazetedir” ve “İlân ve idâre işleri için me'mur-ı mes'ul: Midhat Bey sair neşriyat için ser muharrir İdris Sabih Bey'e müracaat” yazar. Şubat 1919'dan itibaren haftada üç defa olmak üzere 2 sütunlu, 2 sayfadan oluşan toplamda 15 sayı yayımlanmıştır. Yazıları okunaksızdır, karikatürlerin imzası da okunmaz. Başyazarı ve sorumlu müdürü İdris Sabih'tir. Haftada üç kere Mısır'da neşredilir. “Karikatürlü, teksir baskı bir esaret gazetesidir”.¹⁷⁷ Hakkında tez yapılmamıştır.

¹⁷⁶ M. K. 'de 1962 SC 49 numarada ilk sayısı dışında bütün sayıları bulunur.

¹⁷⁷ Turgut Çeviker, “Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923)” Adam Yayınları, 1991, İstanbul, s. 196

126. Dertli: (Bolu: 1919)

Görsel: *Dertli* gazetesi 238. sayı, 1. sayfa¹⁷⁸ (13.12.1925)¹⁷⁹

Haftada bir karikatürsüz olarak yayımlanan gazetenin imtiyaz sahibi İlyaszâde Şükrü, sorumlu müdürü Yağlıoğlu Ahmet Reşat'tır. Başyazarı Dr. Şerafettin Abdurrahman ve Ali Saib'dir. İstikrarlı bir şekilde çıkarılmayan gazete 46 cm.lik önlü arkalı tek varaktan oluşur. İsmi altında "Haftalık siyasi, ilmî, mizahî, Cumhuriyetçi ve halkçı Türk gazetesidir" yazar. 1335/1919 tarihinden itibaren yaklaşık 9 yıl boyunca aralıklarla çıkarılmış olan gazetenin basımı Bolu'da yapılmıştır. Milli Kütüphane kayıtlarına göre 332 sayıya kadar çıktığı bilinmektedir. *Dertli* hakkında bir tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁷⁸ Turgut Çeviker, a.g.k., s: 185.

¹⁷⁹ M. K.'de 1962 SC 137 numarada muhtelif sayıları bulunmaktadır.

127. **Cadı: (İstanbul: 1335/1919)**

Görsel: Cadı gazetesi 10. sayı, 1. sayfa (27 Şubat 1921)¹⁸⁰

İlk sayfasında “Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur mizah gazetesidir” yazar. Toplamda 17 sayı kadar çıkarılmış olan gazetenin yazıları imzasızdır. sayılarında numara yerine tarih bulunur. Başlık resminde yaşlı bir kadınla saçları uzun başka bir tip karşı karşıya durur. İmtiyaz sahibi, yazarı, müdürü Mehmet Fethi, umur müdürü Zeki Halit'tir. Necm-i İstikbal Matbaasında 40 cm.lik 4 sayfa halinde basılıp 100 paraya satılır. Karikatürlerini Mehmet Fethi'nin çizdiği gazetenin 24 Mart 1921 tarihinde çıkan 17. sayısındaki arka kapak karikatürü sansürlenmiştir. Arkasından ne Mehmet Fethi'ye başla bir gazetede rastlanır, ne de *Cadı*'ya ait başka bir sayı görülmüştür. *Cadı* hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁸⁰ M. K.'de 1962 SC 326'da sadece 10. sayısı bulunmaktadır.

128. **Yarın: (Mısır: 1920)**

Görsel: Yarın gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (1 Mart 1920)¹⁸¹

İsminin yanında, “Haftada iki defa çıkar, derc olunan evrak iade edilmez. Nüshası 20 paradır” yazar. Mısır’da basılmaktadır. Matbu yazıdan farklı olarak el yazısının da görüldüğü gazetenin yarısından sonrası “Yarın’ın İlâvesi” adı altındadır, bütün olarak 10 sayfalık satılır, daha sonra sayfa sayısı 8’e düşürülmüştür. İdarehanesi Mısır, İskenderiye, Birinci Karargâh’tadır.

Naci Kâşif ile Halid Rıfki tarafından çıkarılan gazetenin yazar ve çizer kadrosu belirsizdir. 32 cm.lik ebadıyla dönemin gazetelerine göre büyük bir yayındır. Toplamda 23 sayı çıkarılmıştır, ilk ve son sayfaları karikatürlü, geri kalan sayfalar sıkıştırılmaya çalışılmış yazılardan oluşan bir savaş gazetesidir. Diğer Avrupa devletleri ile ilgili yazıların yanı sıra savaşla ilgili karikatürler ön plandadır. Zor şartlar altında çıkarılan gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁸¹ M. K.’de 1962 SB 112 numarada 21 sayısı bulunmaktadır.

129. **Alay: (İstanbul:1920) / Anadolu'da Peyâm-I Sabah: (Ankara:1922)**

Görsel: Alay gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (10.01.1920)¹⁸²

Alay, 10 Ocak 1920 ile 7 Nisan 1920 arasında 8 sayfalık toplamda 12 sayı olarak çıkmış haftalık mizah gazetesidir. İlk sayfasında “Cumartesi günleri intişâr eder” yazar. Enis Avni (Aka Gündüz) ile Ercüment Ekrem (Talû) kuruculuğunda yayımlanmaya başlayan gazetenin karikatürlerini Aka Gündüz çizmiştir. Başlığın altında dikdörtgen bir çerçevenin içinde “Sövseler nefy etseler, hatta assalar / Fariğ olma bir dakika fikrini izhârdan” yazar. İsmine ait karikatürde de Batılı modern kadın ve erkekler, Osmanlı geleneklerini muhafaza edenlerle karşı karşıya durmaktadır. Gülen taraf, modern giyimli taraftır. Bu çizim ve gazetenin şekil itibariyle görünüşü 12 sayı boyunca istikrarlı şekilde devam eder. 12. sayının ilk sayfasındaki karikatürün altında *Alay* gazetesine ait eğlenceli hikâyelerden oluşan nüshanın çıkacağı söylenmiştir. İlk hikâye olarak da “*Bir Zirzopla Tanıştım*” verilmiş, altına da *Alay* gazetesinin rağbet görmesinden dolayı okurlara teşekkür edilmiştir.

“*Alay*’ın yazar kadrosu: Ercüment Ekrem (Talû), Aka Gündüz, Refik Halit (Karay), Osman Cemal (Kaygılı), Hüseyin Rafet, Avni Fuat, A. Kâzım, Eşref Şadi, Şehsuvar, vb. *Alay*’ın karikatürcü kadrosu: Aka Gündüz ve Nurullah Cemal (Berk).”¹⁸³ Genellikle yazar ve şairlerin kullandıkları rumuzlar şu şekildedir: Âşık, Zınc, Ebu’l-sudâd Bedestâni, Hak-perest, Alık Hamal...

¹⁸² *Alay* gazetesi Milli Kütüphane’de 1956 SC 3 numarada bulunur. *Anadolu’da Peyâm-ı Sabah* gazetesi de 1961 SC 5 numarada bulunmaktadır.

¹⁸³ Turgut Çeviker, “*Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III ‘Kurtuluş Savaşı Dönemi’ (1918-1923)*”, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s.147

Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen gazete, aynı zamanda halkın savaşa tam katılımını takdirle karşılarken paşaların ve zenginlerin geri planda kalmasına tepki gösterir. Asıl bu savaşa desteği zenginler ve paşalar desteklemelidir. Bu duyarsızlıkları gazete hem çizimlerde hem de yazılarda sert bir tutumla eleştirir. Aka Gündüz –her ne kadar vatansever ve milliyetçi bir yazar olsa da- yazdığı siyasi yazılardan dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Anadolu'ya sürgün edilir. Bunun üzerine orada *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* gazetesini yayımlar ve İstanbul'daki *Peyâm-ı Sabah*'ın sahte olduğunu savunarak baskıya 13. sayıdan başlar. Yani *Alay* kendini *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* olarak yenilemiştir.

“İstanbul'da ‘Peyâm-ı Sabah’ sahtedir, doğrusu budur.” ve “Haftalık *alay* gazetesi” yazısıyla *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* yayımlanmaya başlar. 23.01.1921-Mart 1922/Nisan 1922-29.09.1922 tarihleri arasında (1/13-10/23-35) Ankara'da haftalık olarak yayımlanan gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü yine Aka Gündüz'dür. Yenigün ve Öğüd matbaalarından çıkan gazetenin Mesfûr¹⁸⁴ müdürü: Mihran, başyazarı Paşa Kazım Bey'dir. *Peyâm-ı Sabah*'tan farklı olarak *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* Kurtuluş Mücadelesi'ni destekler. Mütareke yıllarında çıkarılan ve Ali Kemal'in yönetiminde olan *Peyâm-ı Sabah*, Mustafa Kemal'i ve silah arkadaşlarını iktidar hırsıyla dolmuş katiller (14 Kasım 1919), Türk halkını ve Mustafa Kemal'i destekleyenleri de –özellikle Kuvayi Milliye'ye katılanları- canı (20 Nisan, 29 Nisan, 12 Temmuz, 5 Ağustos 1920) olarak atfetmiştir. Aka Gündüz bunun cevabını gazetesinin ilk sayfasında Ali Kemal'i ve Mihran'ı yermek amacıyla onları horlamış, onlarla alay etmiştir. Bununla birlikte kurtuluş mütarekelerinin, Mustafa Kemal'in ve silah arkadaşlarının ateşli bir savunucusu olmuştur. İstanbul'da Mihran ile Ali Kemal'in çıkardığı *Peyâm-ı Sabah*'la alay etmek, eleştirmek için çıkarılan gazete kısa bir süre için *Ankara'da Peyâm-ı Sabah Yerine Çıkmaya Başlayan Alay* adını alır; daha sonra yeniden ilk adıyla sürer. Gazetenin künyesinde Mihran ile Ali Kemal'e de yer veren gazete Anadolu'da büyük yankı uyandırır. Ankara'da Ukud Matbaası'nı adres olarak gösteren gazete Bursa'nın kurtuluşu üzerine Bursa'da (Vilayet Matbaası) özel bir nüsha da neşretmiştir (20 Teşrin I 1338/1920). *Alay* gazetesi hakkında da *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* gazetesi hakkında da tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁸⁴ Eski tarihçiler düşman adamlarını horlamak için bu sözü kullanırlardı. Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, s. 519 Mihran, İstanbul'daki *Peyâm-ı Sabah* gazetesinin müdürüdür. Bu sebeple onun adını bu şekilde kullanmışlardır.

130. Nasreddin Hoca: (Mısır: 1336/1920)

Görsel: *Nasreddin Hoca* 1. sayı, 1. sayfa (11 Mart 1920)¹⁸⁵

Mısır İskenderiye’de neşredilen gazetenin asıl adı *Mizahî Nasreddin Hoca*’dır. Adının altında “Perşembe günleri neşrolunur mizah gazetesi” yazar. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Osman Nuri ve Şürekâsıdır. Basımını yapan Seydî Beşir Usera Karargâhıdır. Mısır’da İskenderiye’de basılan karikatürü az, teksir baskı bir esaret gazetesidir. 38 cm.lik 4 sayfa halinde ve oldukça kötü bir kâğıtla satılan gazetenin genel çehresi gündeme ilişkin mizahi yergilerden oluşur. Toplamda 5 sayı yayımlanmış, nüshası 1 kuruştan satılmıştır. Hasan Duman Süreli Yayınlar Katalogu kitabında şöyle not almıştır: “4. sayısının tarihi 1 Nisan olup, 5. sayının tarihi okunamadı. b) 1-3 (11-25 Mart 1336) sayılarının boyu 20x30,5 olup 4. sayıda boyu, 27x39 olmuştur. c) El yazması teksir halindedir. d) “Mahall-i intişârı: Dördüncü Karargâh’ın S Kampında Yedinci Grubun Sekizinci Çadırıdır”. Bu ifade, 4. sayıdan itibaren şöyledir; “İdarehanemiz: İskenderiye civarında Seydî Beşir Kazasının Usera Karyesinin Dört Numaralı Mahallesinde S Kısmında Yedinci Grub Sekizinci haymesindedir.”¹⁸⁶ El yazması olan gazetenin nüshaları da günümüze zorlukla ulaşmıştır. Çoğu bölümü okunmamaktadır. Hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁸⁵ M. K.’de 1962 SC 331 numarada 5 sayısı bulunmaktadır.

¹⁸⁶ Hasan Duman, Süreli Yayınlar Katalogu, 3. Cilt, s. 410

131. Kaval: (Eskişehir:1920)¹⁸⁷

İlk sayfasında “Perşembe günleri çıkar, edebî ve mizahî gazetedir” yazar. Her ne kadar 1920-1922 yılları arasında 2 sene yayımlanmış gibi görünse de toplamda 10 sayı çıkarılmıştır. Sahip ve müdürü Tiskaoğlu Mustafa Remzi, başyazarı Tefvik el-Bâri’dir. Eskişehir’de neşredilen gazete hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. M. K.’de bilgi bulunmayan gazete hakkında tez çalışması da yapılmamıştır.

132. Nefir (Selânik/1921)

Görsel: Nefir gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (19 Şubat 1921)¹⁸⁸

Başlığının altında “Mizah ve edebiyat dergisi” yazısı yer alır. İsminin bir yanında “mizahî”, diğer yanında “edebî” yazar. 19.02.1921 ile 21.06.1922 tarihleri arasında haftalık toplamda 19 sayı olarak yayımlanır. Müdürü N. Salih’dir.

“Nefir’in yazar ve şair kadrosu: M. Selahattin, A. İsmet, Ozan Kemtine, T. Cevdet, Arı, C. C. Nefir’in karikatürcüsü: Kenan Bey. Borazan anlamına gelen ‘nefir’, Selanikli Müslüman Türkler tarafından yayımlanmıştır. Nefir, Kurtuluş Savaşı’ndan yana görünmüyor. Anadolu hareketine karşı, Mehmetçik’i ve Mustafa Kemal’i olumsuzlayan herhangi bir eğilimi de yok. Bazı karikatürlerde İngilizlerin ve diğer işgal

¹⁸⁷ H. T. U.’da 1258/798 numarada 1, 7 ve 10. sayıları bulunur.

¹⁸⁸ M. K.’de 1962 SB 72 numarada bulunmaktadır.

güçlerinin eylemlerinden yana olduğu anlaşılıyor.”¹⁸⁹ *Nefir* birkaç dilde yazılan gazetelerden biridir. İsmi hem Osmanlıca hem Kiril alfabesiyle Bulgarca yazılır. İlginçtir ki isim karikatüründeki borazan öttüren gençler Helenistik dönem erkekleri gibi giyinmiş ve o döneme ait sütunların üzerine oturmuştur. Bu haliyle Avrupai tarzda bir gençlik dergisini anımsatır. *Nefir* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

133. Gülüyüz: (İstanbul:1337/1921)

Görsel: *Gülüyüz* gazetesi, 26. sayı, 1. sayfa (5 Mayıs 1921)¹⁹⁰

Başlığının altında “edebî, siyasi, milliyetsever Türk mizah gazetesi” yazar. Bu yazı birkaç sayıda bir değişir. Haftalık olarak perşembe günleri yayımlanır. Son 31 sayısı çarşamba günü yayımlanmıştır. 5 Mayıs 1921 ile 14 Ağustos 1923 (1337-1339) tarihleri arasında sayfa numarası 4 ilâ 16 arasında değişmekle beraber toplamda 122 sayı olarak çıkmıştır. Sahibi ve müdürü Sedat Süleyman Simavi’dir. Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem (Talû), Fazıl Ahmet (Aykaç), Abdülbaki Aziz, Yusuf Ziya (Ortaç), Necdet Rüştü (Efe), Selami İzzet (Sedes), Baha Kamil Bey, Sedat Süleyman (Simavi), Vedat Örfi (Bengû), Orhan Seyfi (Orhon), A. Kemalettin, Yaşar, Bekir adlı yazar ve şairlerle beraber yaklaşık 130 kişi gazetenin kadrosunu oluşturur. Bu yazarlar yazılarında, karikatüristler çizgilerinde Mustafa Kemal Atatürk’ü sürekli yüceltirler.

¹⁸⁹ Turgut Çeviker, “*Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923)*”, Adam Yayınları, İstanbul, 1991

¹⁹⁰ M. K.’de 1956 SB 274 numarada 122 sayısı da mevcuttur.

Gülyüz'ün ilk sayısında bir şiir bulunur, bu şiirde gazetenin amaçları yazmaktadır;

Gülyüz'ün İlk Sözü

Karîlerim, bu ölümlü dünya

Henüz bugün açıyorum gözümü!

Dalıyorum bir sevimli rüyaya

Dinleyiniz benim bu ilk sözümü!¹⁹¹

Gülyüz döneminin önemli gazetelerindendir. Milli Mücadele'yi, Cumhuriyet'i, Mustafa Kemal'in girişimlerini destekler. Hatta bu konuda kazanılan bir zafer olduğu zaman çeşitli ekler çıkararak (Zafer ve Galibiyet Nüsha-ı Fevkaladesi gibi) bunu kutlar. Ayrıca bazen de Milli Mücadele'ye muhalif olan gazeteler için onları eleştiren ekler çıkarır. Bunun başında da daha önce *Peyam-ı Sabah* gelir. Aka Gündüz'ün çıkardığı *Anadolu'da Peyam-ı Sabah* gazetesi gibi *Gülyüz* de ona karşı cephe almıştır.

Gülyüz, S.21, s.1 (22 Eylül 1921)

“Nasılmış düdüğüm, Ankara'ya girerken ayağımı kundura mı sıkı?”¹⁹²

Gülyüz gazetesi hakkında yapılmış tez çalışması şu şekildedir:

1- Tunay Devrim, “**Gülyüz Mizah Gazetesinin İncelenmesi**”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman; Doç. Dr. Rahim Tarım, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Programı, İstanbul, 2009.

¹⁹¹ Sayı 1, sayfa 2

¹⁹² Tunay Devrim, “*Gülyüz Mizah Gazetesinin İncelenmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman; Doç. Dr. Rahim Tarım, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Programı, İstanbul, 2009, S. 190

134. **Anadolu'da Kalem: (Ankara:1337/1921)**

Görsel: Anadolu'da Kalem gazetesini 2. sayı, 1. sayfa (28 Mayıs 1921)¹⁹³

İlk sayfasında “Her hafta cumartesi günleri neşrolunur edebî, mizah gazetesi” yazar. İsminin üzerinde sola yatık bir tüy kalem bulunur. İmtiyaz sahibi Hüseyin Suad, sorumlu müdürü Kemal Salih (Sel)'dir. Musavviri Ressam Vahiydettin, 1921 yılının nisan-mayıs ayları arasında nüshası 10 kuruştan 8 sayfa olarak toplamda 3 sayı çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümet Caddesinde çıkan üç mizah dergisinden biridir ve Osmanlı kanun düzeninden, yönetiminden hükümetin kararlarına kadar her şeyi eleştirip Millî Mücadele'yi desteklemektedir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁹³ Milli Kütüphane'de 1981 SB 35 numarada bulunmaktadır.

135. Yeni Eğlence (İstanbul/1921)

Görsel: Yeni Eğlence gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (10 Haziran 1921)¹⁹⁴

Başlığının altında “Haftalık mizah gazetesi” yazmaktadır. 10 Haziran 1921 ile 10 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplamda 4 sayı olarak yayımlanmıştır. Sahibi Orhan Seyfi (Orhon), yazarları, Orhan Seyfi, Halit Nihat (Boztepe), Fazıl Ahmet (Aykaç)’tir. Karikatürlerini Ramiz Gökçe çizer, 8 sayfalık gazetenin orta iki sayfası büyük boy karikatür içerir. Sosyal hayatın ele alındığı yazılar ve karikatürlerin yanı sıra her sayının son sayfasında bulunan çizgi-romanlar da ilgi çekicidir. Renkli olarak basılan gazetenin son üç sayısında tarih yoktur. Haftalık olduğu için son sayısının tarihi konusunda tahmin yapılmıştır. Nuruosmaniye’de Tanin Matbaasında basılan gazete, 37 cm.lik büyük ebatta ve yazıdan ziyade renkli karikatür ağırlıklıdır, altı aylığı 130 kuruştan satılan gazetenin nüshasının ne kadardan satıldığı bilgisi verilmemiştir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

136. Tatlı Sert: (İstanbul: 1921)

İlk sayfasında “Hakikatten ayrılmaz, müstakil mizah gazetesi” yazar. İmtiyaz sahibi Saîd Ali, sorumlu müdürü Ali Nejad’dır. Haftalık olarak çıkarıldığı kaynaklarda belirtilse de 25 Temmuz 1337/1921 tarihli tek sayısı Hakkı Tarık Us kütüphanesinde

¹⁹⁴ M. K.’de 1956 SC 29 numarada 3 sayısı (1, 3, 4) bulunmaktadır.

bulunmaktadır, nüsha sadece okunabilmiştir, nüshanın görseli alınamamıştır.¹⁹⁵ Yazar ve şair kadrosu “Eşref, Perişan, Bezgin, Paspas, Tatlı-Sert, Hayran” gibi rumuzları kullanır. Karikatürlerde okunabilen tek isim de Ahmet Rıfki’dir. Hakkında tez çalışması yapılmayan gazete hakkında bilgi de çok azdır.

137. Âyine: (İstanbul:1921)

Görsel: Âyine gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (18.08.1921)¹⁹⁶

“Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz” özdeyişinden adını alarak 18.08.1921-1923 yılları arasında topluma ayna tutmak amacıyla yayımlanan *Âyine*’nin ilk sayfasında “perşembe günleri intişar eder, müstakil ül-efkâr milli mizah gazetesidir” yazar. Sahibi Semih Lütfi (Erciyas), sorumlu müdürü Eşref Nesip’tir. İstanbul’da her hafta perşembe günü yayımlanan gazete 4 sayfa olarak toplamda 72 sayı çıkmıştır. Milli Mücadele’yi destekleyen tavrıyla kendisine “Millî Mizah Gazetesi” demiştir. Nazım-nesir karışık yazılar gazetede, -diğer gazetelerdeki yazı ve karikatür boyutlarına nazaran- karikatürlerden daha fazla yer tutar. Karikatürlerde Mustafa ismi dikkat çeker. *Âyine*’nin yazar ve şair kadrosu: Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem (Talû), Fazıl Ahmet (Aykaç), Reşat Nuri (Güntekin), Yusuf Ziya (Ortaç), Vedat Örfi (Bengü), Falih Rıfki (Atay), Celal Nuri (İleri), Osman Cemal (Kaygılı), Mazhar Osman, Hüseyin Rafet, Ali Haydar, Eşref Nesip, Ahmet Emin, Cavit Sermedî, Memduh Nihat, Orhan Seyfi (Orhon), T. Karaoğlu, Asaf Konsolitiçi, M. E., H. T.’dir. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

¹⁹⁵ HTU’da 2184/0685 numarada bulunmaktadır.

¹⁹⁶ M. K.’de 1967 SC 12 numarada bulunur.

138. **Aydede: (İstanbul:1338/1922)**

Görsel: *Aydede* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (02.01.1922)¹⁹⁷

İlk sayfasında “Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur mizah gazetesi. Gazeteye ait hususât için idare memuruna müracaat edilmelidir” yazar. Babıâli Caddesinde Sabah Matbaası’nda basımı yapılan *Aydede*, 02.01.1922 ile 09.11.1923 tarihleri arasında nüshası 100 para olarak toplamda 4 sayfalı 90 sayı yayımlanmıştır. 90. sayısından sonra gazetenin basımı Tan Matbaası’nda (cumartesi ve çarşamba günleri) ve Akça Matbaası’nda (cumartesi günleri) Latin harflerle olmuştur. Gazetenin ilk sayfasında bulunan resim değiştirilmemiş, sadece kapak yazısı sürekli değiştirilmiştir.

Yusuf Ziya Ortaç, *Aydede*’nin kapanması üzerine *Akbaba*’yı çıkarır ve ilk sayfada İstanbul’un silüetini *Aydede*’ye benzer biçimde kullanır. Resimde İstanbul’un Topkapı Sarayı ve Ayasofya’ya kadar uzanana manzarayı içine alan Sarayburnu Tepesi’ne ay vurmaktadır. Silüet dolayısıyla karanlık resmedilmiştir. 4 sayfası da karikatürle dolu olan *Aydede*’nin yazar kadrosu da oldukça geniştir. Refik Halit Karay gazetenin bir nevî kaptanlığını yürütür. Sosyal, siyasi, moda, ekonomi, edebiyat, matbuat, spor ile ilgili gündem konularını eleştirmiş, bu yazılarını “Nakş-ı Ber-Âb” başlığı adı altında mizahî biçimde kaleme almıştır. Bkz: (Yaskeçeli, 2008)¹⁹⁸

¹⁹⁷ Milli Kütüphane’de 1956 SC 7 numarada *Aydede*’nin 90 sayısı da bulunmaktadır.

¹⁹⁸ Mutlu Yaskeçeli, “*Aydede (1-45. sayılar) – Tahlilî Fihrist – İnceleme – Metin*”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Âlim Gür, Konya, 2008. s. 9

Refik Halit'ten başka gazetede Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Halil Nihat Boztepe, Reşat Nuri Güntekin, Fazıl Ahmet Aykaç, Abdalbaki Fevzi Uluboy, Mahmut Sadık, Selami İzzet Sedes, Ercüment Ekrem Talû, Ali Canip Yöntem, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Celal Nuri İleri, Güzide Sabri Aygün, Ali Haydar, Mehmet Sıdkı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yahya Kemal Beyatlı, A. Kemalettin (Kamu), Osman Cemal Kaygılı da yazılar yazmıştır. Bununla birlikte tek yazı yazan yazarlar da mevcuttur; Halide Edip Adıvar, Vedat Örfi Bengü gibi. Hikâye, şiir gibi alışılmış türlerin yanı sıra gazetede tiyatro piyesleri, Nasreddin Hoca fıkraları da yayımlanmıştır. Hemen her türde eser verenlerin en başında Refik Halit Karay gelir.

Hakkında yazılmış tezler:

1. Mutlu Yaskeçeli, “**Aydede (1–45. sayılar) – Tahlilî Fihrist – İnceleme – Metin**”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Âlim Gür, Konya, 2008.
2. Özlem Coşkuner, **Ay Dede Mizah Dergisi'nin İncelenmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Rahim Tarım, İstanbul, 2007.

139. **Babalık gazetesinin haftalık mizah ilavesi: (Konya:1338/1922)**

Görsel: Babalık gazetesinin haftalık mizah ilâvesi 9. sayı (6 Mayıs 1922)¹⁹⁹

04.03.1922-02.06.1922 (1338) tarihleri arasında Konya’da önce haftalık, sonra günlük olarak yayımlanmış gazete ekidir. İlk sayfasında “Babalık gazetesinin haftalık mizah ilave nüshasıdır” yazar. Ayrıca “Gelen yazılar hoş ve letâif ise derc olunur, değil ise süprüntü sepetine havale olunur” yazar. İmtiyaz sahibi Yusuf Mazhar, sorumlu müdürü Ahibazâde Yusuf Ziya’dır. Başyazarı Kutbiddin Dede olan gazetede karikatür bulunmaz. Önlü arkalı tek yapraktan oluşan ekin yazıları da, Kurtuluş Savaşı sonrasında işgal kuvvetlerinin durumuyla birlikte Akdeniz’i kapsar. Köylüye ve Milli Mücadele’ye destek vermek amacıyla çıkan *Babalık* gazetesinin eki de yine halka hitap etmek amacıyla çıkarılmıştır. İlk sayısında “Feryâd-nâme-i Âli Kemal (Ankara *Peyâm-ı Sabah* gazetesine)” başlığı altında manzum bir bölüm bulunur, Ebû-Tuğyân tarafından kaleme alınan bu bölüm, Mihran, *Sabah* ve *Peyâm-ı Sabah* gazetelerine cevap niteliğinde yazılmıştır. “23 Aralık 1910 yılında Konya’da, Yusuf Mazhar tarafından çıkarılmıştır. Önce haftada bir yayımlanan, gazete bir süre sonra iki defa çıkmaya başlamış ve 1917 yılında (Açık söz) adını alarak çıkan gazete, 1 yıl sonra tekrar *Babalık* adına döndü, 1921 yılından sonra da günlük oldu. Gazete hiçbir zaman parti ihtiraslarına alet olmadı, Milli Mücadele yıllarında da bütün gücüyle kurtuluş hareketini destekledi. İlk kadrosunda Samizade Süreyya, Server Rıfat (İskit) Ekrem Reşat yer almışlardır.”²⁰⁰ Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

¹⁹⁹ M. K. ’de 1962 SB 152 numarda (9-886, 10-892, 11-899, 12-907) sayıları bulunmaktadır.

²⁰⁰ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi, 1. Kitap: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1728-1831)*, Yeni Adım Matbaası, 1967, s. 216

140. **Peyâm-ı Sabah: (Bursa: 1922)**

Görsel: *Peyâm-ı Sabah* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (2 Kasım 1922)²⁰¹

Tam bir eleştiri gazetesidir. Tek özel sayı olarak çıkarılmıştır. Üzerinde “Ankara’da münteşir haftalık mizahî (*Peyâm Sabah*) yazar. 44,5x55 cm boyutlarında büyük bir gazete olarak basılır, nüshası 5 kuruştan satılır. İdarecileri, yazar ve çizerleri hakkında “kepaze” tanımını kullanır. Baş Kepaze: Artin Kemal, Kepazelik müdürü: Mihran Ağa, Sorumlu müdür: Avni’dir. Bursa’da Vilayet Matbaasında sadece Bursa’nın kurtuluşu için çıkarılmıştır. Bursa ile ilgili yazılardan ziyade diğer gazete ve dergileri yergi vardır. Öyle ki ilk sayfasındaki portre karikatürler, dönemin ünlü mizahî gazetelerini temsil eder. Özellikle *Anadolu’da Peyâm-ı Sabah* adlı gazeteyi doğrudan hedef alan yazı dikkat çekicidir: “İstanbul’da çıkan *Peyâm-ı Sabah*’ın sahte olduğunu anlayan bazı zırtapozlar Ankara’da hakiki *Peyâm*’ı çıkarmaktadır”. Bu yazıyla birlikte sayfanın sonunda da “Sahici *Peyâm-ı Sabah*” kaydı vardır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

²⁰¹ M. K.’de 1962 SÇ 271 numarada bulunmaktadır.

141. Akbaba: (İstanbul 1338/1922)

Görsel: Akbaba 1. sayı kapağı (07.12.1922)²⁰²

Haftalık siyasi mizah gazetesidir. 7 Kanun I 1338 (7 Aralık 1922) tarihinde Yusuf Ziya Ortaç'ın ve Orhan Seyfi Orhon'un kuruculuğunda yayımlanmaya başlar. Yusuf Ziya, *Akbaba*'nın oluşum sürecini *Bizim Yokuş* adlı kitabında anlatmıştır.²⁰³ İlk sayfasında, "Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur millet perver mizah gazetesi" yazmaktadır. Daha sonra bu yazıdan "millet perver" sözcüğü çıkarılmıştır. Fiyatı 5 kuruştur.

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra dağılan *Aydede* yazarlarının ardından gazetenin kapanmasıyla birlikte Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon) ile yeni bir gazete arayışına girer. "Akbaba" ismi, yaşayan en uzun ömürlü gazete olmasını diledikleri için seçilmiştir. Gerçekten de *Akbaba* bugüne kadar yayımlanmış en uzun süreli ve en nitelikli mizah gazetesidir.

Kapağında isminin bir tarafında derviş kılığında yaşlı biri, diğer tarafında akbaba karikatürü bulunur. Arka fonda ise 6 minareli Sultanahmet Camii'ni içine alan yarımada görünümündeki Sarayburnu Tepesi yer alır.

²⁰² M. K.'de 632 sayılı 1956 SB 146 numarada muhafaza edilmektedir.

²⁰³ Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, Başlık: *Akbaba (Refet Paşa [Refet Bele])*, Akbaba Matbaası, İstanbul, 1966 s.94-96

Aydede'nin *Akbaba*'ya dönüşmesini Halil Nihat Boztepe aşağıdaki dörtlükle hicvetmiştir. *Akbaba* için tarih:

“Ah idüp derd-i maişetle Ziya ile Seyfi
Koşuyorlardı bu kış günleri kısmet peşinde
Geldi bir karga su tarih ile gak gak diyerek
Dediler ‘*Aydede*’nin ‘*Akbaba*’ konmuş leşine”²⁰⁴

Henüz Lozan görüşmelerinin yapıldığı sıralarda (1922) devletle, milletle ilgili yazılar-karikatürler gazetede yayımlanmaya başlar. Gazetenin genel çizgilerini gündem oluştururken, çizimlerin, arka fonunda İstanbul; konularında devletin durumu, müttefik devletler, savaşlar, Cumhuriyet’e ait simgeler, belediye sorunları, kadınlar yer almaktadır. Matbu Osmanlıca olarak yazılan *Akbaba*'nın diğer gazetelerden farklı olarak 1928 yılına ait sayılarında yeni harfler görülür. Latin alfabesiyle yazıların başlığı atılır, içerik Osmanlıca olarak yazılır. Bu yönden diğer gazetelerden ayrılır. Diğer gazeteler henüz geçiş aşamasındadır, *Akbaba* ise yeni alfabeyi daha etkin kullanır. Aynı şekilde 600. sayıdan sonrası renkli basılmaya başlanmıştır.

Dönemin yazarları için bir okul niteliğinde olan *Akbaba* geniş kadrosuyla milletin farklı her sesini yazıya taşımıştır. “*Akbaba*’nın yazar ve şair kadrosu: Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Halil Nihat (Boztepe), Abdülbaki Fevzi (Uluboy), Selâmi İzzet (Sedes), Peyami Safa, Ercüment Ekrem (Talû), Mehmet Rauf, Necdet Rüştü (Efe), Ahmet Haşim, Hüseyin Rıfat, Osman Cemal (Kaygılı), Ahmet Rasim, Fazıl Ahmet (Aykaç), (Feridun) Kandemir. Takma adlar: Karga, Kanber, Zılgıt, Amber, Şaban, Gaga vb. gazetenin başyazarı ‘Lâklâkiyat’ takma adını kullanır.”²⁰⁵ Ayrıca Enis Behiç (Koryürek), İbrahim Alaattin Gövsa, Reşat Nuri Güntekin, Necdet Neşri, Necdet Rüştü, Said Tevfik, Yesarizade Mahmud Esad da yazar kadrosunda dikkat çeken isimlerdendir.

Yazar kadrosu kadar çizer kadrosu da dönemin usta çizerlerinden oluşur. Hepsi birbirinden farklı üsluptaki çizerler, renkli bir karikatür tavrını ortaya koyar. Ramiz, gazetenin başyazarıdır ve olağan yaşamın yanı sıra siyasi içerikli karikatürleri de o

²⁰⁴ Ferit Öngören, “Cumhuriyetin 75. yılında Türk Mizahı ve Hicvi”, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara, 1998, s. 71

²⁰⁵ Turgut Çeviker, “Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III, a.g.k., s. 185

çizer. Bununla birlikte Münif Fehim, Divan şiirlerini betimler ve çizimlerini süsleyerek resimleştirir. Cevat Şakir ise daha çok kadınları konu alan karikatürler çizer. “Zamanının başlıca mizah yazarları ve karikatüristlerini kadrosuna alan *Akbaba* dergisi, mizah alanında en uzun ömürlü, hatta bazı dönemlerde tek mizah dergisi olarak belirdi. Harf İnkılâbına (1928) kadar okuyucu sayısında belli bir gelişme görülen dergi, yeni harflerin kabulüyle büyük bir okuyucu kaybına uğradı ve bu sarsıntıdan ötürü 208. sayıdan itibaren kapandı.”²⁰⁶

Akbaba dergisi dönemine damga vurmuş önemli mizah dergilerindedir. Cumhuriyet döneminde hemen hemen bütün mizah yazarları bu dergide yazmışlardır. Her hafta beraberinde 1908 yılından itibaren *Bedava Gazete* adıyla ilâve dergi de çıkarmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar tarafından haftada iki defa (pazartesi ve perşembe) çıkarılan mizah ekidir.

Akbaba gazetesini hakkındaki tez çalışmaları:

1- Pelin Gündüz, “**Cumhuriyet Dönemi Mizah Dergilerinden Akbaba’da Edebiyat ve Karikatür İlişkisi**”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. M. Fatih Andı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

2- Hale Öğdü, “**Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**”, Danışman: Doç. Dr. Ramazan Yelken, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.

3- Meryem Dilekçi, “**Akbaba Dergisi (1-75. sayılar) İncelenmesi**”, Tez Danışmanı: Sezayi Coşkun, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

4- Melek Çakar, “**Akbaba Gazetesi (75-150 Sayılar), İnceleme, Tahlîlî Fihrist, Seçme Metinler**”, Tez Danışman: Yrd. Doç. Sezayi Coşkun, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

---

²⁰⁶ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1. Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 85

5- Ramazan Enser, “**Akbaba Dergisi (151-225. sayılar) İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçme Metinler**”, Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Sezayi Coşkun, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

6- Hatice Yasemin Çağine, “**Akbaba Gazetesi (225-300. sayılar), İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçme Metinler**”, Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Sezayi Coşkun, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.

7- Arda ÖZGEN, “**Akbaba Dergisi ve Akbaba Dergisi’nin Türk Çağdaş Grafik Sanatındaki Yeri ve Önemi**”, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kıymet GİRAY, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

142. **Kahkaha: (İzmir:1922)**

Görsel: Kahkaha gazetesi 1. sayı 1. sayfası (30.12.1922)

İmtiyaz sahibi ve başyazarı Mehmed Sırrı, Müdürü İsmail Hakkı’dır. Haftalık olarak cumartesi günleri neşredilen gazetenin toplamda kaç sayı çıkarıldığı bilinmemektedir. İlk sayısının ilk sayfasında “Kahkaha Niçin Çıkıyor?” başlığıyla bir yazı bulunmaktadır, fakat o yazı da okunamayacak düzeydedir. 30.12.1922 tarihinde ilk sayısı çıkmıştır, özellikle karikatürlerinde milliyetçi bir çizgi izler.²⁰⁷ Milli Kütüphane’de ve diğer kütüphanelerde hakkında bilgiye rastlanılmamıştır. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

²⁰⁷ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III, Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923)*, Adam Yay. 1991, İstanbul, s. 172

143. **Kahkaha: (Trabzon:1922)**

Görsel: *Kahkaha* gazetesi 152. sayı 1. sayfa (7 Ekim 1924)²⁰⁸

Kapağında “Haftada iki defa eşref saatinde çıkar mizah gazetesi” yazar. Nüshası 100 paraya satılan gazetenin basımı Yeni Turan Matbaasında yapılır. Trabzon’da çıkmasının yanı sıra kapağında da Laz tiplmesi resmedilmiştir. Sahibi Es’ad Ömer Eyyübi, sorumlu müdürü Nazmi Nâfi’dir. Mustafa Kemal Atatürk’e ve hükümete karşı bir tutum içinde olduğu için 9 Mart 1925’te hükümetçe kapatılan gazete üç sene boyunca 152 sayı çıkarılmış, fakat nüshaları kaybolmuştur. İçeriği gündemden ve uygulamalardaki aksaklıklardan oluşan gazetenin yazar kadrosu da karikatüristi de belli değildir. Ulaşılan sayılarda da karikatür yok denecek kadar azdır. Yazılar da imzasızdır.

Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III* adlı kitabında Mete Tunçay’ın *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* kitabından ve içinde *Kahkaha* ile ilgili bölümden alıntı yapar. Alıntıda Mustafa Kemal Paşa’nın *Kahkaha* hakkındaki sözlerine yer verilmiştir: “Trabzon’da Kahkaha namında bir mizah gazetesi çıkaranlar bolşeviktir. Orada kimseye bir şey demedim. Fakat idare edenlerin gafleti... Uyku halindeler. Alâkadar olunuz, tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranları anlamakla beraber gazetenin çıkmamasını temin ediniz. (Reisicumhur Gazi M. Kemal)²⁰⁹ *Kahkaha* gazetesi hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

²⁰⁸ M. K.’de 1962 SC 220 numarada sadece 153. sayısının bulunduğu yazar fakat sayının üzerindeki rakamlar 152’yi işaret eder.

²⁰⁹ Turgut Çeviker, a.g.k., s. 173 (Asıl metnin alındığı alıntı: Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, s. 346)

144. **Zümrüt-i Anka: (İstanbul: 1923)**

Görsel: *Zümrüt-i Anka*, 1. sayı, 1. sayfa (11 Ocak 1923)²¹⁰

İsminin altında “Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur, mizahî Türk gazetesidir” yazar. Sonradan bu yazı birkaç sayı sonra “Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur, millî, mizahî, resimli halk gazetesi” olarak değiştirilmiştir. Önce Matbaa-i Şems’te, sonra Cihan Biraderler Matbaasında 11 Ocak 1923 ile 23 Nisan 1925 tarihleri arasında toplamda 224 sayı neşredilmiştir. İmtiyaz sahibi ve müdürü Semih Lütfi Erciyas’dır. Sorumlu müdürleri sürekli değişmiştir: A. Nesip (15. sayıya kadar), Behçet Kâmi (42. sayıya kadar), Zeki Cemal Bakiçelebioğlu (66. sayıya kadar) olmuştur. Müdürü Haşim Sami’dir. İdarehânesi Babıâli caddesinde Adalet Hanı, daire-i mahsusadadır.

Kapak sayfası denilebilecek kadar süslü ilk sayfasında üstlü altlı karikatürler bulunur. *Aydede* ve *Akbaba* gazeteleri gibi isminin arka planında İstanbul’u tasvir eden bir karikatür ve ortada büyük bir karikatür hemen her sayısında göze çarpar. Yukarıdaki ilk sayısındaki ortadaki karikatürde Dünya’nın üzerinde bir deri bir kemik kalmış melek, barışı temsil etmektedir ve altında şöyle yazar: “Sulh- Ağlarım baktıkça istikbalime!”

Çıkarıldığı dönem itibariyle Cumhuriyet gazetesidir ve yeni bir devletin kuruluş çalışmalarını, yapılan anlaşmalar gereği ülkede oluşan kaos ortamını, halkın tepkisini milliyetçi bir bakış açısıyla mizahî yönden ele alır. Bu sebeple Cumhuriyet’in en önemli mizah yayınlarından biridir. Çizgi ve yapı olarak taklit ettiği *Akbaba*’dan sonra bu

²¹⁰ M. K.’de 1957 ŞÇ 1 numarada bütün sayıları mevcuttur.

dönemin karmaşasını en iyi anlatan gazetedir. Bununla birlikte Yusuf Ziya Ortaç, - *Zümrüt-i Anka* gazetesine de yazı yazmasına rağmen- *Akbaba* dururken taklitlerinin çok fazla dayanamayacağını söyler. Nitekim *Zümrüt-i Anka* onun kadar uzun dayanamamıştır, yine de dönemindeki benzerlerini sayı olarak geçmiştir. *Zümrüt-i Anka*'nın yazar kadrosunda; “Abdülbâki Fevzi Uluboy, Osman Cemal Kaygılı, Behlül Dâna, Selâhattin Enis, Necdet Rüştü Efe, Ercüment Ekrem Talû, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Fazıl Ahmet Aykaç, Peyami Safa, Selâmi İzzet Sedes, A. lütfü, S. N., R. T.”²¹¹ bulunur. Çizer kadrosu da yazar kadrosu kadar çeşitli olan gazetenin karikatürleri özellikle portrelerden –özellikle dönemin ünlü kişilerinin portrelerinden- oluşur.

Döneminin en önemli gazetelerinden biri olan *Zümrüt-i Anka* hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

145. Kelebek: (İstanbul: 1923)

Görsel: *Kelebek* mecmuası 7. sayı 1. sayfa (24 Mayıs 1923)²¹²

İsminin altında “Perşembe günleri neşrolunur, edebî, mizah mecmuası” yazar. 12.04.1923-05.09.1924 tarihleri arasında toplamda 77 sayı neşredilmiş olan gazetenin kurucuları İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci, Reşat Nuri Güntekin, Yesarizade Mahmut Esat, Münif Fehim Özarman’dır. Müdürü Mahmut Esat, sorumlu müdürü Ahmet Şefik

²¹¹Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III (Kurtuluş Savaşı Dönemi)*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 192

²¹²M. K.’de 1956 SB 321 numarada 52 sayısı bulunmaktadır.

olan gazete özellikle edebî anlamda güçlü yazar kadrosu ve profesyonel karikatüristlerle döneminin ses getiren gazetelerindedir. Lozan Konferansı görüşmelerinin sürdüğü günlerde yayımlanmaya başlayan *Kelebek*, döneminde son derece olumlu yaklaşımıyla dikkat çekmiştir. Dönemin diğer gazeteleri Cumhuriyet'e ve onu getirenlere yönelik yazılı şekilde saldırırken, *Kelebek* Cumhuriyet yanlısı tavrıyla Türk milleti için iyimser bir gazete olmuştur.

Hakkında yapılmış tez çalışması şöyledir:

1- Hamdi Gültekin, **Kelebek Mecmuası –İnceleme Tahlîli Fihrist, Seçme Metinler-** Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sezayi Coşkun, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2010.

146. **Papağan: (İstanbul: 1340/1924)**

Görsel: *Papağan* gazetesinin 1. sayısı 1. sayfası (23 Nisan 1924)²¹³

Müdürü Orhan Seyfi Orhon olan gazete İstanbul Babiâli Caddesinde önce Tanin Matbaasında, sonra Vatan ve Milliyet matbaalarında basılmıştır. İlk sayfasında “Çarşamba günleri neşrolunur, haftalık edebî mizah gazetesi” yazar. Önce 28 Teşrinisani 1928 tarihine kadar 239 sayı yayımlanmıştır. Arkasından tekrar Orhan Seyfi Orhon'un müdürlüğünü yaptığı bir *Papağan* daha çıkarılır. Yine ilk sayfasının künyesi aynıdır, fakat birinci sayıdan başlatılmıştır. 21 Mart 1928'de çıkarılmaya başlanan bu gazete de 87 sayı çıkmıştır. Her iki gazetenin yazıları da hikâyeler üzerine kuruludur.

²¹³ M. K.'de 1956 ŞÇ 5 numarada 100-207 arası sayıları bulunmaktadır.

Genç kızların ana kahramanı olduğu bu hikâyelerde güncel sosyal mevzular ele alınır. Evlilik, çocuk bakımı, ev hanımlığı, karı-koca arasındaki muhabbet, ana konulardır. Bununla birlikte 133. sayısında Gazi Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bir kapak bulunur, daha önce benzer bir karikatür çizilmemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında çeşitli yazarların karikatürleri yer almaktadır. (Bu karikatürle ilgili analiz üçüncü bölümde verilmiştir.) Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

147. Gelincik: (İstanbul: 1340/1924)

Görsel: *Gelincik* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (8 Haziran 1924)²¹⁴

Renkli olarak basılan gazetenin ilk sayfasında “Cumartesi ve salı günleri neşrolunur edebî, mizah gazetesi” yazar. Kapağındaki kadın figüründen de anlaşılacağı gibi nâşiri, Süs Müdüriyeti’dir. Mesul müdürü ve başyazarı Mehmet Rauf, basım yeri Ahmedî Matbaasıdır. Yirmi günlük bir gazetedir, ilk sayısı 8 Haziran 1340 (8 Haziran 1924) tarihinde çıkan gazete, toplamda 9 sayı çıkmıştır. 5 kuruştan satılmıştır.

Kadınlara yönelik mizah gazetesi olan *Gelincik*’te karikatürler de renkli ve kadınlar üzerinedir. Bu kadınlar yukarıdaki karikatürde de görüldüğü gibi sigara içer, açık giyinir, makyajlı, süslü ve güzeldirler. Mehmet Rauf’un aşka yönelik edebî yazıları gazetenin omurgasını oluşturur. Bilindiği üzere Mehmet Rauf’un kadınlara ve aşka yönelik psikolojik çözümlerinde bulunduğu roman ve hikâyeleri vardır. Yazdığı kısa

²¹⁴ M. K.’de 1962 SB 47 numarada 9 sayısı bulunmaktadır.

köşe yazılarıyla, hikâyelerle her sayıda bu üslûbunu devam ettirir ve çizilen karikatürler de onun portresini çizdiği kadınlara uyum gösterir. Süs Neşriyat'ın kadınlara yönelik mecmua ve gazeteleri neşretmesinden dolayı bu matbaa da seçilmiş olabilir. Mizah gazetesi adı altında çıkarılsa da *Gelincik* daha çok edebî ve kadın gazetesidir, denilebilir. Zira karikatürlerde de yazılarda da mizah unsurları yok denecek kadar azdır.

Gelincik hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

148. Guguk: (İstanbul:1340/1924)

Görsel: *Guguk* 1. sayı, 1. sayfa (02.08.1924)²¹⁵

Babiâli caddesinde idarehanesi bulunan ve Haşim Sami'nin sahibi olduğu gazete cumartesi ve çarşamba günleri haftada iki gün yayımlanmaktadır. İlk sayfasında “Cumartesi ve çarşamba günleri çıkar, doğrudan kıl kadar şaşmaz, halktan hiçbir vakit ayrılmaz, milliyetperver mizah gazetesidir” yazar. 02.08.1924 / 04.10.1924 (4. Teşrin I 1340) tarihleri arasında toplamda 19 sayı yayımlanan gazete önce 6 sayfa olarak başlamış, sonra 4 sayfaya düşmüştür.

Hemen her sayfasında karikatür bulunan gazete karikatür ve sayfa süslemeleriyle özellikle dikkat çeker. Karikatürlerin büyük bir çoğunluğunu kentli kadınlar, kadınların yaşayışları, alışverişleri, evlilikte kadınlar, kadına bakış gibi temalar oluştururken arka fonda İstanbul resmedilmiştir. Yukarıdaki görselde de kadını bıçaklarıyla öldürmek isteyen adamların arka planında Kız Kulesi bulunmaktadır. Bu karikatürün ismi de “İstanbul Izdırabı”dır. Gazete hakkında herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

²¹⁵ M. K.'de 1957 SC 19 numarada 18 sayısı mevcuttur.

149. Resimli Yurd: (İzmir: 1924)

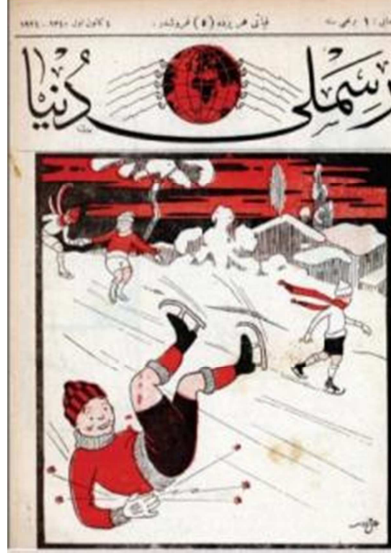
Görsel: *Resimli Yurd* gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (9 Eylül 1924)²¹⁶

İsminin altında “Her hafta salı günleri çıkar, memleket ve milletini sever, siyasî, mizahî, fennî ve edebî Türk gazetesidir” yazar. Sorumlu müdürü Ahmed Cemaleddin, başyazarı Mehmed Seri’dir. Nafiz Mustafa Matbaasında 27x39 cm ebadında 8 sayfalı, kısmen renkli, haftalık olarak basılır, nüshası 5 kuruştan satılır. İzmir’in kurtuluşunun 2. yıldönümünde basılmaya başlanmıştır. 9 Eylül 1924 (1340) ile 10 Şubat 1925 (1341) tarihleri arasında toplamda 20 sayı çıkarılmıştır.

Fotoğraf kullanan nadir gazetelerdendir. Her ilk sayfasındaki yazının altındaki son cümle büyük puntolarla yazılmıştır. Yukarıdaki ilk sayının altında kırmızı harflerle şöyle yazar: “Ve şehitlerimizin yüce ruhlarına Fatihalar ithaf etmeyi unutma!...” Yazıların hemen hepsi İzmir ile ilgilidir. Savaş sonrası harap duruma gelmiş şehirden manzaralar yazılır ve çizilir. 2. sayısının son sayfasında İzmir’in Hükümet binasının haraplığı ve yeni İzmir Valisi İhsan Paşa birlikte resmedilmiştir.

²¹⁶ M. K.’de 1962 SC 252 numarada ilk iki sayısı bulunmaktadır.

150. Resimli Dünya: (İstanbul: 1924)

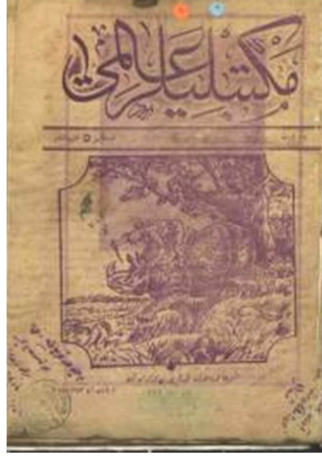
Görsel: *Resimli Dünya* mecmuası, 1. sayı, 1. sayfa (4 Aralık 1924)²¹⁷

İsminin altında “Haftalık fenni, edebî, terbiyevi ve mizahî çocuk gazetesi” yazar. Perşembe günleri neşrolunur” yazar. Toplamda 21 sayı çıkarılmıştır. Sorumlu müdürü Orhan Seyfi Orhon’dur. İstanbul Cumhuriyet ve Hürriyet matbaalarında 20,5x29 cm boyutlarında nüshası 5 kuruştan basılıp satılmıştır. 9 sayfalıdır, ilk ve son sayfaları renklidir, orta sayfalar renksizdir ama karikatürlüdür. Bazı sayılarında en orta sayfanın da renklendirildiği görülür. Çocuklara yönelik ilk mizah gazetesidir. Dolayısıyla içinde daha çok hikâyeler bulunur. Bu hikâyeler bazen fotoroman tarzındadır. “Resimli Hikâye” adı altında yazılan bu sayfalarda kişilere konuşma balonları açılıp olay ya da durum o şekilde devam ettirilir. Çocuk terbiyesine önem veren gazete yazarları, çocuklara hikâyeler üzerinden nasihatler verir, çeşitli durumlar karşısında nasıl davranılması gerektiği konusunda onları eğitir. Bu sebeple gazeteye eğitim gazetesi de denilebilir.

Resimli Dünya’nın bir başka farklı yanı da bazı sayılarında resim ve karikatürle beraber fotoğraf da kullanmasıdır. Bilindiği üzere fotoğraf o dönemde mizah gazetelerinde fazla yaygın değildir. *Düşünüyorum* gazetesinden sonra rastlanan ikinci fotoğraf kullanan gazete *Resimli Dünya*’dır.

²¹⁷ M. K.’de 1956 SB 494 numarada muhtelif sayıları bulunmaktadır.

151. **Mektebliler Âlemi: (İstanbul: 1925)**

Görsel: *Mektebliler Âlemi* gazetesi 1. sayı ilk kapak (24 Şubat 1925)²¹⁸

İlyas Bahri tarafından haftalık olarak İstanbul'da nüshası 5 kuruşa satılmak üzere basılan *Mektebliler Âlemi* 27 cm.lik 16 sayfadan oluşur ve çift kapaklıdır. Daha çok eğitimden, edebiyattan, çocuk terbiyesinden mizahî bir dille bahseden gazetenin neredeyse bütün sayfaları karikatürlüdür. Fotoğraftan ziyade resimle donatılan gazetenin yazıları da karikatürleri de çoğunlukla imzasızdır. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

152. **Tavus: (İstanbul: 1925)**

Görsel: *Tavus* gazetesi, 1. sayı, kapak (1 Nisan 1925)²¹⁹

15 günde bir neşrolunur, edebiyat gazetesidir; fakat içeriğindeki yazılar karikatür ve fotoğraflarla desteklendiği için musavverdir. Mizah gazetesi olmamakla beraber,

²¹⁸ M. K.'de 1973 SB 60 numarada 6 sayısı mevcuttur.

²¹⁹ M. K.'de 1956 SB 542 numarada 2 sayısı bulunmaktadır.

1908 yılında çıkan *Tavus*, fotoğraf ve karikatürün en bol kullanıldığı gazetelerden biridir. Yusuf Ziya Ortaç'ın sorumlu müdürü olduğu gazete, İstanbul'da 18 ilâ 20 arasında sayfa sayısıyla, İstanbul'u ve sosyal hayatı anlatmaya yönelik yazılarıyla döneminin edebiyatını yansıtmaya çalışır. Bununla birlikte maalesef yazılar yazar ve şairlerin rumuzlarıyla imzalanmıştır. Bu sebeple hikâye ve fıkraların kimler tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Fotoğraf kullanan ender gazetelerden biridir. Yazılardan ve fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla okuyucu kitlesi olarak kadınlar seçilmiştir. Zira hemen hemen bütün fotoğraflar İstanbul manzarası ve kadınlara aittir. Musavver olmasından ötürü mizah gazeteleriyle karıştırılabilecek olan *Tavus*'un edebî bir gazete olduğunun belirtilmesi için bu bölümde incelenmesi uygun görülmüştür.

153. Vay Vay: (İstanbul: 1925)

Görsel: *Vay Vay* gazetesi, 1. sayı, 1. sayfa (21 Haziran 1925)²²⁰

Hakkı Nezih tarafından Babiâli Caddesinde Şirket-i Mertebiye Matbaasında 4 sayfa olarak basılıp nüshası 3 kuruştan satılan gazetenin toplamda kaç sayı çıkarıldığı bilinmemektedir. İlk 3 sayısına Milli Kütüphane'de ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde rastlanmıştır. İsmi altında "Pazar günleri neşrolunur mizah gazetesi" yazar. Arka planda İstanbul silueti vardır, gölge halindedir, yukarıdan dolunay muzipçe gülümser.

Yazar ve çizerler, dönemin mizah gazetelerini, gündeme dair olayları, sosyal meseleleri hem yazılarda hem karikatürlerde konu edinirler. Yazarlar kadrosu şu şekildedir: Vay Vay, Şiþsak, Cırcır Böceği, F. C., Osman Nuri, ÖhÖ ÖhÖ, Tuti, Mustafa Remzi, Bülbül Çapkın, A. C. Karikatürlerde okunan isimse F. Djevdet'tir. Gazetenin en

²²⁰ M. K.'de 1962 SC 282 numarada ilk 3 sayısı bulunmaktadır.

büyük özelliği Latin alfabesini kullanmasıdır. Karikatürlerde özellikle tarihler Latin alfabesiyledir. *Vay Vay* hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

154. Devekuşu: (Trabzon:1926)

Görsel: *Devekuşu* gazetesi 50. sayı, 1. sayfa (8 Ekim 1926)²²¹

İlk sayfasında “Haftada iki defa çıkar mizahî, edebî, halk gazetesidir” yazar. Sahibi ve başyazarı Cemal Rıza, sorumlu müdürü Kapudan Feyzi’dir. Trabzon’da resimli olarak haftada iki defa basılır. Kaç sayı çıkarıldığı bilinmemektedir, 50 sayısı kütüphanelerde mevcuttur. Karikatürlerinin altında Veli Kazım ismi okunur. Yazılarının altında ‘Baba Salim, Salim’ isimlerine rastlansa da yazıları çoğunlukla imzasızdır. 46 cm.lik 4 sayfadan oluşan gazete Trabzon’da İstikbal Matbaasında basılır. Hakkında yazılmış herhangi bir tez yoktur.

²²¹ M. K.’de 1962 SÇ 131 numarada mevcuttur.

155. **Nasreddin Hoca: (İstanbul: 1927)**

Görsel: *Nasreddin Hoca* 1. sayı, 1. sayfa (6 Ocak 1927)²²²

Sorumlu müdürü İsmail Hakkı tarafından İlhami Fevzi Matbaasında neşrolunan gazete, 3 kuruştan satılır. İlk sayfasındaki abonelik bilgilerinde “Türkiye” ibaresinin yer alması yeniliktir. Serlevhasında “Perşembe ve pazartesi günleri neşrolunur mizahî gazete” yazar. 42 cm.lik 4 sayfadan oluşan gazetenin ilk sayfasındaki Nasreddin Hoca figürü birkaç sayıda bir değişir. Bazısında eşeğine düz binerken Nasreddin Hoca bazısında ters oturmaktadır. Yukarıdaki ilk sayısındaki karikatürde Nasreddin Hoca mezarından kalkmaktadır. Karikatürün altında şöyle yazar: “Nasreddin Hoca fincancı katırlarını ürkütmeden mezardan kalktı”.

Döneminin en uzun soluklu gazetelerinden biri olan *Nasreddin Hoca*, toplamda 145 sayı yayımlanmış, siyasi bir sözcü olmuştur. Gazete hakkında tez çalışması bulunmamaktadır.

²²² M. K.'de 1962 SC 54 numarada 145 sayısı da mevcuttur.

156. Kaynana: (İzmir: 1927)

Görsel: Kaynana gazetesi 6. sayı, 1. sayfa (17 Nisan 1927)²²³

İlk sayfasında “Pazartesi günleri neşrolunur, siyasi, mizahî, edebî gazetedir” yazar. Sahibi Fazıl, müdürü Hakkı Nezihi’dir. İzmir’de Marifet Matbaasında basılan gazete 4 sayfadan oluşur ve fıkralarla, karikatürlerle birlikte siyasiden çok mizahîdir. Her sayfasında karikatür bulunan *Kaynana* hikâyelerin bolca yer tuttuğu gazetelerden biridir ve bu hikâyeleri karikatürler destekler. Gazete hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

²²³ M. K.’de 1974 SC 180’de sadece 6. sayısı bulunur.

157. Çiçek Gazetesinin Nüshası Aylık Çiçek: (İstanbul:1927)

Görsel: Aylık Çiçek gazetesi 1. sayı, 1. sayfası (Nisan 1927)²²⁴

Mustafa Kemal ve Cumhuriyet yanlısı bir tablo çizen gazetenin ilk sayfasında “Türk cumhuriyeti oğullarının yazılarını neşreder” yazar. Siyasi içtimalı *Çiçek* gazetesinin aylık bir nüshası olduğunu gazete ilk sayfasında “Aylık nüshayı niçin neşrediyoruz?” başlığı altında açıklar. İlginçtir ki *Çiçek* gazetesi musavverdir, fakat M. Razi tarafından neşredilen ekinde karikatüre rastlanmaz. Yazı heyetinin başında Mehmet Sarkı bulunur.

Görsel: Çiçek gazetesi 1. sayı (17 Haziran 1926)

Milli Kütüphane’de *Aylık Çiçek* adıyla bir gazete daha bulunmaktadır ki genel gündemden bahseder, musavver olmasına rağmen mizahi değildir. Bununla birlikte mizah gazetesi olduğuna dair bazı kaynaklarda ismi geçer. Bu sebeple burada belirtilmesi elzem görülmüştür.

²²⁴ M. K.’de 1962 SC 33 numarada bulunmaktadır.

158. Davul: (İstanbul: 1927)

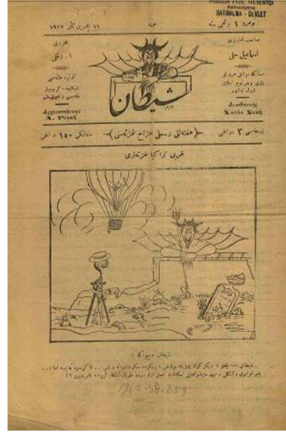
Görsel: *Davul* gazetesi 1. sayı 1. sayfası (28 Haziran 1927)²²⁵

İlk sayısı Orhan Seyfi Orhon tarafından 28 Haziran 1927’de çıkarılmış olan *Davul*’un serlevhasında “Cumartesi ve Çarşamba günleri çıkar mizahî halk gazetesidir” yazar. Gündeme ilişkin konuları ele alırken daha çok mevcut sistemi eleştirmeye yönelmiştir. İlk sayısının ilk sayfasının karikatüründe yukarıda görüldüğü gibi ‘İstihlak Vergisi’nden yakınılır. Toplamda 39 cm ebatlarında 4’er sayfalık 3 sayı olarak çıkan gazetenin yazıları da karikatürleri de çoğunlukla imzasızdır.

1900 yılının Ekim ayında çıkarılmış bir *Davul* gazetesi daha mevcuttur, fakat Selanik’teki Türkler tarafından Fransızca olarak basılmıştır. *Davul* (Orhan Seyfi) hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

²²⁵ M. K.’de 1962 SC 34 numarada bulunmaktadır.

159. **Şeytan: (İskeçe: 1927)**

Görsel: *Şeytan* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (11 Kasım 1927)²²⁶

Haftalık resimli mizah gazetesidir, İskeçe’de cuma günleri neşrolunur. İmtiyaz sahibi İsmail Hakkı, muharriri A. Rıfki’dir. 11 Teşrin II 1343 (11 Kasım 1927) tarihinde ilk sayısı yayımlanan gazetenin kaç sayı çıktığı bilinmemektedir. *Şeytan* ve *Eşref*, yazarların kullandığı rumuzlardır. 29 cm.lik 4 sayfadan oluşan gazetenin nüshası 3 drahmidir. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

160. **Çalçene: (Kastamonu: 1927)**

Görsel: *Çalçene* gazetesi 10. sayı, 1. sayfa (8 Ocak 1928)²²⁷

Yusuf Niyazi Daday tarafından 15 günde bir Kastamonu’da çıkarılan mizah gazetesidir. Başlığında “Şimdilik on beş günde bir neşrolunur mizah gazetesi” yazar. Yukarıdaki ilk sayfada erkek portresi çizimi Faruk Nafiz (Çamlıbel)’e aittir. Altında da

²²⁶ M. K.’de 1962 SB 259 numarada sadece ilk sayısı bulunmaktadır.

²²⁷ M. K.’de 1962 SC 133 numarada sadece yukarıda görülen 10. sayısı mevcuttur.

sonradan bestelenen “Kıskanç” şiiri bulunur. Gazetenin görülebilen nüshaları itibariyle genel olarak her sayfası karikatürlüdür. Bu karikatürler daha çok portrelere yoğunlaşmıştır. Harf İnkılâbı’na kadar toplamda 16 sayı neşredilmiştir. Vilayet matbaasında 34x50 ebatlarında basılan gazete hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Hakkında tez çalışması da yapılmamıştır.

161. Yeni Kalem: (İstanbul: 1927)

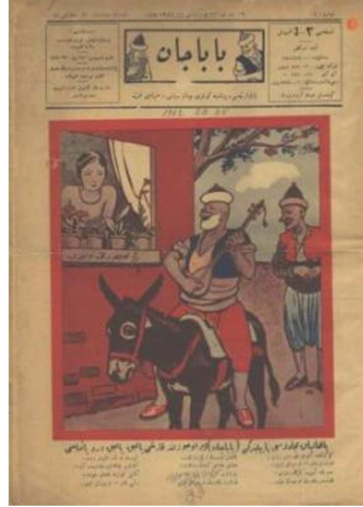

Görsel: *Yeni Kalem* gazetesi, 5 Nisan 1928²²⁸

Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkarıldığı bilinen gazete hakkında kapsamlı bir bilgi bulunamamıştır. İsmi altında “Edebî, ictimai mizah mecmuası” yazar. Kısmen renkli, 16 sayfalı, haftalık bir gazetedir. Toplamda 25 sayı kadar çıkabilmiştir. Karikatür ve yazılarından Mustafa Kemal Atatürk, yeni hükümet ve sosyalizm yanlısı bir politika sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zengin, çıkarıcı ve toplum tarafından dışlanan insanları yererken “halk kahramanı” diye yaptığı iyilikleri övüp, mütevazı bir memur hayatı yaşayan insanları da yüceltir. Önemli olan toplumun çıkarıcıdır, bu sebeple sokaklarda gezen sütçü bile karikatür konusu olabilir. Hakkında hiçbir çalışma yapılmamıştır.

²²⁸ M. K.’de 1962 SB 128 numarada bulunmaktadır.

162. **Babacan: (İstanbul:1928)**

Görsel: *Babacan* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (16.07.1928)²²⁹

İlk sayfasında “Pazartesi, perşembe günleri çıkar siyasi, mizahî gazete” yazar. Sorumlu müdürü Müslümzâde Emin’dir. Fevzi Matbaasında renkli olarak basılan gazete 16 Temmuz-30 Teşrin II 1928 tarihleri arasında 4 sayfalık formalar halinde toplamda 49 sayı çıkarılmıştır. İdarehanesi Babiâli caddesinde bulunan gazete daha çok halka hitap etmektedir. Yazılarında ucuzluktan, cehaletten, güncel konulardan bahsederken yeni harflere geçiş sürecinde bulunduğu için harflerin tanıtımlarına da yer verir. Özellikle karikatürün yanı sıra döneme ait fotoğrafları kullanması gazetenin önemini arttırmıştır.

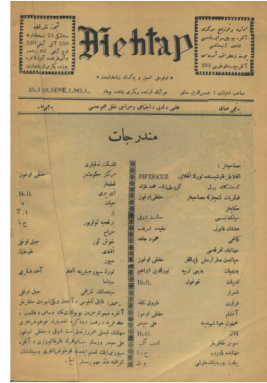
Görsel: *Babacan* 2. sayı 2. sayfa (19 Temmuz 1928)

Babacan gazetesinin en önemli yeniliği, henüz Harf İnkılâbı gerçekleşmeden sadece rakamlarla da olsa Latin alfabesini kullanmasıdır. Serlevhasında tarih ve fiyat Latin alfabesinin rakamlarıyla yazar. Hakkında tez çalışması yapılmamıştır.

²²⁹ M. K.’de 1962 SB 25 numarada mevcut olan *Babacan*’ın sadece 1-10 ve 22. sayıları bulunmaktadır.

163. **Mehtâp: (Ankara: 25 Kasım 1928)**

Görsel: Mehtâp 1. sayı dış kapak   **Görsel: Mehtâp 1. sayı iç kapak (25 Kasım 1928)**²³⁰

Şemseddin Sami tarafından Ankara’da on beş günde bir çıkarılan 27 cm.lik 20 sayfadan oluşan bu mecmua döneminin diğer dergi ve gazetelerinden farklı olarak çift kapaklı ve siyasiden ziyade edebîdir. Nüshası 24, 6 aylığı 120, yıllığı 240 kuruş olan gazetenin abonelik ücretleri ve mecmuada yer alacak yazılar Ankara’daki 284 numaralı posta kutusuna postalanmaktadır. İlk sayfasında “İlmî, edebî, ictimai ve mizahi halk mecmuası” yazar. Ayrıca başlığının hemen altında da “Okumak asil ve yüksek bir ihtirastır” ile “Her ayın onunda ve yirmi beşinde çıkar” cümlesi bulunur. 25 Kasım 1928’den itibaren çıkarılan mecmuanın bu bölümde incelenmesinin sebebi, hâlâ Latin alfabesine geçiş aşamasında olduğundan Osmanlıca yazıların mecmuaya hâkim olmasıdır. Yazı başlıkları Latin alfabesiyle, içerik Arap alfabesiyledir. Hıfzı Oğuz, hemen her sayfada bir yazısı ve Latin alfabesi imzasıyla mecmuada önemli bir yer tutar. Yazılar gündeme ilişkindir. Edebî birkaç yazıyla birlikte dönemin hükümetine ait yazılar ve hatta fotoğraflar, belgeler, güncel haberlerle ilgili yorumlar, spor haberleri de mecmuada yer alır. Bu anlamda mecmuadan çok gazete niteliği taşısa da Şemseddin Sami, mecmua sözcüğünü tercih etmiştir. Mecmua hakkında bir tez çalışması yapılmamıştır.

²³⁰ M. K.’de 1962 SB 66 numarada sadece birinci sayısı bulunur.

164. Yeni Köroğlu: (İstanbul: 1928)

Görsel: *Yeni Köroğlu* gazetesi 1. sayı, 1. sayfa (1 Ağustos 1928)²³¹

Adının altında “Siyasi, mizahi halk gazetesidir” yazar. Müdür ve başyazarı Burhan Cahid Morkaya’dır. Toplam 50 sayıdan fazla çıkarılmıştır, fakat kütüphanelerde, arşivlerde bulunan sayıları çeşitlilik gösterir. Haftada 2 defa olmak üzere toplamda 4 sayfa çıkarılmıştır. Döneminin en önemli gazetelerindendir. Harf Devrimi geçişi sırasında çıkarılmaya başlanmıştır ve Harf Devrimi sonrası doğrudan Latin harfleriyle basılmaya başlar. Harf Devrimi sonrası bilindiği gibi çoğu gazete yayın hayatına son vermiştir. *Yeni Köroğlu*, *Akbaba*’dan da cesur davranmış, sadece bölüm başlıklarını değil, metinleri de Latin harfleriyle basmıştır. Hakkında herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

²³¹ M. K.’de 1962 SC 286 numarada muhtelif sayıları bulunmaktadır.

165. **Karikatür: (İstanbul: Tarihsiz)**

Görsel: Karikatür dergisi

Kapağında “Mizah dergisi” yazan yayının sahibi Mehmet Fazlı’dır. Mahmut Bey Matbaasında tarihsiz, süresiz olarak neşredilmiştir. Kaç sayı çıktığı da bilinmemektedir. En büyük özelliği hiç yazının yer almamasıdır. Yukarıdaki görsel, görülebilen tek sayfadır. Anlaşıldığı üzere üzerinde hem Osmanlıca, hem Fransızca “karikatür” yazmaktadır. Matbaa ve fiyat bilgisi dışında hiç bilgi yoktur. 30 paraya satılmıştır. M. K.de hakkında hiç bilgi bulunmayan dergi hakkında tez çalışması yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖNEMLERE GÖRE MİZAH BASININDA İŞLENEN KONULAR

1. 1870 – 1908 ARASI OSMANLI MİZAH BASINI

1852 yılında Ermeniler ilk mizah gazetelerini çıkarmışlardır. Osmanlı Devleti sınırları içinde çıkarılan ilk mizah gazeteleri (*Boşboğaz Bir Âdem, Meğû*) Rumca ve Ermenilerin tekelindedir. Türkçe ilk mizah gazetesi ise bilindiği üzere *Diyojen*'dir. İlk önce Rumca çıkarılan gazete bir süre sonra Türkçe de çıkarılmaya başlanınca Osmanlı Devleti'nin ilk Türkçe mizah gazetesi olmuştur. *Diyojen*'den sonra çıkarılmaya başlanan Türkçe gazeteler yine Ermenilerin yönetimindedir. Az sayıda Türk gazetecinin yer aldığı bu dönem mizah basın hareketlerinin en belirgin özelliği, yönetimden mahalli sorunlara kadar gündemde olan her şeyin karikatür ve köşe yazılarında kendine yer bulmasıdır. Bu dönemin gazetelerinde karikatürler henüz fazla detaylı değildir, bazı gazeteler birkaç sayı karikatürsüz bile çıkabilir (*Diyojen* gibi). Bununla birlikte yayımlanan karikatürler döneme, yönetime, herkese isyan eder niteliktedir.

Tanzimat Fermanı ve ardından gelen Islahat Fermanı, halkın vatandaşlık görevlerini değiştirmiş, Batı'ya yönelen idare ve tebaanın alışık olmadığı kurallar ve yaşam tarzı sebebiyle bocalamasına neden olmuştur. Bu bocalama da basında mizahı ve hicvi beraberinde getirir. Bu döneme ait mizah yazılarında ve karikatürlerinde işlenen konular çoğunlukla gündeme bağlıdır. Gündemiye hükümet, belediyeler, ekonomi ve matbuat oluşturur. Bu dönem savaşız geçtiği için savaş karikatürlerine rastlanmaz. Hatta Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile eşitliğin, özgürlüğün güncel bir problem hale getirilmesi bile mizah basınında çok fazla kendine yer bulmaz.

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'ne yayılan Batıcılık ideolojisi beraberinde eleştiriyi de getirir. Halk, Batı'nın giysilerine, eğlence anlayışına ve yaşayışına ayak uyduramamıştır. Dolayısıyla ortaya gülünç duruma düşen insanları afişe edecek bir mizah basını oluşmuştur.

Görsel: *Hayâl*, 12.01.1873, 24. sayı, s. 4

Bu dönemde Batı'ya olan ilgi giysilere de yansımıştır. Topuklu ayakkabılar, şemsiyeler, şapkalar, abartılı topuzlar, kabarık elbiseler Avrupa'dan getirilip giyilmektedir, fakat bu tarza alışık olmayan Türk kadınları giyince ortaya bu görüntü çıkar.

Görsel: *Tiyatro*, 09.05.1874, S. 12, s. 4

Altyazı: Alafranga matmazeller ile gezmek isteyenler bundan sonra cambazlık da öğrenmeye zorunlu olacaklar.

Bir başka Avrupaî yaşamı benimsemeye çalışma karikatürüdür. Doğrudan alay vardır, fakat bu alay sadece Osmanlı ile değildir, matmazel de abartılmış, alaycı bir üslûpla çizilmiştir.

Görsel: *Çaylak*, 15 Şubat 1876

Altyazı: Moda ilerledikçe kadınların ne hale geleceğine bazı keşfiyat.

Moda ilerledikçe kadınların giysileri amacını aşar, etekleri, gereksiz birtakım araç-gereçle dolar. Yine aynı şekilde amacın saptırılması, abartılması mevcuttur.

Kanun-ı Esasi'nin kabulünden sonra matbuat her şeyin düzeleceğini düşünür, fakat işler farklı şekilde gelişir. Kanun-ı Esasi, basında hayli coşkulu karşılanmıştır. Öyle ki karikatürlerde bile kurtarıcı gibi tasvir edilir. Madalyonun diğer yüzünü görebilen gazeteci yoktur. Kanun-ı Esasi, pek çok problemiyle ve arkasından İstibdat dönemiyle gelecektir. Dönemin gazeteleri *Diyojen* ve *Çaylak*, bu konuyu çok fazla ele alır.

Görsel: Çaylak: 23 Aralık 1876

Altyazı: Bu kapının önünde birçok vakitlerdir sizi bekliyordum. Daha çok varsa da birdenbire rahatsız olmayasın diye şimdilik bu kadarcık getirdim. Bunları sizden başka ıslah edecek yoktur.

Sepetten dökülenler: İltimas, haksızlık, istikrazat, rüşvet, ehliyetsizlik, müdahale

Çaylak ne zamandır Kanun-ı Esasi'yi beklemektedir. Kadın olarak tasvir edilen Kanun-ı Esasi gelince de sevinçle Osmanlı içerisindeki olumsuzlukları önüne döker düzeltsin diye.

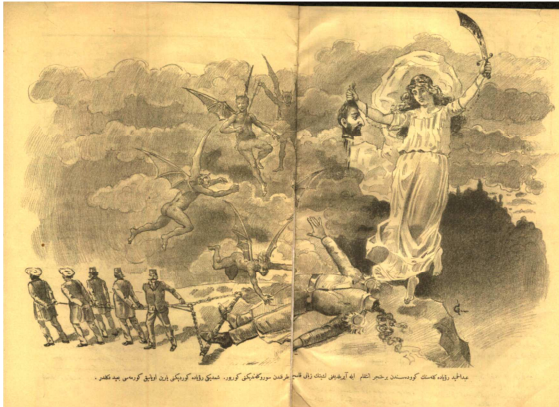
1870 yılından itibaren 10 yıl kadar süren bir başka problem vardır ki, çoğu gazetede kendine mutlaka en az 1 karikatür ve eleştiri bulmuştur. Belediye ve İstanbul'daki Sokak hizmetleri bu dönemde herkesin şikâyet ettiği bir husustur. Mizah gazetecileri de bu konu üzerine gitmiştir.

Görsel: Lâtime, 22.05.1875, 27. sayı

Altyazı: İşte temizlik böyle olur, Kasımpaşa deresinin kokusundan başka türlü gitmek kabil değil vesselam.

1900'lü yılların yurt dışına sürgün edilen yazar, şair ve aydınları II. Abdülhamit karşıtı yayın yapmakta, çeşitli yollarla onu eleştirmektedir. Cenevre'de çıkarılan *Tokmak* gazetesi de bu yayınlardan biridir. Aşağıdaki karikatürde güya Abdülhamit rüya görmektedir.

Görsel: Tokmak gazetesi, 1. sayı, orta sayfa

Altyazı: Abdülhamit rüyada kellesinin gövdesinden bir hançer-i ikdam ile ayrıldığını, leşinin zebani kamçısı tarafından sürüklendiğini görüyor. Şimdiki rüyada gördüğünü yarın uyanık görmesi ba'id değildir. (Uzak değildir.)

2. 1908 II. MEŞRUTİYET İLE BAŞLAYAN BASIN PATLAMASI

II. Meşrutiyet'in kabul edilmesiyle özgürlüğüne hasret yüzlerce gazeteci bir anda gazete neşretmeye başlamıştır. Bu gazetelerde yıllarca susturulmanın getirdiği öfke olduğundan karikatürler ve yazılar da doğal olarak onları susturan II. Abdülhamit'i hedef alacaktır. Bu dönemde padişahın eleştirilmesinin ikinci bir sebebi daha vardır. İttihat ve Terakki Partisi başa geçip basını, özellikle mizah basınına kontrolü altında tutmak istemiştir. Bu bağlamda çeşitli fonlar oluşturarak mizah basınına beslemiştir. Tabiidir ki bu basın ödenek aldığı kişinin düşmanına düşman olacaktır. Basın bir anda padişaha karşı nefretle dolar.

Görsel: Davul, 1909

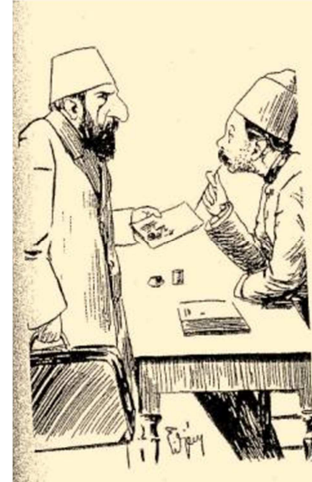
Silinen altyazı: Bari bunları bana bırakınız...

Önündeki para keselerini almak için yalvarırken tasvir edilmiştir II. Abdülhamit.

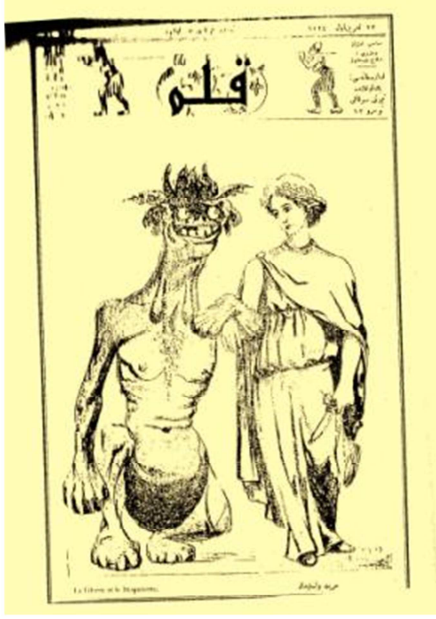
Görsel: Cem, 1909

Altyazı: -Gidiş yeriniz!

- Ben de pek iyi kestiremiyorum. Cehenneme kadar yolunuz var dediler.

Görsel: Kalem gazetesi 5 Kasım 1908, 10. sayı

Bu karikatürdeki yaratık 'istibdat'tır. Yanındaki zeytin dallarıyla başına taş yapmış kadın da 'hürriyet'tir. Artık istibdadın yok olması ve hürriyetin gelmesi gerektiği vurgulanır. Hakikaten de Meşrutiyet ile istibdat zulmü yerini özgürlüğe bırakır.

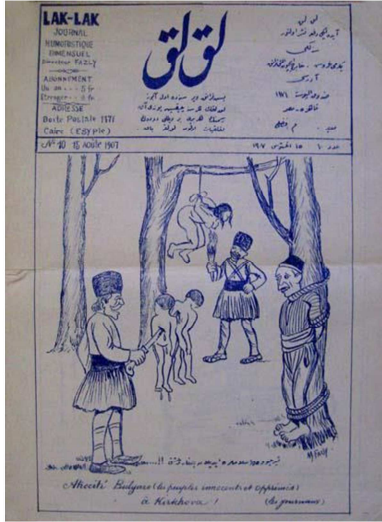
Bu dönemde dikkat çeken diğer bir konu da şehir planlamasının eksikliğidir. Sokakların, yolların durumu öyle kötüdür ki aşağıdaki karikatür gibi küreğinin ucuyla dokunduğu köprüyü yıkabilir bir kayıkçı.

Görsel: Kalem dergisi, 23. sayı, 4 Şubat 1909

Altyazı: Köprüde resanet (sağlamlık)

-Hay aksi şeytan yalnız küreğimin ucu dokundu!

1909 yılı yurt dışı gazeteleri için ayrı bir önem arz eder. Balkanlarda isyan başlamış, Türk düşmanlığı hızla yayılmaktadır. Mısır'da çıkarılan *Lâk Lâk* gazetesi de bu konuda duyarlılık gösterir ve diğer ülkelerde Türklere zulmedenleri gazetesinde yerer.

Görsel: Lâk Lâk gazetesi, 10. sayı

Üzerindeki yazılar okunamamaktadır, fakat karikatürde her şey anlatılmaktadır. Bir Sırp'ın kılıcında ölü çocuklar, ağaca asılmış ve bir asker tarafından meşale ile yakılan bir kadın, aynı şekilde bağlanmış çaresiz bir köylü vardır. Çizimden zulüm gören Türk köylerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

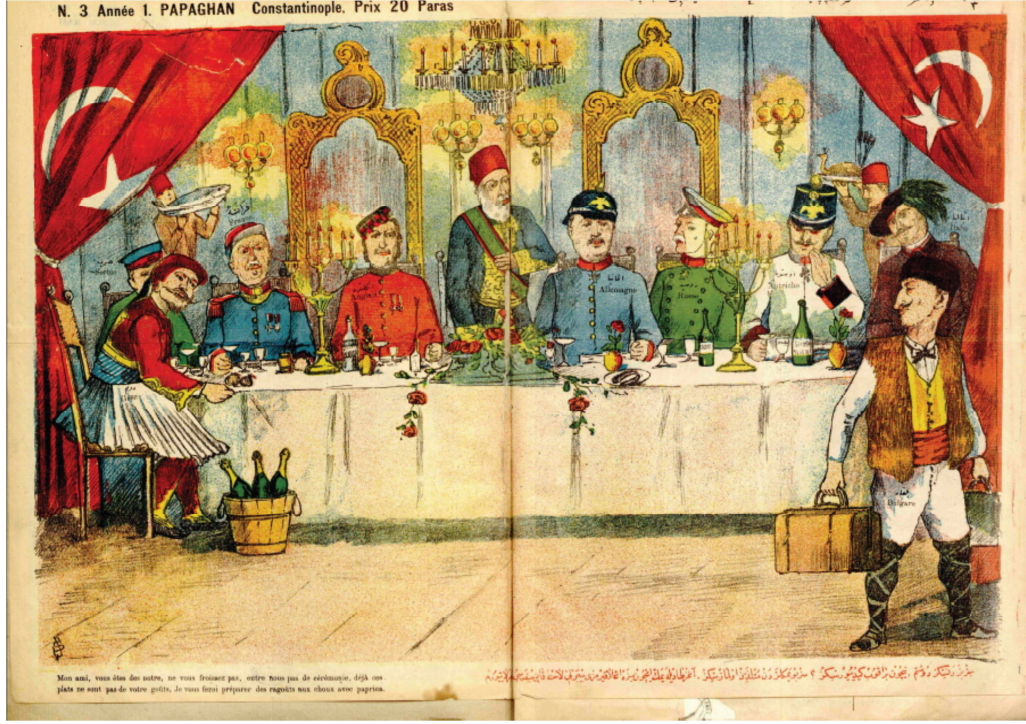
Görsel: Afacan gazetesi 1. sayı, 1 Ağustos, 1911

Altyazı: -Aman tulumbacıbaşı hiç böyle parayla tulumba sıkılır mı?

- Aklın erse sen de yardım ederdin, asıl yangını söndürecek tulumba budur!

Bu karikatürde sosyal bir mesaj vardır. Tulumbacılar laf atan kişi dönemin nazırlarındandır. Tulumbacılığın parayla yapılmayacağını söyler. Tulumbacılar da yardım ederse daha kolay yangının söneceğinden bahseder. Aslında döneme ışık tutmaktadır bu diyalog. Meşrutiyet sonrası başa gelen parti adı altında bir sürü insan sadece fikir üretmekte, çözüm için yardımcı olmamaktadır. Nitekim bunun sonucu olarak bir yıl sonra savaşlar baş gösterecektir. Tüm işi halk yapar, savaşa da yine halk girer. İttihat ve Terakki Partisi sadece akıl verir, bu karikatürdeki gibi.

1908 yılında Meşrutiyet ile girilen dönem artık İttihat ve Terakki Partisi'nin dünya siyasetinin fire vermeye başladığı dönemdir. Siyaset ve ülke yönetimi konusunda çok fazla tecrübesi olmayan parti üyeleri ülkeyi yavaş yavaş savaşa sürüklemektedir. Osmanlı'nın toprak bütünlüğü korunamamakta, azınlıklar sürekli ayaklanmaktadır. Bu da savaş ve toprak ayrılığı sinyallerini verir. Aşağıdaki *Papağan* gazetesine ait karikatürde Bulgaristan'ı temsil eden şahıs, Osmanlı ile birlikte masaya oturmuş Avrupa devletlerine sırtını dönüp masadan ayrılmak ister. Nereye gittiğini soranlara onların yemek tadıyla kendi yemek zevkinin uymadığını dile getirir. Ayaklanmanın izleri bu karikatürde görünmektedir.

Görsel: *Papağan* gazetesi, 3. sayı, orta sayfa.

Masadakiler soldan sırayla; Yunanistan, Sırbistan, Fransa, İngiltere, Osmanlı, Almanya, Rusya, Avusturya, İtalya ve ayakta, elinde bavulu olan Bulgaristan.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ OSMANLI MİZAH BASINI

Milli Mücadele dönemi Türkçe mizah gazetelerinin işlevini değiştiren bir süreç olmuştur. Gazeteler, bu dönemde ikiye ayrılır. Bir kısım gazete Milli Mücadele'nin gereksiz olduğunu, bir ülkeyle işbirliği yapılması gerektiğini savunurken diğer taraf da Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarını, halkın direnişini desteklemiştir. Bu ikilemde Milli Mücadele'nin kazanılmasıyla karşıt olan basın grubu zarar etmiş, çoğu kapanmış, kapanmayanlar da çizgisini değiştirmiştir. Daha önceki dönemlere ait muhtevalar artık değişmiş, gazeteler sadece savaşı, işgalci güçleri ve Milli Mücadele'yi yazar olmuştur.

Milli Mücadele'nin kazanılmasıyla bu sefer gazeteler yeni kurulan hükümeti ve reformları incelemeye başlamıştır. Bu dönemde muhalif ses yine artış gösterir, Cumhuriyet'i ve getirdiklerini bir anda kabul etmek mümkün değildir ve halk bağlı olduğu mevcut sistemi değiştirmekte tereddüt etmektedir. Cumhuriyet dönemi mizah basını için karmaşık bir dönem olmuştur. Halkı galeyana getiren bazı mizah gazeteleri kapatılmış, bazılarının yayın hakkı elinden alınmıştır. Bu şekilde gündemden ve değişen Türkiye'den bahseden gazeteler 1928 Harf Devrimi'ne kadar gelirler.

Görsel: *Güleryüz* gazetesi, 1921 (Sakarya Zaferi üzerine)

Altyazı: Nabzında bir iman vuran kanınla

Bu ziya görmeyen ufka yükseldin

Bilmem ki semadan yüksek alınla

Güneşin doğduğu yerden mi geldin?

Görsel: *Aydede* 10.8.1922 Sayı: 64

Bilardo başında Bilardo sahibi: Yine sotaya getirdi ama çuhada hayır kalmadı! (Mustafa Kemal'in rakibi Yunan Kralı Konstantin.)

30 Ağustos Zaferine günler kala *Aydede* böyle bir karikatür yayımlar. Mustafa Kemal'e ve Milli Mücadele'ye karşı olan gazete, yine de Mustafa Kemal'den hamle yapmasını bekler gibidir.

Görsel: *Karagöz*, 1921

Altyazı: Ey Sulh perisi! Paşamızdan başka kahraman var mı? Verdin verecen bari tam ver de paşam kılıcını kınına koysun! Karagöz, Sakarya Zaferinin ardından barışın tamamen gelmesi için barış perisiyle konuşmaktadır.

Görsel: *Gülyüz*, 26. sayı

Altyazı: Arslan Anadolu iki senelik acı bir hicran mevkuteden sonra güzel İzmir'ine kavuşuyor.

Gazetenin tarihi okunmamaktadır. İzmir'in kurtuluşunu temsilen bir asker ve hemşire resmedilmiştir. 9 Eylül 1922 sonrasındır.

Görsel: Papağan gazetesi 133. sayı

Papağan gazetesi Orhan Seyfi Orhon ile o dönemin yazar ve şairleri, Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyarete giderler. Bu sayfada Orhan Seyfi, ondan ne kadar etkilendiğini kaleme alır. Mustafa Kemal'in portresinin etrafında yazarların portreleri yer alır.

1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı "Yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında Kanun"un mecliste kabul edilmesiyle Latin harfleri kullanılmaya başlandı. 1928 Latin harflerine geçiş sürecinde mizah basını hükümete yardımcı olmuştur. Yeni harflerle basılmaya başlanan gazete ve dergiler hemen her sayıda Latin alfabesiyle ilgili bir karikatür kullanmıştır.

Görsel: Akbaba, 31 Ağustos 1928

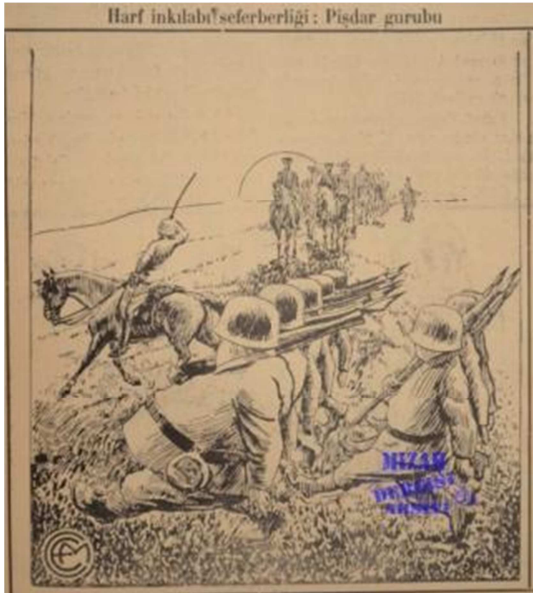
Yeni harflerin kabulü de zafer gibi görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk elinde silah gibi kalem tutmaktadır.

Görsel: Akbaba gazetesi, 13 Ağustos 1928

Yeni harflerin Arap harflerini kovduğu görülür. Akbaba Latin harflerini o kadar benimsemiştir ki Harf Devrimi'nin henüz temellerinin atıldığı, Anadolu'nun gezilip harflerin tanıtıldığı dönemde, Akbaba, gazetenin ana başlıklarını Latin harfleriyle yazmaya başlamış ve Arap harflerini yandaki karikatür gibi yerden yere vuran bir tutum içine girmiştir. Yeni harflerin henüz oturmaması sebebiyle diğer gazeteler 1929 yılına kadar Arap harfleriyle yazmaya devam ederken en büyük değişimi Akbaba göstermiştir. Belki de bu yüzden Cumhuriyet sonrasında da yayımlanan en uzun soluklu gazete olmuştur. Diğer gazetelerin yeni

harflere alışma ve geçiş süreçleri daha zor olmuştur. Hatta Harf Devrimi'yle birlikte neredeyse bir elin parmakları kadar sayıda gazete yayın hayatına devam edebilmiştir.

Görsel: Cem, 12 Aralık 1928

Harf devriminin öncü güçleri kalem tutan askerler, (Cemil Cem) Kalpak ve kask sembolleri şapka devriminin ayak sesleri olmalı.

SONUÇ

Güldürü anlamına gelen mizahın bir anlatım biçimi olarak kabul edilmesi ve süreli yayınlarda kullanılması her toplum, her şahıs ve her dönem için farklı olmuştur. Olay ve durumların kişilere yansımaları değişkenlik göstermektedir, dolayısıyla bir toplum için kabul edilebilir bir davranış, başka bir toplum için küçük düşürücü olabilir. Mizahın uluslararası yönünden ziyade ulusal olmasının sebebi budur. Minimum anlamda insanın, maksimum anlamda tüm dünyanın gülümsemesini sağlayacak çeşitli sözlü ve yazılı yapıtlar, mizah edebiyatının kapsamına girer. Mizah için ‘gerçek hayatın bazı yönlerinin gülünç, tuhaf ya da saçma niteliklerini alarak değiştirmeye ya da kaldırmaya çalışan düşünce biçimidir’ de denilebilir. İşte bu gerçekliğin mizaha yansımaları Türk toplumu için hem köklü hem de yeni bir süreçten geçmiştir.

Türk edebiyatında mizah denildiği zaman akla ilk önce sözlü edebiyat gelir. Sözlü edebiyat ürünlerinin zenginliği, o toplumun millî edebiyatının da zengin olduğunu gösterir. Masallar, fıkralar, maniler, atasözleri, deyişler, şarkılar... Bunların hepsi Türk edebiyatının köklü tarihinin ürünleridir. Her ne kadar matbaanın Osmanlı topraklarına gelişi gecikmişse de geldikten sonra yayımlanmaya başlayan süreli yayınların kalitesi hep artmıştır. Gerek yazılarda gerekse karikatürlerde gösterilen olumlu ivme, gazetelerin her geçen gün daha da profesyonelleşmesini sağlamıştır. Sadece II. Meşrutiyet sonrası çıkarılmaya başlanan gazetelerin bir kısmında kalite ve profesyonellikten söz edilemez, ama dönem itibarıyla muhalif bir gazete çıkarılması bile takdir edilmelidir. Çeşitli yasaklamalar, para cezaları, sürgünlere rağmen yayın hayatına neredeyse hiç ara vermeyen Babıâli Caddesi, kendine yurt dışından da destekçi bulmuş, mevcut şartlara karşı başka gazetelerle birlik olabilmıştır. Bunun tam tersi durum da söz konusudur. Farklı bakış açıları sebebiyle birbirine cephe alan ve her sayıda karşıt düşüncelere cevap niteliğinde yazılar yazan gazeteler de mevcuttur. Bununla birlikte bütün gazete ve dergilerin bir arada bir bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü ulaşmak istedikleri amaç aynıdır; halkın daha huzurlu, mutlu ve ekonomik olarak güçlü olması. Bütün mizah gazeteleri halk için çalışır. Hatta çıkmaya başladıkları dönemde halkın ilgisizliği sebebiyle zor zamanlar yaşamışlardır. Bu çalışma ele alınırken gazetelerin kapanış nedenleri, kapatıldıkları tarihler de araştırılmıştır. Yaklaşık 170 adet

sürelî yayın hakkında bilgi toplanırken bu sürelî yayınların çıkış tarihlerinin yanı sıra kapanış tarihleri de çalışmada mevcuttur.

Çalışmanın ana omurgasını Osmanlı Türkçesi ile yazılmış mizah gazetelerinin açıklamalı bibliyografyasının bulunduğu ikinci bölüm oluşturur. Dolayısıyla bu bölüm üzerinde daha detaylı bir çalışma yapılmıştır. Eski Türkçe mizah dergileri alanında daha önce çalışma yapan kişilerin eserlerinden yararlanılsa da bazı bilgi yanlışları ve noksanları olabilir düşüncesiyle bütün bilgiler tek tek doğruluğu kontrol edilerek çalışmaya alınmıştır. Bulunabildiği ölçüde dergilerin ilk sayılarına ulaşılmaya çalışılmış, ilk sayısı mevcut değilse en eski nüshası temel alınarak çalışma ilerletilmiştir. Sürelî yayınlar incelenirken ilk olarak çıkış ve kapanış tarihleri belirlenmiş, ardından dergilerin imtiyaz sahipleri, yazar ve çizer kadrosu, eğer varsa ekleri, kaç sayı çıktığı, kapak yazıları ve ne kadara satıldığı, fiziksel özelliklerinin yanı sıra nerede basıldığı, ana hatlarıyla muhtevasının nelerden oluştuğu araştırılarak tasnif edilmiştir. Dolayısıyla her derginin, çıkarılmış her sayısı okunmaya çalışılmış, nüshalarının bulunması için Türkiye'nin çeşitli kütüphane ve üniversitelerinden yardım alınmıştır.

Eski Türkçe mizah dergilerinin görselleri kütüphanelerden temin edilirken, görseli bulunamayan ya da çalışmaya konulamayacak kadar tahrip edilmiş olan dergiler, sadece yazıyla tanıtılmıştır. Bununla birlikte hakkında hiçbir yerde bilgi bulunamayan, fakat ismi araştırılan kaynaklarda geçen dergiler de belirtilmiş, Osmanlı döneminin mizah yayınları konusunda bütünlük sağlanmıştır.

Mizahın niteliği ile başlayan bu çalışma, Eski Türkçe mizah dergilerinin konulara göre sınıflandırılmasıyla son bulur. Tümdengelim yönteminin uygulanmasındaki amaç, çalışmanın ana konusunun öneminin vurgulanmasıdır. Öncelikle mizahın kelime anlamı ve karikatürle ilişkisi kısaca tanımlanmış, ardından mizah basınının Eski Türkçede nasıl şekillendiği konusuna değinilmiştir. Grafikler eşliğinde anlatılan bu bölüm, Türk mizah tarihi hakkında bir özet niteliğindedir. Bu bölümden sonra sürelî yayınların açıklamalı bibliyografyası yer alır ve kronolojik olarak bütün mizah dergileri tek tek incelenir. Alfabetik sıra yerine kronolojik sıra izlenmesinin sebebi, dönemin şartlarına paralel olarak gelişen mizah basınına gözler önüne sermektir. Bu bağlamda dergiler önce yıllara, sonra aylara, sonra günlere ve en son alfabedeki önceliğe göre sıralanmıştır. Bunun yanı sıra tam olarak tarihi

belirlenmeyen dergiler de mevcuttur. Çıkarıldığı yılın bile bulunmaması, o dergi hakkında edinilecek bilgileri kısıtlamaktadır, fakat bu dergiler de çalışmanın ilgili bölümünün en sonunda görülüp okunabildiği ölçüde incelenmiştir.

Eski Türkçe mizah yayınlarının konulara göre tasnifi ise çalışmanın son bölümünü teşkil eder. Bu bölümde öncelikle yine kronolojik bir sıra izlenmiştir. Bu metotla hangi yıllarda hangi konuların ağırlık kazandığı görülmüştür. Yıllara göre tasnifin ardından o dönem için temel sayılabilecek konular sadece ele alınmış, detaylandırma yapılmamıştır. Çalışmaya konu olan hemen her derginin yazı ve karikatürlerinin birlikte incelenerek konulara göre tasnifi, daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olabilir. Zira bu konuda da kapsamlı bir çalışma henüz mevcut değildir. 1870-1928 yılları arasında yayımlanmış mizah dergilerinin makale başlıklarından bile başlı başına bir çalışma oluşturmak mümkündür. Bu çalışmada sadece o dönem için ağır basan birkaç konu, örneklendirilerek açıklanmıştır.

Sistemden, hükümetten, cezalardan ve halkın ilgisizliğinden yılmadan yüzlerce sayı çıkan gazeteler hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmaması da Türk mizah edebiyatının araştırılmaya ve öğrenilmeye ne kadar ihtiyacı olduğunu gösterir. Bu çalışma sırasında süreli yayınlara ulaşabilmek çok zor bir basamak olmuştur. Türkçe mizah gazetelerine ait toplu bir arşivin olmaması, çalışmanın normal seyrini uzatmış, daha dikkatli ve ayrıntılı bir çalışmaya gidilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla Türkçe mizah gazete ve dergilerinin ulaşılabilen nüshalarından oluşan bu çalışma, mevcut araştırma ortamındaki en kapsamlı çalışmadır. Hasan Duman'ın *Süreli Yayınlar Katalogu* çalışmanın belkemiğini oluştursa da içerisindeki bazı bilgilerin noksanlığı, bütün dergilerin baştan ve daha titiz okunmasını gerektirmiştir. Okunup, kaynak olarak alınan eserlerde mevcut olan tüm noksanlar dikkatle giderilmeye çalışılmış, oluşturulabilecek en güvenilir çalışmayı tamamlama yoluna gidilmiştir.

Tarihi perspektiften bakıldığında anlaşılmaktadır ki ilk çıkan Türkçe mizah ilâvesinden Harf Devrimi'ne kadar gelen son gazeteye kadar çıkan her dergi ve gazete dönemi için büyük bir atılımdır. Matbaanın, kâğıdın kimi zaman yetersiz kaldığı, yıldırıcı hükümet cezalarının ve jurnalın nefes aldırmadığı bir dönemde var olan sisteme muhalif bir yayın neşretmek, dikkate alınması gereken bir harekettir. Bu sebeple her gazete ve dergi hakkında daha kapsamlı araştırmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Hamdi TANPINAR, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003
- Ayşe CELEP, *Humor in the Ottoman Empire: An analysis of Karagöz (1908-1918)* Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Ceylan, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2009
- Belkıs ULUSOY, “*Türkiye’de Basın Özgürlüğüne Tarihsel Bir Yaklaşım*”, İletim Gazetesi, Temmuz 2003, 84. sayı, http://www.istanbul.edu.tr/iletim/?page=template-news/detail&int_Id=267
- Bülent VARLIK, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
- Ebubekir ERGÜN, *Cem Mecmuası’nın İncelenmesi (1910-1912)*, Sorumlu Dnş.: Prof. Dr. Harun Duman, 2009, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004.
- Ferit ÖNGÖREN, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Yonca Matbaası, 1983, Ankara
- Ferit ÖNGÖREN, *Cumhuriyetin 75. yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara, 1998.
- Ferit ÖNGÖREN, Semih Balcıoğlu, *50 Yılın Türk Mizahı ve Karikatürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976.

Fuat Süreyya ORAL, *Türk Basın Tarihi, 1. Kitap: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1728-1831)*, Yeni Adım Matbaası, 1967.

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi

Hamdi ÖZDİŞ, *Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal-Siyasal Eleştiri: Diyojen (1870-1873) ve Çaylak (1876-1877) Üzerinde Bir Araştırma*, Danışman: Y. Doç. Dr. Mehmet Özden, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

Hasan DUMAN, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri, Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Katalogu (1828-1928)*, I. Cilt, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000.

Hıfzı TOPUZ, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul Kasım 2003.

Hikmet KONAR, *Diken Mizah Gazetesi'nin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tez danışmanı: Doç. Dr. Rahim Tarım, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2005.

Irène FENOGLIO, François Georgeon, *Doğu'da Mizah*, Çeviren: Ali Berktaş, YKY, İstanbul, 2007, s. 8 (Sözün asıl sahibi: Freud, *Le Mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient*, 1988)

İbrahim Selçuk ARDIÇ, *Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı, (1908-1911)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, DNŞ: Doç. Dr. Harun Duman, İstanbul, 2009.

İnci ENGİNÜN, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.

İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphane

Metin GÜNAY, *Hande - Tahlilî Fihrist – İnceleme – Metin*, Danışman: Doç. Dr. Âlim Gür, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.

Milli Kütüphane

Mustafa APAYDIN, "Tanzimat'tan Sonra Mizah ve Hiciv", *Türk Edebiyatı Tarihi III*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 3106-3, İstanbul, 2007.

- Mutlu YASKEÇELİ, *Aydede (1-45. sayılar) – Tahliî Fihrist – İnceleme – Metin*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Âlim Gür, Konya, 2008.
- Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, *Basın Tarihimize Mizah Dergileri*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:10 Garanti Matbaası, İstanbul, 1970.
- Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, *Basın Tarihimize Dair Bilgiler ve Hatıralar*
- Nizamettin BALABAN, *Milli Mücadelede Kıbrıs Türk Basını*, Danışman: Prof. Dr. Bayram Bayraktar, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, s: 54. Alıntılanan yer: Harid Fedai, “Kıbrıs Türk Yazınında Mizah ve Yergi”, Yeni Kıbrıs, C.IV, S .2 Kasım, 1986.
- Orhan KOLOĞLU, *1908 Basın Patlaması*, BAS-HAŞ, İstanbul, 2005.
- Ömer ÖZCAN, *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece)*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Selim Nüzhet GERÇEK, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul Matbuat Cemiyeti, 1931.
- TDK Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Ankara, 2005.
- Tunay DEVRİM, *Gülyüz Mizah Gazetesinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman; Doç. Dr. Rahim Tarım, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Programı, İstanbul, 2009.
- Turgut ÇEVİKER, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I, (Tanzimat ve İstibdat Dönemi 1867-1877/1878-1908)*, Adam Yayınları, Eylül 1986
- Turgut ÇEVİKER, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II.*, İstanbul, 1988, Adam Yayınları, s. 133
- Turgut ÇEVİKER *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923)*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1. Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, 6. Cilt, İstanbul, 1986.
- Yusuf Ziya ORTAÇ, *Bizim Yokuş*, Başlık: Akbaba (Refet Paşa [Refet Bele]), Akbaba Matbaası, İstanbul, 1966.

